

PLŪK APVIENOTĀIS
PASAULES LATVIEŠU
ZINĀTNIEKU 3. KONGRESS
LETŅONIKA UN LETONIKAS 4. KONGRESS

Latvijas Universitātes
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

POLITIKA UN TIESĪBAS

TIESĪBU UN JURIDISKĀS PRAKSES ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA

RAKSTU KRĀJUMS

UDK 32+34(063)
Po 276

Redkolēģija

prof. *Dr. habil. iur.* Kalvis Torgāns

prof. *Dr. iur.* Jānis Rozenfelds

prof. *Dr. iur.* Ilma Čepāne

prof. *Dr. iur.* Kristīne Strada-Rozenberga

prof. *Dr. iur.* Ārija Meikališa

asoc. prof. *Dr. iur.* Daiga Rezevska

doc. *Dr. iur.* Jānis Kārklīšs

BA, JD, Dr. h. c. iur. Jānis Bolis (ASV)

Redaktore **Gita Bērziņa**

Maketētāja **Andra Liepiņa**

Visi krājumā ievietotie raksti ir recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2012

ISBN 978-9984-45-444-3

Saturs

Priekšvārds	5
<i>Daiga Rezevska</i> Tiesiskās pašlāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā	9
<i>Kristīne Strada-Rozenberga</i> Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā	20
<i>Silvija Meiere</i> Ilgtspējīgas attīstības princips Satversmes tiesas praksē	30
<i>Jānis Rozenfelds</i> Civillikums un latviskā identitāte	46
<i>Jānis Bolis</i> Mediācija Latvijā 1998–2011. Ieteikumi un ierosinājumi	68
<i>Ilma Čepāne</i> Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes ilgtspējīgas attīstības tiesiskās problēmas	82
<i>Ārija Meikalīša</i> Piespiedu pasākumi kriminālprocesā – izpratne, nepieciešamība un piemērošanas robežas	93
<i>Kalvis Torgāns</i> Juridiskās personas atbildības atšķirības no publiskas personas civiltiesiskās atbildības	111
<i>Jānis Kārklīņš</i> Kopējā modeļa regulējuma būtiskākie aspekti un gaidāmā ietekme uz Latvijas līgumtiesībām	139

Priekšvārds

Turpinot jau izveidojušos tradīciju, 2011. gada 24.–27. oktobrī notika Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”. Pirmais Pasaules latviešu zinātnieku kongress notika 1991. gadā, bet otrais – 2001. gadā. Letonikai kā Latvijai īpaši svarīgai zinātnisko pētījumu nozarei jau bija veltīti trīs atsevišķi kongresi, taču kārtējo tika nolemts organizēt, apvienojoties ar visu citu Latvijā pastāvošo zinātnes virzienu zinātniekiem. Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress bija sapulcinājis vairāk nekā 1200 reģistrēto dalībnieku, tostarp latviešu izcelsmes zinātniekus no 15 valstīm, un tā programma aptvēra 45 sekcijas, kuras nosacīti bija sadalītas astoņās iedaļās: „Kultūra un nacionālā identitāte”, „Valodniecība un literatūrzinātne”, „Vēsture”, „Tehniskās zinātnes”, „Lauksaimniecība un vides zinātne” u. c. Jurisprudenci iedaļā „Politika un tiesības” kongresā pārstāvēja Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes zinātnieki, kas veic pētījumus par kopīgu tematu „Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība”. Vairāki fakultātes zinātnieki referēja arī iedaļas „Vēsture” sekcijā „Latvijas tiesību pēctecības un identitātes meklējumi 19.–21. gs.” Salīdzinājumā ar citām zinātnes nozarēm juristu dalība kongresā varētu būt plašāka, pēc termiņa vēlēšanos piedalīties izteica diezgan daudzi juristi, taču pasaules mēroga kongresiem ir savas organizatoriskās īpatnības, tiem jāpiesakās laikus, kā arī ir izvirzītas augstas prasības referātu saturam. Iespējams, ka nākotnē juristi varētu pārņemt citu zinātnes nozaru praksi vairāk jaunās paaudzes zinātniekiem ļaut piedalīties kongresā kaut vai ar stenda referātiem.

Šajā izdevumā publicēti sekcijā „Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība” nolasītie referāti.

Sekcijas darbs notika 2011. gada 25. oktobrī LU Juridiskās fakultātes telpās (6. aud.) Raiņa bulvārī 19. Tajā nolasīti un apspriesti 9 referāti. Sekcijas darbā klāt bija 39 klausītāji un debašu dalībnieki.

Ieskatam par izvēlēto tematu un referātos apskatīto šai priekšvārdā sakāmi daži vārdi kopsakara izpratnei un pārskatam par sekcijā apskatīto un ierosināto.

Latvijas ilgtspējīgai attīstībai ir nepieciešama izkopta un stabila tiesiskā bāze. Tā lielā mērā ir atkarīga no skaidrības un noteiktības pamatjēdzienos, tiesību nozaru pamatkonstrukcijās, uz kurām balstās detalizēts tiesiskais regulējums. Referātos tika analizēti jautājumi par tādiem fundamentāliem principiem kā tiesiskā pašāvība, tiesiskā noteiktība, sodu un kriminālprocesuālo

pasākumu lietderīgums un samērīguma principu un sodu politika, kā arī aizskārumsu seku novēršana. Klausītāju dzīvu interesi izraisīja ierosinājumi par pasākumiem vides aizsardzībai ilgtermiņa perspektīvā, mediācijas plašāku izmantošanu kā tiesu pārslogotības mazināšanas ceļu, īsto mantiski atbildīgo noteikšanu gadījumos, kad cilvēki cietuši nekārtībās mītiņos un citos masu pasākumos. Izteikti konkrēti priekšlikumi par grozījumiem Civillikumā, Kriminālprocesa likumā, kā arī dažu risinājumu pārņemšanu no ES privāto tiesību unifikācijas projektiem.

Daži kongresā izvirzītie un apspriestie secinājumi un priekšlikumi.

1. Eiropas Savienības tiesas judikatūra dod pamatu šādam precizējumam pašāvērtības principa piemērošanai: kaut arī vispārīgi šis princips neatzīst tiesību akta piemērošanu laikā pirms tā publicēšanas, tomēr tas ir iespējams, piešķirot likumam atpakaļvērstu spēku, lai izvairītos no tādu finanšu kombināciju veikšanas plašā mērogā, pret kurām ir paredzēts cīnīties ar likumu grozījumiem (D. Rezevska).
2. Lai gan kriminālprocesa paastrināšanas apsvērumu dēļ ir palielināta cietušās personas ietekme uz procesu, krimināltiesības joprojām saglabājamās kā publisko interešu aizsardzības, nevis personisko nesaskaņu nolīdzināšanas līdzeklis (K. Strada-Rozenberga).
3. Secinājumi atsevišķās tiesu lietās, ka tiesību uz īpašumu aizsardzības kontekstā ietekmes uz vidi nepienācīga izvērtēšana ir tikai nebūtiski procesuāli pārkāpumi, nozīmē atkāpšanos no Satversmes tiesas agrāk iedibinātās samērīguma izpratnes Satversmes 105. un 115. panta konstitucionālo vērtību aizsardzībā (S. Meiere).
4. Civillikums ne tikai regulē svarīgas personiskās un mantiskās attiecības, bet ir arī akts, kas reprezentē noteikta veida tiesību pieminekli, kas, līdzīgi Francijas un citu valstu civilkodeksiem, atspoguļo nacionālās īpatnības, kuras katru šādu aktu padara atšķirīgu no ikviena cita. Civillikums ir tikpat lielā mērā saistīts ar nācijas identitāti kā pati nācijas eksistence (J. Rozenfelds).
5. Latvijā ir nepieciešama vienota piekrastes attīstības politika, kas apvienotu zemes īpašnieku, valsts, pašvaldību un dažādu sabiedrības grupu intereses. Diemžēl īstermiņa intereses un vēlamie risinājumi joprojām netiek saskaņoti ar valsts attīstības un budžeta dinamiku. Lai nodrošinātu piekrastes ilgtspējīgu attīstību, piekrastes zemes būtu nododamas pašvaldību valdījumā (I. Čepāne).
6. Civillikumā nepieciešams noteikt tiesības atkāpties no līguma saistošā spēka īpašos gadījumos, ieviest apstākļu izmaiņas klauzulu, ietvert regulējumu par pārkāpumiem pirmslīgumiskajās attiecībās, nosakot pienākumu sarunas veikt labā ticībā, kā arī paredzot informācijas konfidencialitātes ievērošanas pienākumu (J. Kārklīņš).

7. Tieslietu ministrijai un Saeimai izteikts priekšlikums paātrināt Mediācijas likuma un Šķīrējtiesu likuma pieņemšanu (J. Bolis, K. Torgāns).
8. Tā kā stratēģijā „Latvija 2030” daudzi mērķi ir formulēti vēlmju izteiksmē, nepieciešams papildināt ilgtspējīgās attīstības uzdevumu sadaļas ar konkrētām norādēm, kādi likumi vai Ministru kabineta noteikumi jāpieņem, jāgroza vai jāpapildina, lai juridiski nodrošinātu mērķu sasniegšanu (K. Torgāns).

Nākamo Pasaules latviešu zinātnieku kongresu nolemts sasaukt 2018. gada vasarā, atzīmējot Latvijas valsts simtgadi.

Kalvis Torgāns, sekcijas vadītājs,
prof., *Dr. habil. iur.*, LZA akadēmiķis

Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā

Dr. iur. **Daiga Rezevska**

LU Juridiskās fakultātes asoc. profesore

E-pasts: *Daiga.Rezevska@lu.lv*

Atslēgvārdi: vispārējie tiesību principi, konkretizācija, judikatūra, tiesiskās paļāvības princips, tiesiskās drošības princips.

Keywords: *general principles of law, concretization, case law, principle of the protection of legitimate expectations, principle of legal certainty.*

Ievads

Šā raksta mērķis ir konstatēt tiesiskās paļāvības principa kā viena no vispārējiem tiesību principiem saturiski konkretizēto tvērumu un analizēt, kā vispārējā tiesību principa kā nerakstītas tiesību normas saturs attīstās līdz ar tiesiskās sistēmas un suverēna locekļu daudzveidīgo tiesisko attiecību izmaiņām. Šeit svarīgākā loma ir tiesu judikatūrai, kurā vispārējo tiesību principu saturs ir atrodams. Rakstā ir iezīmētas arī nākotnes tendences tiesiskās paļāvības un drošības principa konkretizācijā, kur sabiedrības interešu vārdā ir iespējams piešķirt atpakaļvērstu spēku pat vēl npublicētam likumam.

Raksta tapšanā ir izmantotas tādas zinātniski pētnieciskās metodes kā induktīvā metode, kur no konkrētas lietas faktiem tiek atvasināti vispārējā tiesību principa satura elementi, kā arī salīdzinošā un sistēmiskā metode – analizējot judikatūru līdzīgu faktisko sastāvu gadījumos un vērtējot to no tiesību sistēmas kopsakara.

1. Tiesiskās paļāvības princips kā viens no demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējiem tiesību principiem

Vispārējie tiesību principi ir **nerakstītas tiesību normas**,¹ un, neskatoties uz to, ka likumdevējs ar mērķi atvieglot tiesību normu piemērotāja darbu nereti ietver vispārējos tiesību principus rakstītajos normatīvajos tiesību aktos, šis teksts uztverams tikai un vienīgi kā vadlīnija, kā norāde uz iespējamo vispārējā tiesību principa saturu, jo vispārējie tiesību principi, to saturs mainās līdzti tiesiskās sistēmas attīstībai un tiesisko attiecību izmaiņām

¹ Par vispārējo tiesību principu vispārāsaistošo spēku plašāk sk.: Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005.

nekaļējoties, kamēr rakstītās tiesību normas šādām ātrām pārmaiņām nav piemērotas.

Vispārējie tiesību principi tiek atvasināti no tiesiskās sistēmas pamatnormas, no citiem vispārējiem tiesību principiem vai atklāti no normatīvajiem tiesību aktiem vai no visas tiesiskās sistēmas kopumā² un iegūst savu saturisko ārējo formu tiesu judikatūrā un tiesību zinātnē. Vispārējo tiesību principu saturs ir **konkretizējams no tiesību avotiem – judikatūras un doktrīnas**,³ bet vadlīnijas par vispārējo tiesību principu saturu nereti atrodamas arī normatīvajos tiesību aktos.⁴

2. Tiesiskās paļāvības principa izpratne

Tiesiskās paļāvības princips (*principle of the protection of legitimate expectations* – angļu val.) ir saistīts ar tiesiskās drošības jeb tiesiskās noteiktības principu (*principle of legal certainty* – angļu val.), un pamatā abi šie principi daudzos Eiropas Savienības tiesas (EST) spriedumos tiek minēti, analizēti, konkretizēti un pielietoti lietas atrisināšanai vienlaikus.⁵

Latvijas tiesību zinātnē pastāv atšķirīgi viedokļi par abu šo vispārējo tiesību principu savstarpējo saistību, kā arī par principu nosaukumu lietošanu. Latvijas Republikas Satversmes tiesa (Satversmes tiesa) lietā Nr. 2010-02-01,⁶ argumentējot, kādēļ tiesa vērtēs spēka laikā konstitucionalitāti no tiesiskās paļāvības, nevis tiesiskās noteiktības principa tvēruma, uz kuru līdztekus tiesiskās paļāvības principam arī bija atsaucies konstitucionālās sūdzības iesniedzējs, ir norādījusi, ka „tiesiskās noteiktības princips uzliek valstij pienākumu nodrošināt tiesisko attiecību noteiktību un stabilitāti, kā arī ievērot tiesiskās paļāvības principu, lai veicinātu indivīda uzticību valstij

² Par demokrātiskas tiesiskas valsts principiem kā virsprincipiem, no kuriem savukārt tiek atvasināti pārējie principi, sk.: Levits E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta „demokrātijas” jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, Nr. 4, 54.–77. lpp.

³ Piem., sk.: Briede J. Par tiesisko paļāvību administratīvajā procesā. *Jurista Vārds*, 11.05.2000., Nr. 19 (172).

⁴ Principa saturiskā vadlīnija publiskajās tiesībās ir noteikta, piemēram, Administratīvā procesa likuma (APL) (LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 14.11.2001., Nr. 164) 10. pantā: „Privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kuras pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas,” savukārt privāttiesībās tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principa vadlīniju likumdevējs ir ietvēris Civillikuma 3. pantā: „Katra civiltiesiska attiecība apspriežama pēc likumiem, kas bijuši spēkā tad, kad šī attiecība radusies, pārgrozījies vai izbeigusies. Neskartas paliek jau iegūtās tiesības.” (Vairāk par tiesību normu intertemporālo piemērojamību, iegūto tiesību izpratni un atšķirību no tiesiskas cerības sk.: Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1938, Nr. 1; Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. *Likums un Tiesības*, 2000, Nr. 7.) Tomēr patieso principa saturu konkrētā laikā un vietā ir iespējams uzzināt, tikai analizējot tiesu judikatūru, kur tiek konkretizēta tiešai piemērošanai derīgā tiesību norma, ņemot vērā tiesiskās sistēmas attīstību un vispārējā tiesību principa saturu, kas attīstījies līdz ar to.

⁵ Craig P., De Burca G. *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, pp. 338–339.

⁶ LR Satversmes tiesas (Satversmes tiesa) 2010. gada 19. jūnija spriedums lietā Nr. 2010-02-01, 4. punkts. <http://www.satv.tiesa.gov.lv> (aplūkots 26.10.2011.).

un likumam. [...] Līdz ar to tiesiskās noteiktības princips pēc būtības tiek aptverts ar tiesiskās pašāvības principu tā plašākā izpratnē”.

Savukārt *M. iur.* Māris Onževs, atsaucoties uz Vācijas, Nīderlandes un Eiropas Savienības tiesībām, norāda, ka „tieši tiesiskās pašāvības princips tiek uzskatīts par no tiesiskās noteiktības principa izrietošu subjektīvo tiesību izpausmi”.⁷ Tāpat autors norāda, ka nav nepieciešams kā sinonīmu tiesiskās noteiktības principam lietot tiesiskās drošības jēdzienu. Taču gan Satversmes tiesas, gan Latvijas Republikas Augstākās tiesas, gan EST spriedumu latviešu tulkojumos tiek lietots tieši tiesiskās drošības principa nosaukums.

Šā raksta autore uzskata, ka ir pamatots pirmais iebildums, proti, ka tiesiskās pašāvības princips ir tiesiskās noteiktības principa atvasinājums, un nevis otrādi, tomēr nav tik būtiski, kādu nosaukumu lieto, lai apzīmētu principu – tiesiskās noteiktības vai tiesiskās drošības princips. Pirmkārt, jārespektē, ka tiesas savā judikatūrā ir lietojušas šādu nosaukumu variāciju, un, otrkārt, kamēr ir skaidrs un saprotams attiecīgā vispārējā tiesību principa tvērums un satura konkretizācija, nosaukuma lietojumam nav tik būtiskas nozīmes. Līdz ar to šai rakstā tiks lietoti abi principa nosaukumi – gan tiesiskās drošības, gan tiesiskās noteiktības nosaukums kā sinonīmi.

Tiesiskās pašāvības un drošības princips noteic, ka indivīds var pašauties uz to, ka tiesības un citas leģitīmās intereses, kuras viņš ir ieguvis, ļaujoties uz to, ka publisko tiesību subjekta rīcība ir tiesiska un konsekventa, viņam vēlāk netiks atņemtas, tāpēc ka publisko tiesību subjekts savas domas ir mainījis vai arī izrādās, ka rīcība ir bijusi prettiesiska. Šā principa pamatā ir ideja, ka indivīds var pašauties uz to, ka valsts rīkojas tiesiski un konsekventi, un valstij tās dotā uzticība jāaizsargā, un tas attiecas gan uz publiskajām, gan uz privātajām tiesību normām. Tiesiskās pašāvības principa subjekts (tiesiskā sastāva daļa, kas norāda, kam konkrētā tiesību norma uzliek pienākumu) ir valsts (tās institūcijas, amatpersonas), kuras rīcībai jābūt konsekventai, piemēram, likumdevējam pieņemot publisko vai privāto tiesību normas, vai tiesību normu piemērotājam taisot tiesību normu piemērošanas aktus.

Tāpat tiesiskās pašāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas pašlaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga,⁸ kā arī vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties.

Tiesiskās pašāvības princips aizsargā personas reiz iegūtās tiesības, t. i., personas var pašauties uz to, ka tiesības, kas iegūtas saskaņā ar spēkā esošu tiesību aktu, noteiktajā laika posmā tiks saglabātas un reāli īstenotas.⁹ Tomēr

⁷ Onževs M. Nodokļu regulējuma grozījumu spēks laikā: Satversmes tiesas prakse. Jurista Vārds, 2011. 26. aprīlis, Nr. 17.

⁸ Thomas R. Legitimate expectations and proportionality in administrative law. Oxford: Hart Publishing, 2000.

⁹ Sk., piem., EST (EKT) lieta Nr. C-120/86 Mulder v. Minister van Landbouw en Visserij (Mulder I), [1988] ECR 2344; Satversmes tiesas lietas Nr. 04-03(98); 2001-12-01; 2004-03-01. <http://www.satv.tiesa.gov.lv> (aplūkots 05.08.2011.).

tiesiskās paļāvības princips noteic arī to, ka indivīda reiz iegūtās tiesības nevar pastāvēt neierobežoti ilgi. Proti, šis princips nedod pamatu ticēt, ka reiz noteiktā tiesiskā situācija nekad nemainīsies. Būtiski ir tas, ka likumdevējs nosaka „saudzējošu” pārejas periodu.

Tiesiskās paļāvības aizsardzība ir Eiropas Savienības tiesību tiesiskās drošības pamataspekts. Tiesiskās drošības princips garantē paredzamu vidi un noteic, ka cilvēkiem jābūt spējīgiem droši plānot savu dzīvi, apzinoties savas rīcības juridiskās sekas.¹⁰ Tas paredz, ka 1) nevienai valsts rīcībai nedrīkst būt atpakaļvērstas spēks; 2) likumdevējiem jānodrošina valsts iedzīvotājiem pieņemams laika posms, lai sagatavotos attiecīgā juridiskā instrumenta piemērošanai no tā publicēšanas datuma.¹¹

3. Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija judikatūrā – tās turpmāka attīstība

Personas paļāvība uz iestādes (ko personificē iestādes darbinieki) izteikumu, rīcību vai apsollījumu ir šīs personas subjektīvā attieksme, kuru veido pamatota cerība vai pārliecība par konkrētās darbības izpildi vai notikuma iestāšanos nākotnē. Tādēļ katrā konkrētā gadījumā tiesību normu piemērotājam jāpārbauda šīs subjektīvās attieksmes esamība vai neesamība konkrēto lietas apstākļu ietvaros, konkretizējot principu. Administratīvo tiesu judikatūrā izvirzīti vairāki kritēriji, pēc kuriem tiek veikta personas paļāvības analizēšana, lai noteiktu, vai tā bauda vai nebauda tiesisku aizsardzību.¹² Šos kritērijus savā spriedumā norādījis Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, atzīstot, ka jāatbild uz trim jautājumiem, lai noskaidrotu, vai tiesiskā paļāvība ir vai nav jāņem vērā: 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs iestādes izteikums); 2) vai attiecīgā persona tiešām uz to paļāvās; 3) vai attiecīgās personas paļāvība ir aizsardzības vērtā.¹³

To, vai ir bijis iestādes gribas izteikums (rakstveidā, mutvārdos vai ar konkludentām darbībām), uz ko persona varēja paļauties, ir iespējams noskaidrot, ņemot vērā katras konkrētās lietas faktiskos apstākļus. Svarīgi, ka šis gribas izteikums ir saturiski skaidrs un to izteikusi attiecīgi kompetentā iestāde. Arī to, vai persona uz šo iestādes izteikumu ir paļāvusies, var izsecināt

¹⁰ Turk A. *Judicial Review in EU Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd., 2009.

¹¹ Pirmās instances tiesas 1997. gada 22. janvāra spriedums lietā Nr. T-115/94 Opel Austria GmbH / Eiropas Savienības Padome; EST (EKT) 2005. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. C-376/02 Stichting „Goed Wonen” / Staatssecretaris van Financiën; ģenerāladvokāta Hēlhuda 2005. gada 17. martā sniegtie secinājumi lietā Nr. C-244/03 Francija / Eiropas Parlaments un Eiropas Savienības Padome, sk. īpaši 55. un 72. punktu.

¹² Kramiņa I., Laviņš A. Daži aspekti tiesiskās paļāvības principa izpratnē. *Jurista Vārds*, 2005, Nr. 38 (393).

¹³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-93/2005 (nepublicēts); 2008. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. SKA-537/2008. http://www.tiesas.lv/files/AL/2008/12_2008/04_12_2008/AL_0412_AT_SKA-0537_2008.pdf (aplūkots 01.08.2011.); 2008. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. SKA-34/2008. www.at.gov.lv/files/archive/.../ska-34-08_uzzina_tiesiska_palaviba.doc (aplūkots 03.08.2011.).

no lietas apstākļiem – personas rīcības pēc apsolījuma saņemšanas. Ja persona uz iestādes apsolījumu vai izteikumu patiesi paļāvusies, tā rīkojas saskaņā ar šo apsolījumu, sagaidot arī konkrētu rīcību no iestādes. Noskaidrojot, vai konkrētajā gadījumā personas paļāvība uz iestādes solījumu ir tiesiskās aizsardzības vērtā, jāņem vērā arī dažādi apsvērumi, kas varētu liecināt, ka aizsardzības piešķiršana personai būtu neadekvāta vai novestu pie negatīvām sekām. Ja šādi apstākļi tiek konstatēti, personai tiesiskā aizsardzība nevar tikt piešķirta, līdz ar to iestādes apsolījums var neradīt tiesiskas sekas un persona nevar prasīt tā izpildi.¹⁴

Pārbaudot, vai personas paļāvība uz **prettiesisku** iestādes solījumu ir tiesiskās aizsardzības vērtā, tiesa pēc analogijas pārbauda tos pašus kritērijus, kas piemērojami attiecībā uz adresātam labvēlīga, prettiesiska administratīvā akta atcelšanu.¹⁵ Tomēr katrs jauns gadījums, jauna lieta satur atšķirīgus faktiskos apstākļus, kas ir notikuši atšķirīgos tiesiskās sistēmas attīstības posmos atšķirīgās tiesiskajās, sociālajās, ekonomiskajās, ētiskajās utt. situācijās. Katrs šāds jauns gadījums atklāj vispārējā tiesību principa konkretizācijā jaunu satura niansi, ko līdz konkrētai lietai tiesību normu piemērotāji vēl nebija apjautuši, kaut gan nerakstītajā tiesību normas līmenī tas jau bija vispārējā tiesību principa satura elements.

Tā divi tiesā secīgi izskatīti gadījumi, kuri saturēja līdzīgus faktiskos sastāvus, ļoti uzskatāmi parāda, kā vispārējais tiesību princips piepildās ar arvien jaunu saturu. Pirmajā lietā uz tiesisko paļāvību atsaucās pensionārs, kurš bija vērsies iestādē ar lūgumu pārtraukt pensijas izmaksu, lai vēlāk varētu saņemt pensiju no jauna, pamatojoties uz iestādes darbinieka apsolījumu, ka saskaņā ar esošo tiesisko regulējumu tas ir iespējams. Tomēr izrādījās, ka tiesību norma, kas piešķir pensionāram šādu subjektīvo tiesību, bija zaudējusi spēku dažas dienas pirms tam, kad iestādes darbinieks deva apsolījumu, kurš tagad jau izrādījās prettiesisks. Neiedziļinoties turpmākajās lietas niansēs, kas bija juridiski kvalificējama kā sarežģīta lieta, kuras izskatīšanas gaitā tiesa vērsās Satversmes tiesā, jāsecina tas, ka šajā gadījumā tiesa atzina personas tiesības uz tiesisko paļāvību.¹⁶

¹⁴ Kramiņa I., Laviņš A. Daži aspekti tiesiskās paļāvības principa izpratnē. Jurista Vārds, 2005, Nr. 38 (393).

¹⁵ Piemēram, Administratīvā apgabaltiesa 2004. gada 14. decembra spriedumā lietā Nr. AA21-04/2 (nepublicēts) konstatējusi, ka iestādes apsolījums bija labvēlīgs personai, bet prettiesisks, un noteica, ka uz paļāvības izvērtēšanu iestādes apsolījuma gadījumā attiecināmi tādi paši nosacījumi kā uz labvēlīga prettiesiska administratīvā akta atcelšanu. Līdz ar to apgabaltiesa pārbaudīja, vai pieteicējs iestādes apsolījumu nav panācis ar apzināti nepatiesu ziņu sniegšanu, kukuļošanu, viltību vai draudiem, vai jau ir izmantojis savas tiesības sakarā ar apsolījumu, vai nav mainījušies lietas faktiskie vai tiesiskie apstākļi, kuriem pastāvēt apsolījuma došanas brīdī iestāde šādu apsolījumu nebūtu devusi, un vai apsolījuma izpilde neskar būtiskas sabiedrības intereses. Nekonstatējusi nevienu no šiem apstākļiem, apgabaltiesa atzina pieteicēja paļāvību uz iestādes prettiesisko apsolījumu par tiesiski aizsargājamu un apmierināja pieteikumu.

¹⁶ Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 14. decembra spriedums lietā Nr. AA21-04/2 (nepublicēts).

Savukārt otrajā lietā, kur atkal iestāde deva prettiesisku apsolījumu, tiesas ieskatā personai tiesības uz tiesisko paļāvību neradās. To noteica jauni faktiskie apstākļi, kuri bija atšķirīgi no pirmās lietas faktiskajiem apstākļiem un līdz ar to prasīja no tiesas jaunu konkretizācijas elementu tiesiskās paļāvības principa saturā. Šajā lietā persona bija vēlētāju apvienības pilnvarotā persona, kas iesniedza vēlēšanu komisijai deputātu kandidātu sarakstu. Tā kā sarakstā tika konstatētas nepilnības, vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs mutiski piedāvāja pārstāvei iesniegt kandidātu sarakstu nākamajā dienā, kaut arī normatīvie tiesību akti skaidri un nepārprotami noteica datumu, kurā beidzas kandidātu sarakstu pieteikšanas termiņš, un tā bija šī diena, kad neprecizitātes sarakstā tika konstatētas. Līdz ar to tiesa, konkretizējot tiesiskās paļāvības principa saturu, nonāca pie secinājuma, ka tiesiskā paļāvība nav aizsargājama, ja iestādes dotais apsolījums ir **acīmredzami pretlikumīgs** un persona varēja bez grūtībām apzināties to – prettiesisks solījums var baudīt tiesisku aizsardzību tikai tad, ja normatīvais regulējums ir bijis neskaids, tāds, kura interpretācijai ir nepieciešamas īpašas juridiskas zināšanas. Bez tam atšķirībā no pirmās lietas, kur persona bija pensionārs, šajā lietā persona bija potenciāla vēlēšanu kandidāte, kurai bija jāpārzina vēlēšanas regulējošās tiesību normas. Līdz ar to tiesa konstatēja jaunu faktisko apstākli, proti, **persona zināja vai tai vajadzēja zināt, ka iestādes apsolījums ir prettiesisks**, tādējādi neradot tiesisko paļāvību.¹⁷

Šāds tiesiskās paļāvības principa satura elements nebija aptverts ar rakstītās tiesību normas tekstu, proti, Administratīvā procesa likums šādu kritēriju neparedzēja. Tomēr tas nekavēja tiesu izmantot juridisko metodi – tiesību tālākveidošanu, konkretizēt vispārējā tiesību principa saturu tālāk atbilstoši tiesiskās sistēmas un tiesisko attiecību dinamiskajām pārmaiņām. Tiesa, ņemot vērā citu Eiropas kontinentālā tiesību loka valstu administratīvo tiesu praksi un tiesību atziņas (Vācija, Šveice), spriedumā analizēja, kādos gadījumos tiesiskā paļāvība nav aizsargājama. Administratīvā apgabaltiesa secināja – ja iestādes dotais apsolījums ir acīmredzami pretlikumīgs un persona apzinājās vai varēja bez grūtībām apzināties, ka šāds apsolījums ir pretlikumīgs, tā vēlāk nevar atsaukties uz tiesiskās paļāvības principu un prasīt apsolījuma izpildi. Tiesa gan vienlaikus norādījusi arī nākotnes attīstības iespējamo virzienu, proti, ka prettiesisks solījums var baudīt tiesisku aizsardzību tad, ja normatīvais regulējums, uz kura pamata iestādes solījums dots, ir bijis neskaids un tāpēc bijis nepieciešams veikt tiesību normu interpretāciju, lai noskaidrotu tiesību normas saturu.

Šajā lietā par noteicošo apstākli tiesa izvirzīja personas subjektīvo attieksmi pret prettiesisko iestādes solījumu, ieskaitot personas spējas un zināšanas, kā arī

¹⁷ Administratīvās apgabaltiesas 2005. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. AA1124-05/1 (nepublicēts). Vēlāk likumdevējs apstiprinājis šo tiesu judikatūrā atrasto tiesību normu, pozitīvizējot to APL 86. panta otrās daļas 5. punktā.

piešķīra nozīmi tam, vai iestādes apsolījums ietvēris vērtējamu interpretācijas jautājumu¹⁸ vai ir bijis acīmredzamā pretrunā ar likumā noteikto.

Tiesiskās pašāvības princips īpašu aktualitāti ieguvis ekonomiskās krīzes apstākļu rezultātā, kad personas pastiprināti atsaucās tieši uz šo vispārējo tiesību principu, vērstoties tiesās, lai pārbaudītu, vai likumdevēja un valdības noteiktie ierobežojumi personu tiesībām, kuri tika pamatoti ar ekonomiskās krīzes laika nepieciešamību un vispārības interesēm, atbilst šim demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējam tiesību principam.

Valsts nodrošinātās sociālo tiesību garantijas gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi ir atkarīgas no valsts ekonomiskā stāvokļa. Latvijas Republikas Satversme paredz tikai minimālo sociālā nodrošinājuma apmēru. Līdz ar to ekonomiskās krīzes apstākļos sociālās tiesības izjūt vislielāko spiedienu, jo valsts var nolemt atteikties no tā nodrošinājuma, kas pārsniedz minimālo sliekšni. Kā atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese *Dr. iur.* Ineta Ziemele, runājot par ekonomiskās krīzes ietekmi uz cilvēktiesībām, „... ir vērts apzināties, kāda loma ir bijusi valstij un lēmumu pieņēmējiem, kāda ir ārējo faktoru ietekme un kāda loma ir bijusi vēlētājam konkrēta ekonomiska un sociāla modeļa akceptēšanā, kura dzīvotspēju konkrētajā sabiedrībā dotā krīze noteikti pārbauda”.¹⁹

Ekonomiskā krīze, kā rezultātā samazinās pieejamo resursu apjoms, var būt iemesls, kāpēc valsts samazina ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanas līmeni. Taču valstij šādos gadījumos ir jāievēro zināmi noteikumi, lai varētu atzīt, ka šo tiesību īstenošanas līmeņa samazināšana nav uzskatāma par cilvēktiesību pārkāpumu:²⁰ 1) valstij jau pirms šādu pasākumu veikšanas rūpīgi jāizvērtē visas iespējamās alternatīvas un jācenšas primāri nodrošināt tās pamatpienākumu jeb kodolpienākumu izpildi attiecīgo tiesību jomā, kā arī jāparūpējas, lai aizsardzība tiktu nodrošināta tieši mazaizsargātajām iedzīvotāju grupām; 2) valstij jācenšas nodrošināt šo tiesību īstenošanu maksimālajos attiecīgajā brīdī pieejamo resursu ietvaros. Lai varētu atzīt, ka valsts nav pārkāpusi cilvēktiesības, valstij ir pienākums pierādīt, ka tā ir darījusi visu, lai pilnībā izmantotu esošos resursus, un šie resursi pirmām kārtām ir izmantoti tieši kodolpienākumu izpildei un mazaizsargāto iedzīvotāju grupu aizsardzībai.

Šāda analīze, kas vērstā uz visu iespējamo alternatīvu apsvēršanas izmantošanu un mazaizsargāto iedzīvotāju grupu aizsardzību, diemžēl nav atrodama

¹⁸ Šādu argumentāciju Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments sniedzis 2004. gada 26. oktobra spriedumā lietā Nr. SKA-167 (nepublicēts).

¹⁹ Sociālās tiesības zem ekonomiskās krīzes spiediena. Jurista Vārds, 2009, Nr. 33. http://www.juristavards.lv/body_print.php?id=196144 (aplūkots 04.08.2011.).

²⁰ ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 3. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CESCR+General+comment+3.En](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CESCR+General+comment+3.En) (aplūkots 29.07.2011.).

Satversmes tiesas spriedumos, kuri ietekmēja personu sociālo tiesību apjomu ekonomiskās krīzes apstākļos.²¹

4. Nākotnes konkretizācijas tendences

Kā jau iepriekš minēts, EST judikatūrā tiesiskās drošības princips parasti tiek attiecināts uz gadījumiem, kad iestāde pieņem lēmumu ar atpakaļejošu spēku. Tas nenozīmē, ka šādi lēmumi principā ir aizliegti, taču vienmēr jāpārbauda, vai konkrētā gadījumā indivīda pašāvība uz pastāvošo tiesisko situāciju ir vai nav aizsargājama.²²

Aktuāla tendence tiesiskās pašāvības un drošības principa konkretizācijā ir novērojama EST 2005. gada spriedumā,²³ kur faktiski Tiesa pieļauj pat **vēl nepublicēta** likuma, ar kuru tiks grozīti citi nodokļus regulējoši normatīvie tiesību akti, piemērošanu attiecībā uz personu. Lietas būtība bija šāda: lai cīnītos pret finanšu kombinācijām nekustamā īpašuma jomā, Nīderlandes likumdevējs 1995. gada 18. decembrī pieņēma likumu par grozījumiem 1968. gada likumā par apgrozījuma nodokli, likumā par juridisko aktu nodokli un vairākos citos nodokļu likumos (turpmāk – likums par grozījumiem). Likums par grozījumiem stājās spēkā 1995. gada 29. decembrī. Tomēr tas paredzēja, ka to piemēro no 1995. gada 31. marta plkst. 18.00, t. i., **no brīža, kad par jaunā likuma saturu tika izplatīta informācija paziņojumā presei**. Šajā paziņojumā presei bija norādīts, ka Ministru padomei ir nodoms iesniegt Nīderlandes Parlamentā likumu par grozījumiem un ka kopš šā brīža normatīvie tiesību akti nodokļu jomā, kurus ir paredzēts grozīt, tiks interpretēti atbilstoši likuma par grozījumiem jēgai.

Šai Nīderlandes valdības nostājai pievienojās arī Zviedrijas valdība, norādot, ka Zviedrijas Konstitūcija²⁴ paredz – lai novērstu pieaugošu izvairīšanos no nodokļiem, pirms stājas spēkā likums, kuram tā jāierobežo, Parlaments var nolemt, ka jaunie nodokļu likumi būs piemērojami **no dienas, kad valdība**

²¹ Piem., Satversmes tiesas lietā Nr. 2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 5. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110. pantam” Satversmes tiesa neizvērtēja, vai valdība ir pārbaudījusi visas iespējamās alternatīvas, lai veiktu budžeta ietaupījumus, neņēma vērā mazaizsargāto iedzīvotāju grupas vajadzības, kā arī netika ņemts vērā bērnu tiesību aizsardzības princips un atšķirība tajā apstākļi, vai pabalsts jau ir reāli piešķirts vai nē, kas tika atzīts par svarīgu kritēriju pašas Satversmes tiesas iepriekšējā judikatūrā. Sk. arī: Gunāra Kūtra atsevišķās domas. http://www.satv.ties.gov.lv/upload/2009_44_01_Kutris_ateviskas.htm (aplūkots 05.08.2011.).

²² Sk. EST (EKT) spriedumu apvienotajās lietās Nr. 42/59 un 49/59 Breedband N.V. 1) Société des Acières du Temple, 2) EOTK Augstā iestāde, 3) Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V., 4) Societă Breda Siderurgica; EST (EKT) lieta Nr. 98/78 Racke/Hauptzollamt Mainz. http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEX_numdoc&lg=en&numdoc=61959T0042 (aplūkots 27.07.2011.).

²³ Sk.: EST (EKT) lieta Nr. C- 376/02 Stichting „Goed Wonen” pret Staatssecretaris van Financien. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62002J0376:LV:HTML> (aplūkots 12.08.2011.).

²⁴ The Constitution of Sweden. The Instrument of Government, Ch. 2., Art. 10. http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended_6319.aspx (aplūkots 28.10.2011.).

ir nosūtījusi Parlamentam vēstuli par nodomu grozīt likumu. Tomēr valsts tiesnesim, kas labāk pārzina lietas apstākļus, esot jānovērtē, vai **risks**, ka šajā laika posmā tiks veiktas finanšu kombinācijas, **ir pietiekami nozīmīgs**, lai pamatotu likuma atpakaļejošo spēku.

Līdz ar to EST šajā lietā secināja: „1. Kaut arī vispārīgi tiesiskās drošības princips iestājas pret to, ka Kopienu akta piemērošanas laikā sākums ir noteikts pirms tā publicēšanas, tomēr izņēmuma kārtā ir pieļaujami citādi gadījumi, ja to pieprasa vispārējo interešu mērķi un ieinteresēto personu tiesiskā paļāvība ir atbilstošā veidā ievērota. Šis princips ir jāievēro valsts likumdevējam, pieņemot tiesību aktus, kas izriet no Kopienu tiesībām. 2. Tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības aizsardzības principi neiestājas pret to, ka dalībvalsts izņēmuma kārtā un lai izvairītos no tādu finanšu kombināciju veikšanas plašā mērogā ar nolūku izvairīties no pievienotās vērtības nodokļa sloga, pret kurām ir paredzēts cīnīties ar likumu par grozījumiem, piešķir šim likumam atpakaļejošu spēku, ja uzņēmēji, kas veic likumā minētās saimnieciskās darbības, ir bijuši brīdināti par šī likuma paredzēto pieņemšanu un tā atpakaļejošo spēku tādā veidā, lai tie varētu saprast paredzēto tiesību aktu grozījumu ietekmi uz to veiktajām darbībām.”²⁵

Kopsavilkums

1. Vispārējie tiesību principi ir nerakstītas tiesību normas, kuru saturs mainās līdzī tiesiskās sistēmas attīstībai un tiesisko attiecību izmaiņām nekavējoties, kamēr rakstītās tiesību normas šādām ātrām pārmaiņām nav piemērotas.
2. Vispārējo tiesību principu saturs ir konkrētējams no tiesību avotiem – judikatūras un doktrīnas, kamēr normatīvajos tiesību aktos ir atrodamas tikai vispārējo tiesību principu saturiskās vadlīnijas. Likumdevējam nav pienākums ierakstīt rakstītajā tiesību normā visu vispārējā tiesību principa saturu, un tas pat objektīvu apstākļu dēļ nav iespējams. Tiesību normu piemērotāja uzdevums ir atrast vispārējā tiesību principa saturu konkrētā laikā un vietā, kad tiek izšķirts strīds. Kolīziju gadījumā nerakstītie vispārējie tiesību principi, kas aizgūst savu juridisko spēku no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas, prevalē pār pozitīvizētajām tiesību normām, kuras nav spējīgas, salīdzinot ar nerakstītajām tiesību normām, pietiekami ātri attīstīties līdzī sabiedrības tiesisko attiecību dinamikai.
3. Lai noskaidrotu, vai tiesiskās paļāvības princips jāņem vērā, jāatbild uz šādiem jautājumiem: 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs

²⁵ EST (EKT) 2005. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. C- 376/02 Stichting „Goed Wonen” pret Staatssecretaris van Financiën. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62002J0376:LV:HTML> (aplūkots 05.08.2011.).

- iestādes izteikums); 2) vai attiecīgā persona tiesām uz to pašlāvās; 3) vai attiecīgās personas pašlāvība ir aizsardzības vērtā.
4. Ekonomiskās krīzes apstākļos valstij jau pirms ierobežojošu pasākumu veikšanas rūpīgi jāizvērtē visas iespējamās alternatīvas un jācēnšas primāri nodrošināt tās pamatpienākumu jeb kodolpienākumu izpildi attiecīgo tiesību jomā, kā arī jāparūpējas, lai aizsardzība tiktu nodrošināta tieši mazaizsargātajām iedzīvotāju grupām, kā arī jācēnšas nodrošināt šo tiesību īstenošanu maksimālajos attiecīgajā brīdī pieejamo resursu ietvaros.
  5. Satversmes tiesas spriedumos, kuri ietekmēja personu sociālo tiesību apjomu ekonomiskās krīzes apstākļos, alternatīvu izvērtējums un mazaizsargāto grupu īpašas aizsardzības nodrošinājums nav atrodams.
  6. EST judikatūrā jaunākās principa konkretizācijas norāda: lai arī vispārīgi tiesiskās drošības princips iestājas pret tiesību akta piemērošanu laikā pirms tā publicēšanas, tomēr, ja to pieprasa vispārējo interešu mērķi, tas ir iespējams, lai izvairītos no tādu finanšu kombināciju veikšanas plašā mērogā, pret kurām ir paredzēts cīnīties ar likumu par grozījumiem citos nodokļus regulējošos normatīvajos tiesību aktos, piešķirot šim likumam atpakaļvērstu spēku.

IZMANTOTIE AVOTI

LITERATŪRA

1. Briede J. Par tiesisko pašlāvību administratīvajā procesā. *Jurista Vārds*, 11.05.2000., Nr. 19 (172).
2. Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005.
3. Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. *Likums un Tiesības*, 2000, Nr. 7.
4. Kramiņa I., Laviņš A. Daži aspekti tiesiskās pašlāvības principa izpratnē. *Jurista Vārds*, 2005, Nr. 38 (393).
5. Krōns M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1938, Nr. 1.
6. Levits E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta „demokrātijas” jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, Nr. 4.
7. Onževs M. Nodokļu regulējuma grozījumu spēks laikā: Satversmes tiesas prakse. *Jurista Vārds*, 2011, 26. aprīlis, Nr. 17.
8. Sociālās tiesības zem ekonomiskās krīzes spiediena. *Jurista Vārds*, 2009, Nr. 33; http://www.juristavards.lv/body_print.php?id=196144 (aplūkots 04.08.2011.).
9. Craig P., De Burca G. *The Evolution of Eu Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
10. Thomas R. *Legitimate expectations and proportionality in administrative law*. Oxford: Hart Publishing, 2000.
11. Turk A. *Judicial Review in EU Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd., 2009.

NORMATĪVIE AKTI

1. Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2001., Nr. 164.
2. The Constitution of Sweden. The Instrument of Government. http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended_____6319.aspx (aplūkots 28.10.2011.).

TIESU PRAKSE (NOLĒMUMI)

1. EST (EKT) apvienotās lietas Nr. 42/59 un 49/59 Breedband N.V. 1) Société des Acieries du Temple, 2) EOTK Augstā iestāde, 3) Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V., 4) Società Breda Siderurgica. <http://eur-lex.europa.eu/>
2. EST (EKT) lieta Nr. 98/78 Racke/Hauptzollamt Mainz. http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi:celexplus!prod!CELEX_numdoc&lg=en&numdoc=61959T0042
3. EST (EKT) lieta Nr. C-376/02 Stichting „Goed Wonen” pret Staatssecretaris van Financien. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62002J0376:LV:HTML>
4. EST (EKT) lieta Nr. C-120/86 Mulder v. Minister van Landbouw en Visserij (Mulder I), [1988] ECR 2344.
5. Pirmās instances tiesas lieta Nr. T-115/94 Opel Austria GmbH/Eiropas Savienības Padome. <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=et&ihmlang=et&lng1=et,lv&lng2=cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,sk,sl,sv,&val=221587:cs&page=6>
6. Satversmes tiesas lieta Nr. 2010-02-01. <http://www.satu.tiesa.gov.lv>
7. Satversmes tiesas lieta Nr. 2009-44-01. <http://www.satu.tiesa.gov.lv>
8. Satversmes tiesas lieta Nr. 04-03(98). <http://www.satu.tiesa.gov.lv>
9. Satversmes tiesas lieta Nr. 2001-12-01. <http://www.satu.tiesa.gov.lv>
10. Satversmes tiesas lieta Nr. 2004-03-01. <http://www.satu.tiesa.gov.lv>
11. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lieta Nr. SKA-34/2008. www.at.gov.lv/files/archive/.../ska-34-08_uzzina_tiesiska_palaviba.doc
12. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lieta Nr. SKA-537/2008. http://www.tiesas.lv/files/AL/2008/12_2008/04_12_2008/AL_0412_AT_SKA-0537_2008.pdf
13. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lieta Nr. SKA-93/2005 (nepublicēts).
14. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lieta Nr. SKA-167 (nepublicēts).
15. Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 14. decembra spriedums lietā Nr. AA21-04/2 (nepublicēts).
16. Administratīvās apgabaltiesas 2005. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. AA1124-05/1 (nepublicēts).

CITI PRAKSES MATERIĀLI

1. ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 3. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf\(\(symbol\)/CESCR+General+comment+3.En](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf((symbol)/CESCR+General+comment+3.En)
2. Ģenerāladvokāta Hēlhuda 2005. gada 17. martā sniegtie secinājumi lietā Nr. C-244/03 Francija/Eiropas Parlaments un Eiropas Savienības Padome. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003C0244:LV:PDF>
3. Gunāra Kūtra atsevišķās domas. http://www.satu.tiesa.gov.lv/upload/2009_44_01_Kutris_atseviskas.htm

Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā

Dr. iur. Kristīne Strada-Rozenberga

LU Juridiskās fakultātes profesore, dekāne

E-pasts: *Kristine.Strada-Rozenberga@lu.lv*

Atslēgvārdi: publiskās un privātās intereses kriminālprocesā, kriminālprocesa obligātums, izlīgums kriminālprocesā, samērīgums kriminālprocesā.

Keywords: *Private and public interests in criminal procedure, legality principle, settlement, proportionality in criminal procedure.*

Ievads

Krimināltiesiskās normas paredz kriminālatbildības pamatu, sodu veidus, apmērus u. tml. To, kuri nodarījumi atzīstami par noziedzīgiem, nosaka tieši nodarījuma kaitīguma pakāpe. Tātad par noziedzīgiem atzīstami tikai tie nodarījumi, kuri ir ar augstu kaitīguma pakāpi, kuru atklāšana, novēršana u. tml. ir nozīmīga visai sabiedrībai, ne tikai konkrētai personai. Krimināltiesiskās normas kā materiāla rakstura normas praksē tiek realizētas ar procesuālo normu palīdzību. Krimināltiesisko normu realizēšanas mehānisms ir kriminālprocess. Kā noteikts Kriminālprocesa likuma¹ (turpmāk – KPL) 1. pantā, kriminālprocesa mērķis ir krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

Kriminālprocess pamatā notiek sabiedrības interešu (turpmāk – publiskās intereses) nodrošināšanas nolūkā, tomēr nevar aizmirst, ka tajā tiek skartas arī indivīdu intereses (turpmāk – privātās intereses). Atsevišķos gadījumos sabiedrības un indivīda intereses nav saskanīgas un var nonākt pretrunā. Pretrunu apzināšana un rīcības modeļa izvēle svarīga gan krimināltiesisko un kriminālprocesuālo normu izstrādes procesā, gan to piemērošanā. Šai referātā skatīti atsevišķi jautājumi, kuri ilustrē privāto un publisko interešu nesakritību kriminālprocesā, šo nesakritību risinājumu gan tiesību normu veidošanas, gan piemērošanas procesā.

¹ Kriminālprocesa likums: LR likums [stājies spēkā 01.10.2005.]. Pieejams: *www.likumi.lv* (aplūkots 01.08.2011.).

Obligātuma, lietderīguma un samērīguma principi kriminālprocesā

KPL 6. pantā kā viens no kriminālprocesa principiem nostiprināts kriminālprocesa obligātums. Paredzēts, ka „amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam”. No šīs normas secināms, ka Latvijā kriminālprocesā tiek atzīts t. s. obligātuma princips (*legality principle*) pretēji lietderības principam (*opportunity principle*). Lietderīguma princips zināmā mērā sasaucas ar samērīguma principu (*proportionality principle*), dažkārt tie netiek pietiekami nošķirti. Tomēr, manuprāt, lai gan lietderīgums, gan samērīgums ir vērtējuma jēdzieni un atsevišķos gadījumos pārklājas, ir arī situācijas, kad tie ir nošķirami, jo ne vienmēr tas, kas ir lietderīgs, vienlaikus būs arī samērīgs, un otrādi. Tāpat var atzīmēt, ka samērīguma principa ievērošana, lemjot jautājumu par kriminālprocesa esamību vai neesamību, vairāk attiecināma uz materiāltiesiskajām normām, kamēr lietderīguma principa jautājums – būt vai nebūt kriminālprocesam, kontekstā saistāms ar procesuālajām normām.

Pēdējā laikā tiesiskās diskusijas telpā attiecībā par kriminālprocesu kā vienu no populārākajām un vadošajām tiek skatīta tēma par kriminālprocesa paātrināšanu, tai skaitā t. s. lietderības un samērīguma principa izpausmju palielināšanu, cietušās personas izšķirošu ietekmi uz kriminālprocesa esamību vai neesamību.

Kā vienu no ilustratīviem piemēriem var minēt KPL paredzēto iespēju neuzsākt kriminālprocesu (KPL 373. p. 2.–1. d.) vai atbrīvot personu no kriminālatbildības (KPL 379. p. 1. d. 1. pkt.), ja ar noziedzīgu nodarījumu nav nodarīts tāds kaitējums, lai piesprieztu kriminālsodu. Lai arī šis institūts nevar tikt vērtēts kā pilnīgi jauns (Latvijas Kriminālprocesa kodeksa² 208. p. 2. d. 4. pkt. redakcijā, kāda bija spēkā līdz 2009. gada 1. aprīlim, paredzēja, ka krimināllietu var izbeigt, ja noziedzīgais nodarījums vai persona, kura to izdarījusi, zaudējusi sabiedrisko bīstamību), tomēr ir uzskatāms par šim jautājumam raksturīgu. Tāpat atzīmējams, ka noteiktos gadījumos šo normu piemērošana var nozīmēt gan lietderīguma, gan samērīguma izvērtēšanas nepieciešamību.

Plašas diskusijas vērts ir jautājums par cietušā lomu un ietekmi kriminālprocesā. Šī jautājuma skatījumā jānorāda uz t. s. tradicionālajām kriminālās justīcijas teorijām – sodošo tiesvedību un utilitārismu kriminālprocesā. T. s. sodošā teorija (citur dēvēta arī par retributīvismu – vārds ar latīnisku izcelsmi „atmaksā”) uz sodu skatās kā uz pelnītu atmaksu par normu pārkāpumu un

² Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums. [stājies spēkā 01.04.1961.; zaudējis spēku 01.10.2005.] Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).

ir pagātnē orientēta. Sods personai kā atmaksa par notikušo jāsaņem tāpēc, ka tā ir pārkāpusi normas. Tai pašā laikā šīs teorijas piekritējiem nozīmīga ir arī kriminālprocesa norise, savukārt cietušajai personai svarīga loma kriminālprocesa norisēs netiek atvēlēta. Utilitārisma teorijas piekritēji kriminālprocesā savukārt ir nākotnē orientēti un uzskata, ka persona par nodarījumu jā soda ar mērķi panākt, lai nākotnē pārkāpumi neatkārtotos. Tie šīs teorijas piekritēji visvairāk akcentē t. s. vispārīgo un speciālo prevenciju kā soda mērķi. Atbilstoši šai teorijai procesa norises reglamentācijai nav tik būtiskas nozīmes, tāpat arī cietušajam būtiska loma netiek atvēlēta. Pēdējos gados aktualitāti ieguvušas arī t. s. atjaunojošās tiesvedības idejas, pēc kurām krimināltiesiskās sistēmas galvenajam mērķim būtu jābūt saskaņas atjaunošanai, iesaistīto personu samierināšanai, un iesaistītajām valsts institūcijām jāveidojas līdzīgām kā pakalpojuma sniegšanas aģentūrām, kam galvenokārt būtu jā rūpējas par šo atjaunošanas procesu. Atbilstoši šai pieejai cietušajam kriminālprocesā ir būtiska loma.³

Atgriežoties pie Latvijas KPL, norādāms, ka cietušā ietekme uz kriminālprocesa norisi šobrīd iedzīvināta divos institūtos – KPL 7. p. iekļautajās normās, kas daudzos gadījumos paredz kriminālprocesa uzsākšanu tikai un vienīgi tad, ja to vēlas cietusī persona, un KPL 377. p. 9. pkt. iekļautajā norādē, ka process, kurš uzsākams tikai pēc cietušā pieteikuma, ir obligāti jāizbeidz, ja tiek panākts izlīgums. KPL 7. pantā iekļauto noziedzīgo nodarījumu iedalījuma, kā arī izlīguma kā kriminālprocesa nepieļaujosa apstākļa reglamentācijas kritika jau iekļauta iepriekšējās publikācijās.⁴ Izlīguma izpētei tāpat pievērsusies profesore V. Liholaja.⁵ Joprojām uzskatu, ka krimināltiesības saglabājamās kā publisko interešu aizsardzības mehānisms, nevis personisko nesaskaņu atrisināšanas līdzeklis. Nekādā veidā negribu apgalvot, ka cietušais nebūtu jāaizsargā un jāatbalsta. Gluži pretēji – šīs personas būtu pelnījušas krietni lielāku atbalstu no valsts puses.⁶ Tāpat nebūt neuzskatu, ka vienīgais risinājums attiecībā uz vainīgo personu ir bargi sodi. Pietiekami efektīvi var būt arī alternatīvi krimināltiesisko attiecību risinājuma modeļi.⁷

³ Sikāk sk. McGonigle Leyh B. Procedural Justice? Victim Participation in International Criminal Proceedings. Utreht: Interesentia, 2011, p. 36–41, 51–57.

⁴ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 352.–370. lpp.; Strada-Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 637.–660. lpp.

⁵ Liholaja V. Izlīgums un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums. Pieejams: www.juristavards.lv (aplūkots 01.08.2011.).

⁶ Sk., piemēram, atsevišķas tendences un ierosinājumus grām.: Doak J. Victims' Rights, Human Rights and Criminal Procedure. Reconciling the Role of Third Parties. Portland: Hart Publishing, 2008.

⁷ Par dažādu valstu pieeju t. s. alternatīvajiem krimināltiesisko attiecību risinājumiem sk. grām.: The Role of National Criminal Law in the European Union Area and the Alternative Resolutions of Criminal Procedure. Bratislava: Comenius University of Bratislava, 2011.

Tāpat esmu par samierināšanās veicināšanu un konfliktsituācijas atrisinājumu kriminālprocesa ietvaros.⁸ Tomēr uzskatu, ka vienīgajam apstāklim, kas izšķir, būt vai nebūt kriminālprocesam, sodīt vai nesodīt personu, nevajadzētu būt cietušā gribai.

Šī jautājuma nobeigumā vēlētos atzīmēt, ka materiāltiesiskais pamats lēmumam par atteikšanos no kriminālprocesa veikšanas situācijā, kad ir izdarīts noziedzīgs nodarījums, ikvienā gadījumā būtu jāparedz krimināltiesiskajās (KL), nevis kriminālprocesuālajās normās. Tas būtu nepieciešams, gan lai precīzāk nodēfinētu konkrētu tiesisku institūtu būtību un izmantošanas robežas, gan lai novērstu iespējamās pretrunas un neskaidrības, gan lai ievērotu precīzu materiālo un procesuālo normu nošķiršanu, kas cita starpā nozīmīga atsevišķu praktisku jautājumu risināšanai, kā, piemēram, lai noteiktu normas spēku laikā.

Indivīda interešu nozīmīgums kriminālprocesuālo institūtu tiesiskajā reglamentācijā

Jau veidojot kriminālprocesa tiesību normas, jāatceras, ka publiskās intereses noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un vainīgā nosodījumā nevar tikt uztvertas kā absolūtas. Šo interešu realizācijā svarīgi ir saglabāt cieņu pret atsevišķām indivīdam piemērotām vērtībām, kuru aizsardzība arī atzīstama par sabiedrības vērtību (interesi). Līdz ar to dažkārt, veidojot likuma normas, ir jāizšķiras, kuras sabiedrības intereses konkrētajā situācijā ir dominējošas. Krimināltiesiskajā jomā uzskatāmi šo situāciju raksturo, piemēram, diskusijas par nāves sodu, kur, no vienas puses, ir interese bargi sodīt vainīgo, bet, no otras puses, sargāt cilvēka dzīvību kā vienu no augstākajām vērtībām. Dzīvības aizsardzība šajā gadījumā vairs nav tikai konkrētā cilvēka un viņa tuvinieku interese, bet gan visas sabiedrības interese cilvēktiesību nodrošinājumā.

Arī kriminālprocesa normu izstrādē šīs diskusijas ir svarīgas. Lielākoties rodas nepieciešamība sabalansēt efektīva, ātra krimināltiesisko attiecību taisnīga risinājuma un cilvēktiesību (īpaši to personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību) nodrošināšanas intereses. Tai pašā laikā atsevišķos gadījumos parādās arī citu interešu sabalansēšanas jautājums, piemēram, skatot kriminālprocesuālās imunitātes robežas.

Pašlaik aktuālākie jautājumi, kuri joprojām pelnījuši diskusiju par publisko un personisko interešu (kuras to nozīmības dēļ vienlaikus kļūst par sabiedrisku vērtību) sabalansēšanu un kuri jārisina jau normu izstrādes laikā:

- cietušā ietekme uz kriminālprocesa esamību, kas jau tika skatīts iepriekš;

⁸ Pēdējā laikā kriminālprocesā kā moderns virziens iezīmējas t. s. atjaunojošā tiesvedība – plašāk sk. Judins A., Pelikana K. Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstīs Eiropas dimensijā. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27271.html> (aplūkots 01.08.2011.).

- trešo personu, kuru intereses skartas kriminālprocesa gaitā, procesuālo garantiju sistēma;
- saprātīgu termiņu ievērošana kriminālprocesā.

Attiecībā uz kriminālprocesa gaitā aizskarto trešo personu interešu aizsardzību norādāms, ka KPL normas daļā gadījumu nav vērtējamas kā efektīvu procesuālo garantiju sistēmu nodrošināšas. Atsevišķos gadījumos netiek paredzēta personisko interešu efektīva aizsardzība, tai skaitā tiesības būt informētam par procesa norisi, izmantot juridisko palīdzību, izteikties par jautājumiem, kas skar personiskās intereses, un pārsūdzēt attiecīgus nolēmumus. Kā spilgtu piemēru šajā sakarā var minēt kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieku. Šāds statuss KPL tika ieviests 2009. gadā, paredzot: „Ja procesuālo darbību rezultātā ir ierobežotas vai atņemtas īpašnieka vai likumīgā valdītāja tiesības rīkoties ar mantu un ja šai personai nav šajā likumā noteikto tiesību uz aizstāvību, šīs mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam personiski vai ar pārstāvja starpniecību ir tiesības:

- 1) mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi pret pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz mantu;
- 2) iesniegt pieteikumus vai sūdzības par amatpersonu rīcību vai lēmumiem attiecībā uz mantu.”

Attiecīgā procesa dalībnieka statusa tiesiskās reglamentācijas trūkumiem uzmanību esmu pievērsusi jau iepriekš.⁹ Uzskatāms, ka iepriekš norādītie trūkumi joprojām nav novērsti un personu, kuru mantiskās intereses tiek skartas procesa norises laikā vai var tikt skartas ar procesa gala nolēmumu, aizsardzība ir nepietiekama. Kā spilgtu piemēru var minēt, piemēram, jautājumu par to, kāds statuss iztiesāšanas laikā ir personai, kuras manta, iespējams, tiks konfiscēta, bet kura nav apsūdzētā statusā – vai šī persona var aktīvi piedalīties pierādījumu pārbaudē, vai tā bauda noraidījumu tiesības, vai tiesīga piedalīties tiesu debatēs u. t. jpr. Protams, var norādīt, ka šie likuma robi praktiskā piemērošanā jāaizpilda ar kriminālprocesa pamatprincipu palīdzību. Tomēr, vērojot Latvijas tiesībspējošanas praksi, jāatzīst, ka skaidras un precīzas reglamentācijas trūkums likumā ir būtisks šķērslis efektīvas tiesiskās aizsardzības funkcionēšanai. Secināms, ka nekādu publisko interešu esamība mantas piespiedu atsavināšanas gadījumā nevar attaisnot to personu tiesiskās aizsardzības trūkumu, kuru mantiskās intereses kriminālprocesa gaitā un rezultātā var tikt aizskartas. Tādējādi situācija būtu nekavējoties labojama, veicot nepieciešamos grozījumus KPL.

Pievērsoties saprātīga termiņa ievērošanas interesei, atzīstams, ka tā galvenokārt raksturo personu, kuras tiesības vai intereses procesā ir aizskartas. Tomēr nevar noliegt, ka procesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir arī publiska

⁹ Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesā iesaistītās personas // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 2. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 209.–210. lpp.

interese. Sabiedrība ir tiesīga zināt, ar ko beidzas process, un gūt labumu to tā rezultātiem pēc iespējas ātrāk. Neattaisnota procesa novilcināšana vienlīdz skar gan tajā iesaistīto personu intereses, gan arī sabiedrības intereses kopumā. Norādāms, ka jau normu izstrādes posmā būtu nepieciešams nodrošināt saprātīga termiņa ievērošanas garantijas. Spēkā esošās KPL 14. p. un 379. p. 1. d. 4. pkt. redakcijas ir acīmredzami nepietiekamas.¹⁰ Būtu nepieciešams paredzēt konkrētus laika ierobežojumus kriminālprocesuālo statusu, kas paredz tiesības uz aizstāvību, ilgumam, kā arī paredzēt saprātīgu termiņu ievērošanas garantijas situācijā, kad persona vainu neatzīst un nepiekrīt ārpustiesas krimināltiesisko attiecību risinājumam. Atsevišķas saprātīgu termiņu ievērošanas praktiskās nianšes un saistība ar samērīguma prasību tiks skatītas šajā publikācijā nedaudz vēlāk.

Samērīguma princips kriminālprocesa praktiskajā realizācijā

Jau citētajā KPL 1. pantā nostiprināts kriminālprocesuālo normu realizācijas galvenais nosacījums – „bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē”. Šī atziņa ņemama vērā ikviena kriminālprocesuāla institūta piemērošanā, kas skar kāda indivīda personiskās intereses. Iejaukšanās ilgumam, pakāpei, intensitātei u. tml. jābūt pamatotai, t. i., nevar tikt piemēroti tādi kriminālprocesuālie pasākumi, kuri ir nevajadzīgi ilgi, stingri, aizskaroši, apgrūtinājoši. Samērīgums nosakāms, ņemot vērā vairākus apstākļus. Nozīmīgs apstāklis ir noziedzīgā nodarījuma smagums. Tomēr blakus tam ne mazāka un daudzkārt pat lielāka nozīme jāpiešķir citiem, pamatā procesuāliem apstākļiem – procesa sarežģītībai, iesaistīto personu pozīcijai u. tml. Ikvienā gadījumā jāreķinās, ja izvēle ir starp vairākiem procesuāliem pasākumiem, jāizvēlas tāds, kurš pēc iespējas mazāk aizskar personiskās intereses, tai pašā laikā ir atbilstošs konkrētai situācijai un prognozējami pietiekami efektīvs. Norādītās atziņas vienlīdz jāattiecinā uz visiem kriminālprocesa institūtiem – procesuālo statusu piešķiršanu, izmeklēšanas darbību veikšanu, procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu u. tml. Norādīto iederīgi raksturot ar vairākiem piemēriem.

- Situācija – procesa virzītājam ir izvēles iespējas.
  - o Viena no būtiskākajām procesa virzītāja izvēlēm ir izvēle par procesa norises veidu. Kriminālprocess var tikt virzīts vispārīgā kārtībā un arī vienkāršotā kārtībā.¹¹ Procesā virzītājam ir tiesības izvēlēties, kādā

¹⁰ Sīkāk sk. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa pamatnoteikumi un pamatprincipi // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 1. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 202.–203. lpp.

¹¹ Sīkāk sk. Strada-Rozenberga K. Vienkāršotās kriminālprocesa formas un to piemērošanas priekšnoteikumi Latvijas kriminālprocesā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 661.–373. lpp.

veidā procesu virzīt, tai pašā laikā KPL 14. panta otrajā daļā noteikts arī procesa virzītāja pienākums procesu virzīt maksimāli vienkāršākajā veidā. Faktiski tas nozīmē, ka procesa virzītājam ir tiesības izvēlēties procesa norises veidu, taču, veicot šo izvēli, jāvadās no kritērija, ka procesa veidam jābūt visvienkāršākajam, kāds vien iespējams atbilstoši konkrētās lietas apstākļiem. Šajās nostādnēs savu izpausmi tieši guvusi procesa norises samērīguma prasība. Ilustrācijai var norādīt, piemēram, prokurora „pārdomu soļus” personu nereabilitējoša procesa veida izvēlē.

Līdzās nule teiktajam jāatceras, ka process var tikt virzīts arī neatliekamības un saīsinātā procesa kārtībā. Te gan uzreiz atzīmējams, ka izvēle par labu šiem procesa veidiem var notikt tikai pašā procesa sākumā, bet ne vēlāk.

- o Daļā gadījumu kriminālprocesā pastāv iespēja procesa virzītājam izlemt, vai situācijā, kad pastāv formāls kāda pasākuma veikšanas/līdzekļa piemērošanas pamats, to tiešām ir nepieciešams veikt/piemērot konkrētajā situācijā. Tāpat kriminālprocesa praktiskajā realizācijā var sastapties ar situāciju, kad kriminālprocesa mērķa sasniegšana iespējama, izmantojot dažādus veidus, kurus var atšķirt ilgums, darbības intensitāte, apjoms u. tml. Visos gadījumos, izvēloties rīcības modeli, jāizvērtē, kurš no tiem būs konkrētai situācijai atbilstošākais, būtisku nozīmi atvēlot apstāklim par to, kurš no modeļiem būs iesaistīto personu tiesības un intereses mazāk aizskarošs. Ilustrācijai var minēt piemēru, ka saskaņā ar KPL 378. panta pirmo prim daļu procesa virzītājs tiesīgs apturēt kriminālprocesu līdz laikam, kad stājas spēkā nolēmums kādā citā lietā, ja šim nolēmumam ir būtiska pierādījuma nozīme apturamajā kriminālprocesā. Šeit vietā izsvērt ieguvumus no procesa apturēšanas un zaudējumus – t. i., situāciju, ko var radīt ilgstoša procesa nevirzīšana, faktiski procesuālā bezdarbība, kura nenoliedzami var ietekmēt iesaistīto personu tiesības un intereses.
- o Būtiska ir arī iespēja izvēlēties starp vairākiem rīcības variantiem vienotas kriminālprocesuālu institūtu grupas ietvarā. Piemēram, šobrīd KPL paredzēta vesela virkne drošības līdzekļu. Konkrētos apstākļos jāizvēlas tāds drošības līdzeklis, kas, būdams pietiekami efektīvs, pēc iespējas mazāk aizskar personas brīvības, tiesības un intereses. Vienkāršoti izsakoties, piemērotajam drošības līdzeklim jābūt tādam, lai tas nebūtu par „vieglu” (respektīvi, tā nosacījumi nespētu reāli nodrošināt attiecīgās personas kriminālprocesa likumīgām prasībām atbilstošu uzvedību) un vienlaikus lai tas nebūtu par „smagu” (respektīvi, lai ar to noteiktie ierobežojumi nebūtu neizpildāmi, nesamērīgi ar piemērošanas mērķi).
- Situācija – procesa virzītājam jāievēro noteikti termiņi. Visa kriminālprocesa kopumā, kā arī to atsevišķu institūtu, īpaši t. s. ierobežojošo institūtu, piemērošana saistīta ar zināmiem termiņiem. Tiem jāatbilst

konkrētam likumā noteiktam laika posmam vai momentam vai arī, ja KPL neparedz konkrētas izteiksmes, tiem jānodrošina vispārīgā prasība par saprātīgu termiņu ievērošanas nepieciešamību kriminālprocesā. Visa kriminālprocesa vai tā atsevišķu posmu norišu ilgums ir cieši saistīts ar samērīgumu. Jāatceras, ka saprātīgu termiņu ievērošana ir viens no taisnīga procesa pamatelementiem.¹² Saprātīgu termiņu noteikšanā būtiskākie kritēriji ir lietas (jautājuma, darbības u. tml.) sarežģītība, paša indivīda un atbildīgo iestāžu un amatpersonu rīcība, kā arī jautājums par aizskartajām interesēm.¹³ Būtiski atzīt, ja kādam institūtam paredzēts termiņperiods, tad iekļaušanās maksimālajā termiņā ne vienmēr atbildīs saprātīguma un samērīguma prasībām. Amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, ir pienākums visu izdarīt maksimāli ātri, bez neattaisnotas novilcināšanās. Ja tiks konstatēta neattaisnota novilcināšana (bezdarbība, pārāk gausa procesuāla darbība), tad pat apstākļos, kad šī amatpersona būs iekļāvusies maksimālajos termiņos, šāda rīcība nevarēs tikt atzīta par saprātīgam termiņam atbilstošu, līdz ar to būs pretrunā ar prasību nepieļaut nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē. Jāatceras – jo būtiskāks personas tiesību un interešu aizskārums, jo rūpīgāk jāseko tā ilgumam un turpinājuma pamatojumam. Ilustrējot ar piemēru – KPL 268. pantā paredzēts, ka aizturēšanas maksimālais ilgums ir 48 stundas. Tai pašā laikā ne vienmēr par atbilstošu prasībām atzīstama situācija, kad aizturēšana ilgusi 48 stundas. Ikvienā brīdī šo 48 stundu laikā procesa virzītājam jābūt gatavam pamatot, kāpēc aizturēšana joprojām turpinās un persona nav atbrīvota vai tai piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis. Aizturēšanas ilgums var tikt atzīts par nesamērīgu pat tad, ja aizturēšana ilgusi, piemēram, 24 stundas, ja tiks konstatēts, ka aizturēšanas turpināšana nebija objektīvi pamatota.

- Situācija – procesa virzītājam jāizšķiras par procesuāli defektīva pierādījuma izmantošanu vai neizmantošanu pierādīšanā. Jāatzīst, ka pierādījumu procesuālā pieļaujamība galvenokārt ir personu, pret kurām šo pierādījumu izmanto, procesuālā garantija. Iespējams, ka sabiedrības interese būtu personas sodīšanā, neskatoties uz pierādījumu procesuālo kvalitāti. Tai pašā laikā gan indivīda, gan sabiedrības interese ir taisnīgs process, savukārt procesa formas pārkāpšana nākotnes pierādījumu iegūšanas gaitā var būt tāda, kas ir pretrunā ar „taisnīga” procesa ideju.¹⁴ Saskaņā ar KPL procesuālās formas defektam var būt vairākas sekas. Ja pārkāpums ziņu ieguvē ir nozīmīgs, tad saskaņā ar KPL 130. p.

¹² Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights* Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 88.

¹³ Sikāk par tiesībām uz lietas pabeigšanu saprātīgā termiņā sk. Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā [tiešsaiste]. *Jurista Vārds*, 2011, Nr. 27(674). Pieejams: www.juristavards.lv (aplūkots 21.10.2011.).

¹⁴ McBride J. *Human rights and Criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, p. 205–223.

iegūtās ziņas ir atzīstamas par absolūti nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām. Pārējos gadījumos ziņas pierādīšanā izmantot var, tomēr ir jāpiepildās normā noteiktiem priekšnoteikumiem. Secināms, ka attiecībā uz pierādījumu procesuālo pieļaujamību samērīguma prasība izvērtējama jau likumdevējam, veidojot attiecīgās KPL normas un nosakot konkrētos absolūtās nepieļaujamības gadījumus, gan arī tiesībpiemērotājam, „piepildot” KPL norādes absolūto nepieļaujamību un atzīstot kāda pierādījuma kā ierobežoti pieļaujama izmantošanas iespēju.

Kopsavilkums

1. Kriminālprocesam kā krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma līdzeklim ir jānodrošina publisko interešu ievērošana, nepamatoti neierobežojot personisko interešu aizsardzību.
2. Jau izstrādājot kriminālprocesa tiesību normas, jāizvērtē, kuras intereses ir primāras un dominēs konkrēta kriminālprocesuālā institūta saturā. Šīs atziņas kontekstā diskusijas vērtas ir KPL normas attiecībā uz cietušā izšķirošo ietekmi uz kriminālprocesa esamību/neesamību.
3. Tāpat arī kriminālprocesuālo normu realizācijā jāatceras, ka krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums nav pašmērķis, kas sasniedzams jebkādiem līdzekļiem. Kriminālprocess realizējams, ievērojot aizsargātās personas intereses, bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.
4. Šī nosacījuma pārkāpums var novest pie tā, ka process tiek atzīts par „netaisnīgu”, kas savu defektu pēc nevar novest līdz taisnīgam krimināltiesisko attiecību risinājumam.
5. Apskatāmās tēmas robežās bez jautājuma par cietušā izšķirošo ietekmi uz kriminālprocesu kā aktuālas var tikt norādītas arī problēmas attiecībā uz saprātīgu termiņu ievērošanu kriminālprocesā, trešo personu procesuālo garantiju sistēmas nepilnībām, kā arī samērīguma ievērošanu tiesību normu praktiskajā izmantojumā.

IZMANTOTIE AVOTI

NORMATĪVIE AVOTI

1. Kriminālprocesa likums: LR likums [stājies spēkā 01.10.2005.]. Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).
2. Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums [stājies spēkā 01.04.1961.; zaudējis spēku 01.10.2005.]. Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).

LITERATŪRA

1. Judins A., Pelikana K. Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstis Eiropas dimensijā. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27271.html> (aplūkots 01.08.2011.).

2. Liholaja V. Izlīgums un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums. Pieejams: www.juristavards.lv (aplūkots 01.08.2011.).
3. Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā [tiešsaiste]. Jurista Vārds, 2011, Nr. 27 (674). Pieejams: www.juristavards.lv (aplūkots 01.08.2011.).
4. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesā iesaistītās personas // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 2. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
5. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa pamatnoteikumi un pamatprincipi // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 1. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
6. Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
7. Strada-Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
8. Strada-Rozenberga K. Vienkāršotās kriminālprocesa formas un to piemērošanas priekšnoteikumi Latvijas kriminālprocesā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
9. Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. Oxford, Oxford University Press, 2006, ISBN 0-19-924634-3.
10. Doak J. Victims' Rights, Human Rights and Criminal Procedure. Reconceiving the Role of Third Parties. Portland:Hart Publishing, 2008, ISBN 978-1-84113-603-5.
11. McBride J. Human rights and Criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, ISBN 978-92-871-6689-0.
12. McGonigle Leyh B. Procedural Justice? Victim Participation in International Criminal Proceedings. Utrecht: Intersentia, 2011, p. 36–41, ISBN 978-1-78068-020-0.
13. The Role of National Criminal Law in the European Union Area and the Alternative Resolutions of Criminal Procedure. Bratislava:Comenius University of Bratislava, Colestion of Papers from International Scholastic Conference, 2011, ISBN 978-80-7160-312-2.

Ilgtspējīgas attīstības princips Satversmes tiesas praksē

Dipl. jur. **Silvija Meiere**

LU Juridiskās fakultātes

Civiltiesisko zinātņu katedras lektore

E-pasts: *Silvija.Meiere@lu.lv*

Atslēgvārdi: ilgtspējīgas attīstības princips, integrācijas princips, piesardzības princips, sabiedrības līdzdalība.

Keywords: *principle of sustainable development, principle of integration, precautionary principle, public participation.*

Ievads

Ilgtspējīgas attīstības koncepcija definēta kā alternatīva neierobežotas ekonomiskās izaugsmes un neierobežota patēriņa filozofijai.¹ Tā ir daudzdimensionāls skatījums uz sabiedrības attīstību 21. gadsimtā, un to raksturo ietverto elementu daudzveidība, kā arī savstarpējā saistība: saskaņā ar Starptautisko tiesību asociācijas (angļu val. – *International Law Association (ILA)*) 2002. gada 6. aprīļa *New Delhi* deklarāciju par ilgtspējīgas attīstības principiem ilgtspējīgas attīstības ideju raksturo vispusīga un integrēta pieeja, kas caurauž ekonomiskos, sociālos un politiskos procesus un kuras mērķis ir ilgtspējīga Zemes dabas resursu lietošana un vides aizsardzība; saskaņā ar to daba un cilvēka dzīve, kā arī sociālā un ekonomiskā attīstība ir savstarpēji atkarīgas, bet vienlaikus arī sekmē cilvēka tiesību uz adekvātu dzīves standartu (līmeni) īstenošanu, pamatojoties uz cilvēku aktīvu, brīvu un jēgpilnu līdzdalību attīstības procesos un taisnīgā attīstības sniegto labumu sadalē, kas notiek, ņemot vērā ne vien šās, bet arī nākamo paaudžu vajadzības.²

¹ ANO Pasaules Vides un attīstības komisijas 1987. gadā sagatavotajā ziņojumā „Mūsu kopējā nākotne” (Bruntlandes ziņojums) ilgtspējīga attīstība definēta kā attīstība, kas nodrošina mūsdienu paaudžu vajadzības, neapdraudot arī nākamo paaudžu iespējas apmierināt savas vajadzības. Report of the World Commission on Environment and Development „Our Common Future”. Annex to document A/42/427. Pieejams: www.un_documents.net/wced-ofc.htm (aplūkots 2011. gada 25. novembrī).

² ILA New Delhi Declaration on Principles of International Law relating to Sustainable Development – ILA resolution 3/2002, annex UN Doc A/57/329; International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Vol. 2, No. 2, June 2002, pp. 209–216.

Ilgtspējīgas attīstības koncepcija prasa pārskatīt līdz šim pieņemtos saimniekošanas un patēriņa modeļus, līdz ar to šī koncepcija caurvij un attiecas uz visām sociālās dzīves jomām, arī tiesībām. *New Delhi* deklarācijā definēti septiņi ilgtspējīgu attīstību veicinoši principi: 1) valstu pienākums nodrošināt ilgtspējīgu dabas resursu izmantošanu; 2) starppaaudžu vienlīdzības princips un nabadzības izskaušana; 3) valstu kopīgas, bet diferencētas atbildības princips; 4) princips par piesardzības ievērošanu attiecībā uz cilvēka veselību, dabas resursiem un ekosistēmām; 5) princips par sabiedrības līdzdalību, piekļuvi informācijai un tiesai; 6) labas pārvaldības princips; 7) integrācijas un savstarpējās mijiedarbības princips, īpaši attiecībā uz cilvēktiesībām un sociālajiem, ekonomiskajiem un vides aizsardzības mērķiem.

Šā raksta mērķis ir aplūkot, kādu ietekmi ilgtspējīgas attīstības koncepcija ir atstājusi uz tiesību piemērošanu, īpaši pievēršoties tam, kā ilgtspējīgas attīstības princips ticis atklāts Satversmes tiesas praksē un noteicis tās attīstību.

I Ilgtspējīgas attīstības princips

Eiropas Savienībā ilgtspējīgas attīstības princips ir atzīts un nostiprināts primārajās tiesībās. Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 37. pants paredz nepieciešamību nodrošināt augstu vides aizsardzības līmeni, saistot to ar ilgtspējīgas attīstības principu.³ Turklāt vides aizsardzība ilgtspējīgas attīstības kontekstā nepārprotami atzīta par konstitucionāli aizsargātu vērtību. Eiropas Savienības Pamattiesību hartā ietvertie interpretēšanas un piemērošanas noteikumi paredz, ka tajā nostiprinātās tiesības un principi ir saistoši un attiecas, pirmkārt, uz Eiropas Savienības institūcijām un iestādēm, kad tās izstrādā tiesību aktus, īsteno pasākumus, un, otrkārt, uz dalībvalstīm, kad tās piemēro *acquis communautaire*. Lai gan harta nepalielina Eiropas Savienības pilnvaras un negroza dalībvalstu konstitucionālo kārtību, tomēr Eiropas Savienības politikas noteikšanā un īstenošanā šis dokuments ir saistošs un liek ievērot gan definētās pamattiesības, gan arī tiesiski aizsargātās vērtības.⁴ Arī Latvijas Republikas Satversmes 115. panta saturs aplūkojams, ņemot vērā šādu vides aizsardzības un ilgtspējīgas attīstības principa sasaisti.

³ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Oficiālais Vēstnesis C 303, 2007, 14. decembris. Hartas 37. panta redakcija angļu val.: „A high level of environmental protection and the improvement of the quality of the environment must be integrated into the policies of the Union and ensured in accordance with the principle of sustainable development.”

⁴ LR Likums „Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu” (spēkā no 2008. gada 29. maija). Latvijas Vēstnesis, Nr. 82, 2008. gada 28. maijs. Ar 2007. gada 13. decembrī parakstīto Lisabonas līgumu Eiropas Savienības Pamattiesību harta ieguva līguma juridisko spēku. Līguma par Eiropas Savienību 6. pantā ir noteikts, ka Savienība atzīst tiesības, brīvības un principus, kas izklāstīti 2000. gada 7. decembra Eiropas Savienības Pamattiesību hartā, un šai hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem.

Ilgtspējīgas sabiedrības veidošana ir pakāpenisks process, kurā visos līmeņos esošie lēmumu pieņemšanas mehānismi (procesi) jāpārveido tā, lai tie atbilstu ilgtspējīgu attīstību nosakošajiem principiem, arī lēmumu saturam jābūt ilgtspējīgam. Teorētiski par ilgtspējīgu lēmumu (risinājumu) var runāt tad, ja tajā izdevies atrast saprātīgu veidu, kādā saimnieciskā attīstība var notikt, līdztekus saglabājot arī vidi un nepasliktinot dzīves vides kvalitāti: ilgtspējīgas attīstības modelim atbilst tāda attīstības politika, kas sabalansē nepieciešamību veicināt ekonomisko izaugsmi un uzlabot ikviena sabiedrības locekļa dzīves kvalitāti, kā arī nepieciešamību nosargāt dabisko vidi nākamajām paaudzēm.⁵ Taču šo teorētisko uzstādījumu īstenošanu dzīvē pavada daudzas neskaidrības. Viena no tām: kā panākt un kontrolēt integrētu lēmumu pieņemšanu, un ko lēmumā praktiski nozīmē vides, ekonomisko un sociālo aspektu saskaņošana.

Ilgtspējīgas attīstības koncepciju tiesību kontekstā var aplūkot divējādi: 1) tieši – mēģinot definēt ilgtspējīgas attīstības principu kā tiesību principu, pēc kura būtu nosakāms lēmuma (risinājuma) saturs; 2) pastarpināti – koncentrējoties nevis uz lēmuma saturu, bet uz tā pieņemšanas procesu un sekmējot tajā ilgtspējīgu attīstību veicinošo principu (vides aizsardzības principu un sabiedrības subjektīvo vides tiesību) ievērošanu.

Pirmajā gadījumā tiesību zinātnē valda kardināli atšķirīgi viedokļi, kas liecina, ka pašlaik ilgtspējīgas attīstības princips kā tiesību norma vēl nav noformējies. Ludvigs Krāmers (*Ludvig Krämer*) norāda, ka ES līguma tekstā ietvertās norādes par ilgtspējīgu attīstību vairāk ir politiskas rīcības vadlīnija nekā tiesību norma.⁶ Filips Sands (*Philippe Sands*) uzskata, ka vārdu savienojums „ilgtspējīga attīstība” normatīvā ziņā ir tukša frāze, taču ilgtspējīgas attīstības koncepcijai iespējams atrast normatīvu kodolu. Šāda kodola noteikšanai īpašu uzmanību pelna ANO Riodežaneiro deklarācijas 4. pants, kurā nostiprināts *integrācijas princips*.⁷ Ilgtspējīgu attīstību iespējams īstenot, pilnībā ievērojot integrācijas principu, jo tieši tas „satur kopā” visus pārējos ilgtspējīgas attīstības koncepcijas elementus.⁸ Saskaņā ar bijušā Starptautiskās tiesas viceprezidenta tiesneša Kristofera Vīremantrija (*Cristopher Gregory Weeramantry*) viedokli ilgtspējīgu attīstību var uzskatīt

⁵ Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 6. jūlija sprieduma lietā Nr. 2008-38-03 9.1. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2009, 8. jūlijs, Nr. 106.

⁶ Sk. Krāmer L. EC Environmental Law. Fourth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2000, p. 7.

⁷ The Rio Declaration on Environment and Development - UN Doc.A/CONF.151/5/Rev.1, (1992) 31 ILM 874. Pieejams: <http://www.iisd.org/rio%2B5/agenda/declaration.htm> (aplūkots 2011. gada 27. jūlijā).

„Principle 4: In order to achieve sustainable development, environmental protection shall constitute an integral part of the development process and cannot be considered in isolation from it.”

⁸ Sk. Sands P. Principles of International Environmental Law. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 263.

par tiesību principu, kas lēmumu pieņemšanā prasa savstarpēji saskaņot attīstības un vides aizsardzības intereses (*principle of reconciliation*).⁹

Turpretī Vogans Lovs (*Vaughan Lowe*) apšaubā, ka starptautiskajās tiesībās pastāvētu tāda „saskaņošanas norma”, kas ekonomisko un vides apsvērumu saskaņošanā formulētu noteiktu materiāltiesisku priekšrakstu.¹⁰ Pēc Lova domām, ilgtspējīgas attīstības principam ir normatīvs raksturs vienīgi tad, ja to traktē kā sprieduma (lēmuma) motivēšanas procesa elementu („modificējošu normu”), ko tiesas izmanto, lai modificētu lietas izspriešanā piemērojamās tiesību normas. Šādā veidā ilgtspējīgas attīstības princips var ietekmēt lietas iznākumu.¹¹

Diskurss ilgtspējīgas attīstības principa kontekstā atklāj divas galvenās problēmas: ja šo principu atzīstam par „saskaņošanas normu”, pašlaik vēl nav izpratnes par kritērijiem, pēc kuriem novērtēt attīstības risinājumu, lai noteiktu, vai tas ir ilgtspējīgs. Turpretī otrajā gadījumā „modificējošā norma” ir vienīgi tiesas nolēmuma pieņemšanas forma, kuras ievērošana automātiski nerada ilgtspējīgas attīstības idejai atbilstīgu rezultātu (saturiski integrētu un ilgtspējīgu lēmumu).

Neraugoties uz teorētiskajām diskusijām, ne vien Eiropas Savienības tiesību akti, bet arī vairāki Latvijas likumi prasa ievērot ilgtspējīgas attīstības principu. Teritorijas attīstības plānošana ir joma, kurā plānošanas dokumentu izstrādāšanā ir jāievēro vairāki likumā noteikti principi, arī ilgtspējības un integrācijas princips.¹² Likums noteic, ka teritorijas attīstība jāplāno tā, lai saglabātu un veidotu kvalitatīvu vidi ne vien esošajām, bet arī nākamajām paaudzēm. Turklāt šā mērķa sasniegšanai nepieciešams, lai visos plānošanas līmeņos tiktu saskaņoti ekonomiskie, kultūras, sociālie un vides aspekti. Tādējādi teritorijas plānošanā ilgtspējīgas attīstības princips uzskatāms par vadlīniju ikviena attīstības risinājuma izstrādei, kurā jānodrošina minēto aspektu saskaņošana, un šā principa piemērošana primāri ir saistāma ar lēmuma (attīstības risinājuma) sagatavošanas un pieņemšanas procesu.

Attieksme pret ilgtspējīgas attīstības principu kā pret tiesību normu Satversmes tiesai pirmo reizi bija jāformulē 2008. gadā *Maskavas ielas detālplānojuma lietā*, kad divdesmit viens 9. Saeimas deputāts apstrīdēja detālplānojuma, kas pilsētas skvēra un ūdenstilpes teritorijā paredzēja daudzstāvu komercapbūvi, atbilstību Teritorijas plānošanas likumā noteiktajam

⁹ Sk. Separate opinion of Vice-president Weeramantry. Pieejams: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> (aplūkots 2010. gada 31. jūlijā).

¹⁰ Sk. Lowe V. Sustainable Development and Unsustainable Arguments. Grām.: International Law and Sustainable Development. Past Achievements and Future Challenges. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 22–23.

¹¹ Ibid, p. 29–31.

¹² Sk. Teritorijas attīstības plānošanas likuma 3. pantu. LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 2. novembris, Nr. 173.

ilgtspējības principam.¹³ Vispirms Satversmes tiesa klusējot akceptēja, ka tā ir augstāka tiesību norma, pēc kuras iespējams vērtēt teritorijas plānojuma tiesiskumu. Satversmes tiesa arī izteica atziņu: par ilgtspējības principam atbilstošu var uzskatīt tādu risinājumu, kurā saglabājas saprātīgs līdzsvars starp vides, ekonomiskajām un sociālajām interesēm. Vienlaikus Satversmes tiesa norādīja arī uz pašvaldības darbības izvērtēšanas robežām tiesā, proti, ka teritorijas plānošanas procesā ilgtspējības principa „... ievērošanu iespējams kontrolēt tiktāl, ciktāl pašvaldība kādas intereses acīmredzami nav vērtējusi vai nav ņēmusi vērā. Satversmes tiesa nevar stāties plānošanas institūcijas vietā un izvēlēties labāko no iespējamajiem risinājumiem”.¹⁴ Līdz ar to Satversmes tiesa ilgtspējīgas attīstības principu būtībā ir pielīdzinājusi integrācijas principam un pašierobežojusies attiecībā uz „saskaņošanas normas” formulēšanu. Vienlaikus var secināt arī to, ka tiesas izvērtēšanai vispirms ir pakļaujams lēmuma pieņemšanas process, tas ir, vai teritorijas plānojuma izstrādē kādi no apsvērumiem (ekonomiskie, sociālie, vides) acīmredzami nav vērtēti un ņemti vērā.

II Ilgtspējīgas attīstības principa pastarpinātā ietekme tiesas spriešanā

Ilgtspējīgas attīstības princips Satversmes tiesas praksi līdz šim ietekmējis galvenokārt nevis tieši, bet pastarpināti – izskatot lietas par pašvaldības teritorijas plānojumu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām, arī personas tiesībām uz īpašumu (Satversmes 105. pants) un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē (Satversmes 115. pants). Latvijā vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu pieņem ar ārējo tiesību normu (pašvaldības saistošajiem noteikumiem), tāpēc to tiesiskuma izvērtēšana piekrīt Satversmes tiesai. Līdz šim Satversmes tiesa spriedumu taisījusi 17 plānošanas lietās.¹⁵ Teritorijas plānojumu lietas galvenokārt ir bijušas saistītas ar dabas teritorijas (zaļās zonas) pārveidi teritorijā, kas paredzēta ekskluzīvai dzīvojamai apbūvei vai komercapbūvei pilsētā, kā arī ar vides kvalitāti ietekmējošu saimniecisko darbību laukos.

Vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu tiesiskuma izvērtēšana būtiski atšķiras no citu likumu tiesiskuma izvērtēšanas. Pirmkārt, teritorijas plānojumam ir duāls raksturs – tas ir ne tikai ārējā tiesību norma, bet vienlaikus arī „teritorijas attīstības plānošanas dokuments, kas attiecas uz vidi”, un tāpēc atrodas Orhūsas konvencijas tvērumā. Tas nozīmē, ka teritorijas plānošanas procesam jābūt atklātam un valstij saskaņā ar starptautiski noteikto standartu

¹³ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra spriedumu lietā Nr. 2008-03-03. Latvijas Vēstnesis, 2008, 30. augusts, Nr. 151.

¹⁴ Turpat, sprieduma 18. punkts.

¹⁵ Informācija par lietu skaitu 2011. gada 12. augustā.

šajā procesā ir jānodrošina sabiedrībai tiesības uz līdzdalību.¹⁶ Otrkārt, uz teritorijas plānojumam attiecas arī Eiropas Savienības prasības: pirms plānojuma apstiprināšanas noteiktos gadījumos jānovērtē to ietekme uz vidi (jāveic stratēģiskais novērtējums).¹⁷ Treškārt, teritorijas plānojums ir integrēts lēmums, proti, tajā ir jāsaņem ekonomiskie, kultūras, sociālie un vides aspekti. Tā kā minētās prasības attiecas uz teritorijas plānojuma izstrādes procesu, par būtisku teritorijas plānojuma tiesiskuma priekšnoteikumu kļūst ne tik daudz plānojumā ietvertais attīstības risinājums, cik pats plānošanas process, kurā pašvaldībai ir pienākums ievērot gan vides aizsardzības principus, gan arī sabiedrības procesuālās vides tiesības.

Jau pirmajā plānošanas lietā 2004. gadā Satversmes tiesa izveidoja plānojuma tiesiskuma pārbaudes testu.¹⁸ Testa izveidē tiesa vadījās no pieņēmuma, ka teritorijas plānojumam jābūt integrētam lēmumam, taču tā pieņemšanā sociālās, ekonomiskās un vides intereses vislabāk var sasniegt pati pašvaldība. Līdz ar to ilgtspējīgas attīstības kontekstā tukšumu, ko tiesībās rada „saskaņošanas normas” neesamība, Satversmes tiesa aizpildīja ar teritorijas plānojuma izstrādes procesa detalizētu izvērtējumu. Proti, Satversmes tiesa atzina: lai plānojums būtu tiesisks, tam jābūt noteiktā kārtībā izstrādātam un pieņemtam, kā arī tam jāatbilst juridiskā spēka ziņā augstākām tiesību normām. Turklāt šāds procesa izvērtējums nav pašmērķis. Būtībā procesa izvērtējums vērstas uz to, lai noskaidrotu, vai teritorijas plānojuma sagatavošanā pašvaldība ir ievērojusi ilgtspējīgu attīstību nosakošos un šāda lēmuma pieņemšanai saistošos principus.¹⁹

Saskaņā ar Orhūsas konvenciju valsts pienākums ievērot sabiedrības procesuālās vides tiesības ir saistoša starptautisko tiesību norma. Orhūsas konvencija ietver detalizētu regulējumu, lai nodrošinātu triju savstarpēji saistītu sabiedrības subjektīvo tiesību īstenošanu – tās ir sabiedrības tiesības uz vides informāciju, tiesības piedalīties ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un tiesības vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos.²⁰ Orhūsas konvencija idejiski

¹⁶ Sk. 1998. gada 26. jūnija Orhūsas konvenciju par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64. Saskaņā ar Orhūsas konvencijas 7. pantu dalībvalstij ir pienākums nodrošināt sabiedrības dalību ar vidi saistītu plānu un programmu sagatavošanā.

¹⁷ Sk. Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 27. jūnija Direktīvu 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu; likumu „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” (ar grozījumiem). Latvijas Vēstnesis, 1998, 30. oktobris, Nr. 322/325.

¹⁸ Sk. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 secinājumu daļas 5. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2004, 10. marts, Nr. 38.

¹⁹ Satversmes tiesa atzina, ka teritorijas plānojums nav tiesisks, ja tā sagatavošanā pieļauti būtiski pārkāpumi. Sabiedrības līdzdalības tiesību pārkāpšana un startēģiskā novērtējuma neveikšana vai nepienācīga veikšana ir būtisks procesuāls pārkāpums. Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2007-11-03 16. un 20.2. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2008, 23. janvāris, Nr. 12.

²⁰ Orhūsas konvencija stājās spēkā 2001. gada 30. oktobrī. Konvencijas dalībnieces ir galvenokārt Eiropas reģiona valstis un Eiropas Kopiena. Pieejams: <http://www.unece.org/env/pp/ratification.htm> (aplūkots 13.08.2011.).

sakņojas Riodežaneiro deklarācijas 10. pantā²¹ un ir spilgts normatīvās integrācijas piemērs, jo tā veidota, lai nostiprinātu saikni starp vides aizsardzību un cilvēktiesībām. Tajā vides aizsardzība ir atzīta par būtisku cilvēka pamattiesību, tostarp tiesību dzīvot vidē, kas neapdraud personas veselību un labklājību, priekšnosacījumu.²² Minētais ļauj secināt, ka sabiedrības procesuālās vides tiesības būtībā ir cilvēktiesību uz vidi īstenošanas līdzeklis. Turklāt procesuālo vides tiesību piešķiršana individuālam kā sabiedrības loceklim, kas aicināts darboties gan individuāli, gan sadarbībā ar citiem, balstās uz konceptuālu pieņemumu, ka aktīva un labi informēta sabiedrība, sekmējot vides aizsardzības mērķu sasniegšanu, var būt nozīmīgs spēks ilgtspējīgas un viedei draudzīgas attīstības īstenošanā.²³ Atziņa par triju procesuālo vides tiesību un tiesību uz vidi komplementaritāti ir būtiska Satversmes 115. panta saturā iztulkošanai.

Satversmes tiesa jau pašā pirmajā vides lietā atzina, ka tiesībām uz labvēlīgu vidi ir procesuāla satūra dimensija, Satversmes 115. panta saturā atklājot Orhūsas konvencijā noteiktās procesuālās vides tiesības.²⁴ Turpmāk plānošanas lietās nostiprinājās judikatūra, pēc kuras Satversmes 115. pantā garantētās pamattiesības uz labvēlīgu vidi ir patstāvīgas un tieši piemērojamas tiesības; to saturu un atbilstošos valsts pienākumus konkretizē nacionālie tiesību akti, kā arī Latvijai saistošie starptautiskie līgumi; šīs tiesības un pienākumi jāinterpretē atbilstoši Latvijas Republikai saistošajām starptautisko tiesību normām, tostarp Orhūsas konvencijai.²⁵

Tādējādi Satversmes tiesa konstitucionālo vides normu interpretēja tā, lai nodrošinātu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību, atzīstot, ka sabiedrības procesuālajām vides tiesībām ir konstitucionāls rangs.

Tā kā teritorijas plānojumi ir ar vidi saistīti plānošanas dokumenti, to izstrādes procesā pašvaldībai jāievēro arī vides aizsardzības principi. Saskaņā ar tiem uz ilgtspējīgu attīstību orientētā vides pārvaldība balstās uz *ex-ante* regulējumu, kam pamatā ir preventīvā pieeja. Saskaņā ar šo pieeju –

²¹ „Principle 10: Environmental issues are best handled with participation of all concerned citizens at the relevant level. At the national level, each individual shall have appropriate access to information concerning the environment that is held by authorities, including information on hazardous materials and activities in their communities, and the opportunity to participate in decision-making processes. States shall facilitate and encourage public awareness and participation by making information widely available. Effective access to judicial and administrative proceedings, including redress and remedy, shall be provided.” Pieejams: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163> (aplūkots 19.07.2011.).

²² Sk. Orhūsas konvencijas preambulas 6.–7. motīvu.

²³ Morgera E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance // RECIEL 14 (2) 2005, p. 139.

²⁴ Sk. Satversmes tiesas 2003. gada 14. februāra sprieduma lietā Nr. 2002-14-04 secinājumu daļas 1. punktu.

²⁵ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2007-11-03 12. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2008, 23. janvāris, Nr. 12.

prevencijas loģiku – vides aizsardzības pasākumi jāveic, pirms kaitējums videi radies, lai nepieļautu šāda kaitējuma rašanos, kā arī lai novērstu vai pēc iespējas samazinātu īpaši saimnieciskās darbības iespējamo negatīvo ietekmi uz vidi. Eiropas Savienības tiesību telpā vides aizsardzības principi ir visai līdzīgi. Par vides aizsardzības principu nozīmīgumu ES politikas veidošanā liecina tas, ka šie principi ir nostiprināti ES primārajās tiesībās. Līguma par Eiropas Savienības darbību 191. pantā ir minēti šādi vides politikas principi: piesardzības un preventīvas darbības princips, princips, pēc kura kaitējums videi jānovērš tā cēlonī (cēloņa princips), princips „piesārņotājs maksā”, kā arī augsta vides aizsardzības līmeņa princips.²⁶ Vides normatīvo aktu izstrādē un piemērošanā ES vides politikas principi Latvijai kā ES dalībvalstij ir saistoši tiktāl, ciktāl tie ir paredzēti ES sekundārajās tiesībās (galvenokārt direktīvās). Tādi vides aizsardzības principi kā piesardzības princips, novēršanas princips, izvērtēšanas princips un princips „piesārņotājs maksā” ir arī Latvijas nacionālo tiesību sastāvdaļa. Tie ir nostiprināti Vides aizsardzības likumā, un saskaņā ar Satversmes tiesas judikatūru likumdevējs ar tiem ir detalizējis Satversmes 115. pantā noteikto valsts konstitucionālo pienākumu rūpēties par vides saglabāšanu un uzlabošanu.²⁷

Vides aizsardzības principu uzdevums ir nodrošināt prevencijas loģikai atbilstoša lēmuma pieņemšanu. Piesardzības princips nepieļauj uzsākt darbību, kas ietekmē vidi, kamēr ir iegūta informācija par to, cik liels risks pastāv un kādi pasākumi jāveic, lai to samazinātu. Piesardzības principa mērķis ir nevis atļaut veikt kādas darbības tikai tad, kad to risks videi vai cilvēku veselībai ir pielīdzināts nullei, bet gan izvērtēt riska lielumu un vajadzības gadījumā rīkoties.²⁸ Nozīmīgs piesardzības principa nodrošināšanas mehānisms ir ietekmes uz vidi izvērtējums – reglamentēta izvērtēšanas procedūra, kurai ir vairākas formas. Lai noskaidrotu plānošanas dokumentu, arī teritorijas plānojumu iespējamo ietekmi uz vidi, veicams stratēģiskais novērtējums, un tā gaitā ir jārod atbilde uz jautājumu, vai noteiktā teritorijā, raugoties no vides viedokļa, būtu akceptējama vidi ietekmējošu darbību veikšana.²⁹ Stratēģiskais novērtējums ir paredzēts plānošanas dokumentiem, kuriem ir iespējama *būtiska ietekme* uz vidi. Savukārt to, vai plānošanas dokumentam būtiska ietekme uz vidi ir iespējama, noteic valsts vides iestāde, kurai šāda speciāla kompetence ir noteikta, proti, Vides pārraudzības valsts birojs.³⁰

²⁶ Līguma „Par Eiropas Savienības darbību” konsolidētā versija. Oficiālais Vēstnesis C 115, 2008. gada 9. maijs.

²⁷ Sk. Satversmes tiesas 2007. gada 8. februāra sprieduma lietā Nr. 2006-09-03 11. punktu. Grām.: Satversmes tiesas spriedumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 151. lpp.

²⁸ Zaļoksnis J., Kļaviņš M., Briķe I., Meiere S. Vides vadība. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 32. lpp.

²⁹ Sk. Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 27. jūnija Direktīvu 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu. OV L 197, 30.–37. lpp.

³⁰ Sk. likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 23.¹–23.³ pantu.

Ietekmes uz vidi novērtēšana nav tikai vides speciālistu un ekspertu darbības joma. Saskaņā ar likumu iegūt informāciju par paredzētajām darbībām un piedalīties ietekmes novērtēšanā – tās ir sabiedrības tiesības.³¹ No preventijas viedokļa ir svarīgi, ka plānošanas dokumenta sagatavošanā pašvaldības rīcībā ir pilnīga informācija gan par plānoto darbību iespējamo ietekmi uz vidi, gan arī par to, vai un kādā veidā konstatēto negatīvo ietekmi vēl plānošanas procesā iespējams novērst.³² Šādas informācijas ieguves avots ir arī sabiedrības iesniegtie priekšlikumi, ierosinājumi vai pat bažas.³³ Līdz ar to nevar uzskatīt, ka ietekmes novērtēšanā būtu iegūta un izmantota pilnīga informācija, ja sabiedrībai nav bijusi iespēja piedalīties ietekmes novērtēšanā. Vietējā sabiedrība tiek uzskatīta par neaizvietojamu avotu vietējo zināšanu noskaidrošanai.³⁴ Sabiedrības līdzdalība ir nepieciešama ne vien tālab, lai ievērotu taisnīgumu (starp attīstītāju un ieinteresēto sabiedrību) un panāktu par plānoto rīcību zināmu vienprātību (vai vismaz izpratni), bet arī tam, lai tiktu apskatīti un novērtēti dažādi argumenti un dažādas attīstības perspektīvas, ko sabiedrība var piedāvāt.³⁵ Jo dažādākas perspektīvas konsultāciju gaitā atklājas, jo labāk. Būtiska ir tieši skatījumu daudzveidība.³⁶ Tāpēc likums strikti noteic: ja plānošanas dokumentam iespējama būtiska ietekme uz vidi, tam ir jāveic ietekmes novērtējums un šajā procesā jāiesaista sabiedrība. Turklāt iestāde nedrīkst pieņemt plānošanas dokumentu vai izsniegt atļauju, iepriekš vispusīgi neizvērtējot stratēģiskā novērtējuma vai IVN rezultātus.³⁷

Lielā mērā balstoties uz minētajām atziņām, *Rīgas brīvostas lietā* Satversmes tiesa atzina: lai teritorijas plānojumu atzītu par pretpietiekamu, tiesai nepieciešams konstatēt, ka tā izstrādes procesā ir noticis būtisks procesuāls pārkāpums. Būtisku pārkāpumu var kvalificēt pēc vairākiem kritērijiem. Pirmkārt, būtisks teritorijas plānošanas procesa pārkāpums ir tāds pārkāpums, kura rezultātā pieņemts citāds, nevis tāds lēmums, kāds būtu bijis, ja procedūra tiktu ievērota. Otrkārt, būtisks pārkāpums ir pieļauts tādos gadījumos, kad ir būtiski pārkāptas sabiedrības tiesības piedalīties teritorijas plānošanas procesā. Treškārt, būtisku pārkāpumu var radīt arī stratēģiskā novērtējuma neveikšana vai nepienācīga veikšana.³⁸ Tādējādi, lai

³¹ Sk. Orhūsas konvenciju un likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 3. panta 4. punktu.

³² Sk. Orhūsas konvencijas preambulas 13. motīvu.

³³ Sk. turpat, 8. motīvu un likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 3. panta 2. punktu.

³⁴ Sk. piem., Yli-Pelkonen V., Kohl J. The role of local ecological knowledge in sustainable urban planning: perspectives from Finland. Pieejams: <http://ejournal.nbi.org/archives/volliss1/0410-007.yli-pelkonen.html> (aplūkots 12.09.2005.).

³⁵ Sk. Steele J. Participation and Deliberation in Environmental Law: Exploring a Problem – solving Approach. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 21, No. 3 (2001), p. 433.

³⁶ *Ibid.*, p. 434.

³⁷ Sk. likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 22. panta otro daļu.

³⁸ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2007-11-03 16. un 17. punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2008, 23. janvāris, Nr. 12.

noteiktu, vai ar teritorijas plānojumu ir aizskartas tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, Satversmes tiesa pārbaudes testu izveidojusi, primāri koncentrējoties uz lēmuma pieņemšanas procesuālo kārtību.

Šāds pārbaudes tests konceptuāli atbilst preventīvas loģikai, tāpēc to var izmantot, lai izvērtētu teritorijas plānojuma atbilstību Satversmes 115. pantam. Taču testa trūkums ir tā tekstuālais formulējums, kas neatklāj pārbaudes būtību, proti, to, ka vērtēšanai pakļauta nevis plānojuma izstrādes procedūra kā tāda, bet gan vides aizsardzības principu un procesuālo vides tiesību ievērošana. Lai cilvēka pamattiesībām dzīvot labvēlīgā vidē piešķirtu noteiktu saturu, valsts un pašvaldību pienākums aizsargāt vidi ir jāstrukturē, jāvirza un jāvada ar likumā nostiprinātajiem vides aizsardzības principiem. Šādā veidā tiesības dzīvot labvēlīgā vidē un vides aizsardzības principi viens otru savstarpēji pastiprina. Citiem vārdiem, pamattiesību uz labvēlīgu vidi atzīšanai nozīme ir vienīgi tad, ja šīs tiesības saturiski ir caurstrāvotas ar vides aizsardzības principiem, kuru funkcija ir vadīt lēmuma pieņēmēju, lai tas veiktu darbības efektīvākai vides aizsardzībai.³⁹ Ja minēto pārbaudes testu izmanto, neizprotot tā jēgu, iespējams nonākt pie kļūdainiem secinājumiem, kā tas atsevišķos gadījumos ir noticis turpmākajā Satversmes tiesas praksē.

III Satversmes tiesas nekoncekvenca plānošanas lietu izskatīšanā

Plānošanas lietās tiesa ir meklējusi atbildi, pēc kādiem kritērijiem kontrolēt pašvaldības darbību teritorijas plānojuma sagatavošanā, kad plānojums sakarā ar plānoto attīstību paredz izmaiņas vides *status quo ante*. Lai noteiktu, vai pašvaldība ir pareizi izmantojusi savu rīcības brīvību ekonomisko, vides un sociālo apsvērumu izdarīšanā, Satversmes tiesa ir pārbaudījusi: 1) vai pašvaldība ir rūpīgi vērtējusi attīstības risinājuma ietekmi uz bioloģisko daudzveidību,⁴⁰ vai plānojumam ir pienācīgi veikts stratēģiskais novērtējums un vai ir ievērots piesardzības princips (t. i., vai pašvaldība ieguvusi lēmuma pieņemšanai pietiekamu informāciju);⁴¹ 2) vai attīstības risinājums ir sociāli pamatots;⁴² 3) vai plānojuma sagatavošanā ir notikušas pienācīgas un Orhūsas konvencijai atbilstošas konsultācijas ar sabiedrību⁴³ un citām institūcijām.⁴⁴ Vienlaikus jāatzīst, ka Satversmes tiesas prakse plānošanas lietās ne vienmēr ir konsekvanta.

³⁹ Sk. de Sadeleer N. *Environmental Principles. From Political Slogans to Legal Rules*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 278.

⁴⁰ Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 6. jūlija spriedumu lietā Nr. 2008-38-03.

⁴¹ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedumu lietā Nr. 2007-11-03.

⁴² Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 6. jūlija spriedumu lietā Nr. 2008-38-03.

⁴³ Sk. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedumu lietā Nr. 2003-16-05.

⁴⁴ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedumu lietā Nr. 2007-11-03.

Viens no šādas nekonsekvences piemēriem ir Satversmes tiesas spriedums *Rucavas vēja elektrostaciju lietā*.⁴⁵

Vietējo iedzīvotāju grupa (galvenokārt kaimiņi) Satversmes tiesā apstrīdēja vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu, kurā pašvaldība bija iekļāvusi vēja enerģijas ieguves zonu, konstitucionālo sūdzību cita starpā pamatojot ar to, ka šādai plānotajai teritorijas izmantošanas iecerei nav veikts stratēģiskais novērtējums. Vides pārraudzības valsts birojs (kompetentā iestāde) atzina, ka vēja enerģijas ieguves zonas paredzēšana teritorijas plānojumā kvalificējama kā būtiska ietekme, tāpēc šādam plānojumam būtu veicams stratēģiskais novērtējums. Taču pašvaldība nebija ievērojusi likuma prasību un šajā jautājumā nebija konsultējusies ar biroju. Rezultātā pretēji likumā paredzētajam pašvaldība bija pieņēmusi teritorijas plānojumu, neveicot tam stratēģisko novērtējumu.

Atšķirībā no agrākās prakses Satversmes tiesa šajā lietā secina, ka pienākumam veikt stratēģisko novērtējumu esot materiālais un procesuālais aspekts.

„[N]o materiāli tiesiskā viedokļa raugoties, pašvaldība bija tiesīga pieņemt apstrīdētā teritorijas plānojuma galīgo redakciju, neveicot tai stratēģisko novērtējumu. Taču, no procesuālā viedokļa raugoties, pašvaldībai par sava lēmuma pareizību vajadzēja pārliedzināties, pieprasot attiecīgu Biroja viedokli, bet to pašvaldība neizdarīja.”⁴⁶

Satversmes tiesa attaisno pašvaldību likumā noteiktā pienākuma neizpildē, pamatojoties uz diviem argumentiem: 1) pašvaldības kļūdaino likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” interpretāciju, piedāvējot pašvaldībai tādu kompetenci, kura ar likumu ir piešķirta birojam, jo tikai birojs var izlemt, vai konkrētajos apstākļos teritorijas plānojumam nepieciešams stratēģiskais novērtējums; 2) pašvaldības faktisko rīcību – pēc teritorijas plānojuma apstiprināšanas pašvaldība 23 gadījumos lēmusi par konkrētiem VES projektiem, kuriem ir veikts sākotnējais izvērtējums, bet ietekmes uz vidi novērtējuma procedūra tiem nav piemērota. Tiesa arī atzīst:

„[n]evar secināt, ka gadījumā, ja Dunikas pagasta padome būtu rīkojusies atbilstošā procesuālā kārtībā, būtu pieņemts citāds lēmums nekā tas, kas paredzēts apstrīdētajos aktos. [...] Līdz ar to minēto procesuālo pārkāpumu vairs nevar uzskatīt par tik būtisku šā sprieduma pieņemšanas laikā, lai Apstrīdēto teritorijas plānojumu atzītu par neatbilstošu Satversmes 105. vai 115. pantam.”⁴⁷

Šajā lietā tiesas ieskatā stratēģiskais novērtējums ir tikai formāla procedūra, un nav būtiski, ka, neveicot *stratēģisko novērtējumu*, sabiedrībai ir liegts

⁴⁵ Satversmes tiesas 2011. gada 24. februāra spriedums lietā Nr. 2010-48-03. Latvijas Vēstnesis, 2011, 1. marts, Nr. 33.

⁴⁶ Sk. Satversmes tiesas 2011. gada 24. februāra sprieduma lietā Nr. 2010-48-03 9.3.2. punktu.

⁴⁷ Turpat.

tiesības uz līdzdalību agrā lēmuma pieņemšanas stadijā, kad jautājums par vēja parka izvietojumu pašvaldības teritorijā tiek izlemts konceptuāli. Ar šādu tiesību normu interpretāciju stratēģiskais novērtējums būtībā nav vajadzīgs, ja vēlāk izrādās, ka konkrētajiem projektiem nav paredzama būtiska ietekme uz vidi. Tāpēc Satversmes tiesas atziņas nonāk pretrunā ne tikai ar likuma burtu,⁴⁸ bet daudz būtiskāk – ar preventīvas loģiku un piesardzības principu.

Veicot izvērtējumu, tiesa būtiski kļūdās, jo nav ņēmusi vērā, ka stratēģiskais novērtējums cita starpā ir procedūra, kurā ne tikai tiek iegūta un analizēta informācija par vēja parku zonas ietekmi uz vidi un cilvēkiem, bet arī agrā lēmuma pieņemšanas stadijā, kad no šā risinājuma ir iespējams atteikties vai to modificēt, notiek dialogs ar sabiedrību, lai tādējādi pašvaldība attīstības plānošanā noskaidrotu sociāli akceptējamo vides risku. Ja pašvaldība teritorijas plānojumu pieņēmusi, apejot likumā noteikto procedūru, ir pārkāpts ne tikai piesardzības princips, bet sabiedrībai tiek liegtas arī tiesības uz līdzdalību. Tāpēc šādu plānošanas procedūras pārkāpumu nevar uzskatīt par nebūtisku.

Piesardzības principu Satversmes tiesa nav ievērojusi ne tikai *Rucavas vēja elektrostacijas lietā*, bet arī *Maskavas ielas detālplānojuma lietā*, kur tiesa nevis pārbaudīja, vai pašvaldība jau agrā lēmumu pieņemšanas stadijā ir ieguvusi informāciju par plānoto darbību iespējamo ietekmi uz vidi, cilvēku veselību un kultūras mantojumu un komunicējusi ar sabiedrību veidā, kas kļiedētu šajā sakarā sabiedrības paustās bažas, bet gan, konstatējusi pašvaldības neizdarīto, pati ķērās pie neizdarību novēršanas (t. i., vāca informāciju par plānotās darbības iespējamo ietekmi), lai attaisnotu pašvaldības izvēli par labu ekonomiskajām interesēm.⁴⁹

Turpretī *Lažas cūku kompleksu lietā* tiesa sprieda pilnīgi pretēji: tā atzina pašvaldības teritorijas plānojumā noteikto ierobežojumu jaunu cūku kompleksu būvniecībai un esošo paplašināšanai par nesamērīgu tā vienīgā iemesla dēļ, ka pašvaldība ar aprēķiniem nebija pamatojusi, ka attīstītāja vēlme paplašināt ražošanu pasliktinās vides stāvokli.⁵⁰ Tiesa neņēma vērā lietas apstākļu būtisko atšķirību no citām līdz tam tiesā izskatītajām plānošanas lietām. Šajā lietā ekonomiskos, sociālos un vides aspektus pašvaldība bija līdzsvarojusi tādējādi, ka tā esošo cūku audzēšanu smaku mazināšanas un citu saimnieciskās darbības jomu aizsardzības nolūkā ierobežoja, taču neaizliedza. Tātad pašvaldības plānojums bija vērstis nevis uz jaunu saimniecisko darbību veicināšanu, bet gan uz esošā vides stāvokļa saglabāšanu. Neraugoties uz to un pretēji piesardzības principa jēgai, Satversmes tiesa pierādīšanas pienākumu uzlika

⁴⁸ Sk. likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 4. panta trešās daļas 1. punktu.

⁴⁹ Sk. Satversmes tiesas 2011. gada 24. februāra sprieduma lietā Nr. 2010-48-03 6.4., 6.5., 6.7. punktu un 2008. gada 24. septembra sprieduma lietā Nr. 2008-03-03 14.3.–14.12. punktu.

⁵⁰ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 12. novembra spriedumu lietā Nr. 2008-05-03. Latvijas Vēstnesis, 2008, 14. novembris, Nr. 178.

pašvaldībai un tādējādi spriedumā ar vides argumentiem nevis līdzsvaroja, bet gan vēl stingrāk aizsargāja noteikta attīstītāja ekonomiskās intereses.

Pirmajā *Jūrmalas detālplānojumu lietā* sabiedrības formāla iesaistīšana bija viens no konstatētajiem pārkāpumiem, kura dēļ pašvaldības lēmums tika atzīts par prettiesisku,⁵¹ bet *Maskavas ielas detālplānojuma lietā* tika norādīts, ka „nedz likums, nedz Ministru kabineta noteikumi neparedz konkrētus kritērijus sabiedriskās apspriešanas efektivitātes izvērtēšanai”, un tiesa pat apšaubīja pašu jautājumu par sabiedrības līdzdalības efektivitāti kā tādu.⁵²

Šajā lietā Satversmes tiesa konstatēja, ka dome ir nosūtījusi paziņojumu par sabiedrisko apspriešanu daudziem adresātiem, tostarp dzīvokļu īpašnieku kooperatīvajai sabiedrībai „Kurzeme”, taču individuāli paziņojumi visām skartajām personām (detālplānojuma teritorijā esošo nekustamo īpašumu īpašniekiem) nosūtīti netika. Tiesa šajā apstākli nekādu pārkāpumu nesaskatīja, jo juridisku nozīmi piešķīra nevis tam, vai iestāde šos savus pienākumus ir pildījusi, bet gan rezultātam:

„[n]emot vērā gan publikācijas presē par konkrēto attīstības ieceri, gan pašu iedzīvotāju aktivitāti, nav šaubu par to, ka personām, kuras to vēlējas, bija nodrošināta iespēja izteikt savu viedokli. Līdz ar to Satversmes tiesas rīcībā nav tādu argumentu, lai secinātu, ka tad, ja Dome būtu nosūtījusi paziņojumu atsevišķi katram minētajās mājās esošā dzīvokļa tiesiskajam valdītājam, varētu tikt pieņemts atšķirīgs lēmums.”⁵³

Šāda izpratne par sabiedrības iesaistīšanu neatbilst Orhūsas konvencijas prasībām. Saskaņā ar Orhūsas konvenciju iestādes (ierosinātāja) pienākums ir ieinteresēto sabiedrību informēt savlaicīgi un efektīvi.⁵⁴ Turklāt attiecībā pret skarto ieinteresētās sabiedrības daļu iestādes (ierosinātāja) pienākumu apjoms ir lielāks un ietver arī skartās personas individuālas informēšanas pienākumu.⁵⁵ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas skaidrojums par skarto personu informēšanas pienākuma izpildi ir krasi atšķirīgs no Satversmes tiesas paustā: ja skartā sabiedrības daļa nav informēta un nav uzaicināta piedalīties lēmuma pieņemšanas procesā, tad uzskatāms, ka tai nav atvēlēts „pietiekams laiks”, lai tā sagatavotos un efektīvi piedalītos lēmuma pieņemšanā. Tas nozīmē, ka šai sabiedrības daļai nav bijusi nodrošināta arī iespēja dot savu ieguldījumu labāka lēmuma pieņemšanā. Turklāt neatkarīgi no tā, kādus viedokļus skartā

⁵¹ Sk. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 4.–4.2. punktu.

⁵² Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra sprieduma lietā Nr. 2008-03-03 19.8. punktu.

⁵³ Sk. turpat, 19.4. punktu.

⁵⁴ Sk. Orhūsas konvencijas 6. panta otro daļu.

⁵⁵ Likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” sestā daļa paredz: „Ierosinātāja pienākums ir noskaidrot sabiedrības viedokli, veicinot to iedzīvotāju līdzdalību sabiedriskajā apspriešanā, kurus var ietekmēt paredzētā darbība, vai aptaujājot šos iedzīvotājus.”; saskaņā ar Ministru kabineta 2009. gada 6. oktobra noteikumu Nr. 1148 „Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas noteikumi” 69. punktu lēmuma pieņemšanas izstrādes vadītājs nosūta paziņojumu detālplānojuma teritorijā esošo nekustamo īpašumu īpašniekiem (tiesiskajiem valdītājiem), ievieto paziņojumu vietējās pašvaldības mājaslapā internetā un publicē paziņojumu vietējā laikrakstā un laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”.

sabiedrība apspriedē varētu piedāvāt, ja tā uz sabiedrisko apspriedi nav individuāli uzaicināta, nav ievērota arī 6. panta astotā daļa, kas paredz, ka iestāde „ņem vērā sabiedrības dalības procedūras rezultātus”.⁵⁶

Tāpat pretēji Orhūsas konvencijas prasībām⁵⁷ *Rucavas vēja elektrostaciju un Maskavas ielas detālpārveidojuma lietā* Satversmes tiesa nekādu juridisku nozīmi nepiešķīra apstāklim, ka plānojumā ietvertā risinājuma skartajai iedzīvotāju daļai pašvaldība nebija nodrošinājusi līdzdalības tiesības jau agrā lēmuma pieņemšanas stadijā.

Vairākās lietās, kuras Satversmes tiesa izskatījusi pēdējo trīs gadu laikā, ir vērojama tendence teritorijas plānojumu izvērtēšanā bez nopietna pamatojuma atkāpties no agrāk iedibinātās pieejas un būtībā atteikties arī no Satversmes tiesas sākotnējiem centieniem plānošanas lietu izskatīšanā kaut netieši, tomēr vadīties no ilgtspējīgas attīstības principa. Šajās lietās tiesa nav ievērojusi pat likumā noteiktās un valstij starptautiski saistošās vides prasības teritorijas plānojumu sagatavošanā. Tādējādi ekonomiskās intereses tradicionālā veidā ir „paceltas” virs citām interesēm, un būtībā tiesa ir atkāpusies no pašas definētās nostādnes, pēc kuras „ilgtspējības princips neprasa, lai teritorijas plānošanā vides intereses tiktu paceltas pāri ekonomiskajām un sociālajām interesēm, taču tas prasa, lai visas šīs intereses tiktu ņemtas vērā kā vienlīdz svarīgas”.⁵⁸

Kopsavilkums

1. Plānošanas lietās Satversmes tiesa ilgtspējīgas attīstības principu ir pielīdzinājusi integrācijas principam, kurā visi aspekti – ekonomiskie, sociālie un vides – ir vienlīdz svarīgi. Taču integrācijas princips ir aplūkojams vienīgi caur lēmuma (attīstības risinājuma) pieņemšanas procesa prizmu. Līdz ar to ilgtspējīgas attīstības princips ietekmējis Satversmes tiesas praksi galvenokārt pastarpināti, tiesai vērtējot apstrīdēto teritorijas plānojumu sagatavošanas procesu.
2. Šāds teritorijas plānojuma pieņemšanas process domāts tam, lai noskaidrotu, ar kādiem nosacījumiem ir pieļaujama attīstības iecere (ekonomiskais aspekts), ja ņem vērā arī sociālo un vides aspektu. Savukārt sociālo un vides aspektu noskaidrošanai likumdevējs paredzējis speciālas procedūras, kuru ietvaros lēmuma pieņēmējam ir pienākums noteikt, kāda attiecīgajai attīstības iecerei var būt ietekme uz vidi un kā to

⁵⁶ Sk. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2005. gada 14. marta lēmuma lietā „Kazakhstan ACCC/C/2004/2” 24. punktu.

⁵⁷ Saskaņā ar Orhūsas konvencijas par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem 6. panta ceturto daļu un 7. pantu „[k]atra Puse nodrošina sabiedrības dalību jau procesa sākumā, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi un kad var īstenot patiesu sabiedrības dalību procesā”.

⁵⁸ Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra sprieduma lietā Nr. 2008-03-03 17.2. punkts.

samazināt (vides aspekta ņemšana vērā), kā arī jāpildina konsultēties ar skarto sabiedrību (sociālā aspekta ņemšana vērā). Ja ir pieņemts attīstības risinājums, bet tā izstrādes procesā nav pienācīgi noskaidrota ietekme uz vidi vai veiktas konsultācijas ar sabiedrību, tad nav pamata apgalvot, ka ir pieņemts integrēts lēmums un visi aspekti vērtēti kā vienlīdz svarīgi.

3. Ilgtspējīgas attīstības principa kontekstā būtiski, lai Satversmes 105. un 115. pants darbotos kā savstarpēji līdzsvarojošas normas. Savukārt Satversmes 115. panta satura izpratnei nozīmīga ir atziņa, ka valsts konstitucionālo pienākumu aizsargāt vidi strukturē vides aizsardzības principi un sabiedrības procesuālās vides tiesības.
4. Ja vides aizsardzības principu un sabiedrības procesuālo vides tiesību pārkāpumus, kas pieļauti plānošanas gaitā, vērtē kā nebūtiskus teritorijas plānošanas procesa pārkāpumus, tiek pārtraukta to saikne ar Satversmes 115. pantu. Šādā gadījumā Satversmes 115. pants pārstāj darboties kā līdzsvarojošs aspekts, kas nepieciešams integrēta lēmuma pieņemšanai. Vienlaikus tā ir arī atkāpšanās no tiesas uzstādījuma plānošanas lietās ievērot integrācijas („visi aspekti vienlīdz svarīgi”) principu.

IZMANTOTIE AVOTI

LITERATŪRA

1. Barrow C. J. Environmental Management for Sustainable Development. London: Routledge, 2006.
2. Bosselmann K. The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance. Farnham: Ashgate, 2008.
3. Brown Weiss E. The Emerging Structure of International Environmental Law. Grām.: The global Environment. Institutions, Law and Policy. London: Earthscan, 1999, p. 102–105.
4. Clapham A. Human Rights Obligations of Non-State Actors. Oxford University Press: Academy of European Law European University Institute, 2006, p. 99–100.
5. De Sadeleer N. Environmental Principles. From Political Slogans to Legal Rules. Oxford: Oxford University Press, 2005.
6. Jensen H. B. Sustainable Development: Paradigm Shift or just Another Field of Law? Pieejams: <http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/4083/WPLAWNo.20061ELWG.pdf> (aplūkots 10.06.2009.).
7. Krämer L. EC Environmental Law. Fourth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2000, p. 7.
8. Lowe V. Sustainable Development and Unsustainable Arguments. Grām.: International Law and Sustainable Development. Past Achievements and Future Challenges. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 22–23.
9. Rompczyk E. Gribam ilgtspējīgu attīstību. Rīga: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2007, 10.–11. lpp.
10. Sands P. Principles of International Environmental Law. 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 263.

11. Sands P. *Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law*. Grām.: *The global Environment. Institutions, Law and Policy*. London: Earthscan, 1999, p. 123.
12. Somsen H. *Editors Preface*. Grām.: *Yearbook of European Environmental Law*, Vol. 2. Oxford: Oxford University Press, 2002.
13. Stec S., Eckstein G. E. *Of Solemn Oaths and Obligations: The Environmental Impact of the ICJ's Decision in the Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*. *Yearbook of International Environmental Law*, Vol. 8, 1997, Oxford: Clarendon Press, 1998, p. 49.

NORMATĪVIE AKTI

1. 1998. gada 26. jūnija Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64.
2. ANO 1992. gada Riodežaneiro deklarācija „Par vidi un attīstību”. UN Doc.A/CONF.151/5/Rev.1, (1992) 31 ILM 874. Pieejams: <http://www.iisd.org/rio%2B5/agenda/declaration.htm> (aplūkots 2011. gada 27. jūlijā).
3. Starptautisko tiesību asociācijas (ILA) 2002. gada *New Delhi* deklarācija par starptautisko tiesību principiem, kas attiecas uz ilgtspējīgu attīstību. ILA resolution 3/2002, annex UN Doc A/57/329; *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 2, No. 2, June 2002, p. 209–216.
4. Līgums par Eiropas Savienības darbību. Konsolidētā versija. *Oficiālais Vēstnesis C 115*, 2008, 9. maijs.
5. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Oficiālais Vēstnesis C 303*, 2007, 14. decembris.
6. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993, 1. jūlijs, Nr. 43.
7. Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2008, 28. maijs, Nr. 82.
8. Par ietekmes uz vidi novērtējumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998, 30. oktobris, Nr. 322/325.

JURIDISKĀ PRAKSE

1. Satversmes tiesas 2011. gada 24. februāra spriedums lietā Nr. 2010-48-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2011, 1. marts, Nr. 33.
2. Satversmes tiesas 2009. gada 6. jūlija sprieduma lietā Nr. 2008-38-03 9.1. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2009, 8. jūlijs, Nr. 106.
3. Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra spriedums lietā Nr. 2008-03-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2008, 30. septembris, Nr. 151.
4. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2008, 23. janvāris, Nr. 12.
5. Satversmes tiesas 2008. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2008-05-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2008, 14. novembris, Nr. 178.
6. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedums lietā Nr. 2003-16-05. *Latvijas Vēstnesis*, 2004, 10. marts, Nr. 38.
7. Separate opinion of Vice-president Weeramantry. *Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, ICJ Judgement of 25 September 1997. Pieejams: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> (aplūkots 2010. gada 31. jūlijā).

Civillikums un latviskā identitāte

Dr. iur. Jānis Rozenfelds

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesību zinātņu katedras vadītājs, profesors

E-pasts: law@rozenfelds.lv

Atslēgvārdi: pārjaunojums, galvojums, garantija, prasījums, līgums, grozījumi, subrogācija, īpašums, labas ticības princips, publiskā ticamība.

Keywords: *novation, guarantee, surety, claim, contract, amendments, subrogation, property, principle of good faith, principle of presumed credibility.*

Civillikums (CL) ir pēc apjoma un nozīmes lielākais normatīvais akts, kas pieņemts Latvijas brīvvalsts pirmskara periodā. CL ne tikai regulē svarīgas dzīves sfēras, kas skar ikviena ikdienas personiskās un mantiskās problēmas. Tas ir arī akts, kas reprezentē noteikta veida tiesību pieminekli, kas līdzīgi citiem nacionāliem civilkodeksiem, sākot no Francijas Civilkodeksa (FCK), veidots atbilstoši noteiktiem uzbūves principiem, kuri, no vienas puses, atspoguļo kopīgās pazīmes, kādas piemīt ikvienam šādam aktam, no otras puses, atspoguļo nacionālās īpatnības, kas katru šādu aktu padara atšķirīgu no ikviena cita.

Salīdzinot ar citiem svarīgiem aktiem, kam ir pat lielāka nozīme valsts dzīvē, piemēram, ar Satversmi, var konstatēt, ka valsts dzīvē var būt periodi, kad ir apturēta Satversmes darbība, turpretim tāda tipa likumi kā CL darbojas nepārtraukti. Izņemot no apgrozības vienu, piemēram, apturot CL darbību sakarā ar okupāciju,¹ tūdaļ stājas spēkā cits. Šī pazīme – darbības nepārtrauktība – padara CL īpašu, tāpēc var apgalvot, ka CL ir tikpat lielā mērā saistīts ar nācijas identitāti kā pati nācijas eksistence. Spilgta ilustrācija šim apgalvojumam ir fakts, ka gan apstiprinot CL tā sākotnējā versijā 1937. g., kas stājās spēkā ar 1938. g. 1. janvāri, gan veicot CL atjaunošanu, ko uzsāka 07.07.1992. likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”, kas paredzēja CL attiecīgo daļu spēkā stāšanos ar 01.09.1993., un 22.12.1992. likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas

---

¹ Latvijas PSR Tautas komisāru padomes paziņojums. Rīgā, 1940. g. 25. novembrī. KPFSR Civilkodekss. Ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. Oficiāls teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāta Kodifikācijas daļas tulkojums. Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāta izdevums. Rīgā, 1940, 1. lpp.

1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”, kas paredzēja CL saistību tiesību daļas spēkā stāšanos ar 01.03.1993., – visi šie nozīmīgie notikumi norisinājušies laikā, kad Satversmes darbība bija apturēta.² Bez tam CL ietvertās normas Latvijā piemērotas ļoti garā laika posmā pirms CL spēkā stāšanās. Tādējādi šis akts nevarēja neietekmēt tiesisko apziņu un kā tāds ir latviskās identitātes daļa.

Identitāte, t. i., vai nu „pilnīga atbilstība”,³ vai „tāpatība”⁴ pirmajā nozīmē norāda uz unikalitāti, otrajā – uz divu parādību, lielumu u. tml. savstarpējo sakritību. Nācijas vai tautas identitāte var tikt saprasta arī kā to īpatnību kopums, kas to dara atšķirīgu no visām citām. Tieši šai, pēdējā nozīmē, ir svarīgi analizēt CL saistībā ar latvisko identitāti. CL kā jebkura kontinentālās Eiropas tiesību sistēmas kodeksa uzbūve un saturs ietver standartelementus un līdztekus tiem – īpatnības. Šī avota saturs ietekmējis tautas tiesiskos uzskatus un bijis šo uzskatu ietekmē. CL attīstība un piemērošanas prakse nevar nenorādīt uz latvisko identitāti.

1. CL kā romiešu un vācu tiesību latviskojums

CL kā kompleksu un daudzveidīgu normu apkopojumu latviskās identitātes aspektā nebūtu pareizi aplūkot kā pabeigtu un viengabalainu tekstu. Šis akts piedzīvojis dramatiskas saturs izmaiņas. Tā attīstību var raksturot ar četrām nosacītām attīstības fāzēm jeb posmiem. CL sākotnējo, t. i., 1937. g. redakciju, var raksturot kā CL priekšteča – Vietējo likumu kopojuma (VLK) – latviskojumu. VLK balstījās uz romiešu⁵ un vācu tiesībām.⁶ Tāpēc viena no dilemmām, ar ko saskārās CL autori, bija – cik lielā mērā ir jācenšas atbrīvoties no minētajām svešajām ietekmēm un kādā mērā tās saglabājamās, ņemot vērā, ka ilgstošas lietošanas rezultātā tās kļuvušas par tautas tiesiskās apziņas sastāvdaļu.

² 1934. g. 18. maija Ministru kabineta deklarācija – Piecu Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. [1948. gada 13. marts / 3. aprīlis] <http://www.historia.lv/alfabets/S/sa/satversme/dokumenti/1948.03.13..htm>; Pleps J.

Biskaps Rancāns un Satversme. JV, Nr. 9 (562), otrdiena, 2009. gada 3. marts (aplūkots 07.07.2011.), vienīgi CL Ģimenes tiesību sadaļas spēkā stāšanās notikusi 01.09.1993., t. i., jau pēc Satversmes spēkā stāšanās pilnā apjomā 1993. g. 6. jūlijā (25.05.1993. likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ģimenes tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”). Tas liecina, ka CL ir lielāka nozīme nekā tikai vienam no civiltiesību avotiem un ka līdztekus šai neapšaubāmi svarīgajai funkcijai šis akts vienlaikus ir bijis tas, pie kā tverties juku un pārmaiņu laikos.

³ Latviešu literārās valodas vārdnīca. 3. sēj. G-I. Rīga: Zinātne, 1975, 214. lpp.

⁴ Black's Law Dictionary. Seventh Edition. West Group. St. Paul Minn, 1999, p. 748.

⁵ Sinaiskis V. Civillikumu revīzija vai Latvijas civilkodekss. Jurists, Nr. 3 (37), 1932. g. marts, 66. lpp.

⁶ Civilists. Revīzija vai reforma? (Piezīmes pie Latvijas Civiltiesību kodeksa projekta). Jurists, Nr. 1, 1928. g. 22. marts, 4. lpp.

Tāpat kā nav nevienas mūsdienu tiesību sistēmas, kas būtu pilnīgi brīva no romiešu tiesību ietekmes, jebkura no nacionālajām tiesību sistēmām arī centusies formulēt savu attieksmi pret tiesību „romanizāciju”, piemēram, 19. gs. Vācijā, kur laika gaitā izkristalizējās doma, ka romiešu tiesības ir neatņemama „tautas gara” sastāvdaļa.⁷ Līdzīga problēma bija jārisina pagājušā gadsimta 30. gadu Latvijā. Spriežot pēc tā laika publikācijām, fakts, ka Latvijas civiltiesības ir romiešu tiesību ietekmē, drīzāk vērtēts negatīvi.⁸ Kā dabisks iznākums šai attieksmei – tieksme atbrīvoties no nevēlamām ietekmēm. Kā iespējams pārliecināties, idejas īstenošanā vairāk sekmējies tikai ārēji, nevis pēc būtības.

Latviskojums izpaužas izteiksmes formās, turpretim saturā romiešu un daļēji arī vācu tiesību ietekme CL joprojām ir ļoti redzama.

Salīdzinot VLK un CL, nevar nepamanīt, ka pieliktas zināmas pūles, lai pēc iespējas izskaustu svešvārdus, galvenokārt – no latīņu valodas aizgūtos. CL atteicies no VLK sastopamajiem latīņu terminiem – *res nullius* (VLK 590. p.); *detentor* (sal. CL 876. – VLK 626. p.); *apprehensio* (sal. CL 879. – VLK 637. p.); *precarium* (sal. CL 909. – VLK 678. p.); *accessio* (sal. CL 960. – VLK 759. p.); *rei vindicatio* (sal. CL 1044. – VLK 897. p.); *ususfructus* (sal. CL 1190. – VLK 1199. p.); *usufructuarius* (sal. CL 1195. – VLK 1208. p.); aizstājot novācību (*novatio*) (VLK 3577. p.) ar pārjaunojumu (CL 1867. p.).

Atšķirībā no VLK, kur sarežģītu tiesisko attiecību paralēli latviskotajam aprakstam skaidro arī iekavās liktais, parasti no latīņu valodas atvasinātais termins, CL saglabā tikai latviskoto aprakstu. Tā, piemēram, gadījums, kad galvnieks uzņemas saistību kā pats parādnieks (CL 1702. p.), kas principiāli atšķiras no parastā galvojuma un drīzāk kvalificējams kā apņemšanās veikt maksājumu (izpildīt saistību) citas personas vietā – *intercessio* jeb *expromissio*,⁹ VLK 4520. p. aprakstīts, norādot iekavās tradicionāli lietoto terminoloģiju (*expromissorisher Kavent*). Tādējādi „ekspromisoriskais galvojums” pazudis no mūsu likuma un saglabājies vienīgi literatūrā, kur tas joprojām tiek lietots kā skaidrojošs termins,¹⁰ tāpat kā joprojām sastopamas norādes uz vindikācijas prasību.¹¹

Atteikšanās no svešvārdiem likuma tekstā varbūt sekmēja latviešu juridiskās terminoloģijas attīstību, taču tai pašā laikā arī traucēja atpazīt iepriekš izkoptus terminus un tiesību institūtus.

⁷ Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право). Москва: Издательство „Прогресс”, 1967, с. 76–77.

⁸ Civilists. Revīzija vai reforma? (Piezīmes pie Latvijas Civiltiesību kodeksa projekta). Jurists, Nr. 1, 1928. g. 22. marts, 4. lpp.; Sinaiskis V. Civillikuma revīzija vai Latvijas civillikodekss. Jurists, Nr. 3 (37), 1932. g. marts, 66. lpp.

⁹ Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Перевод Л. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Склад издания в книжном магазине Н. К. Мартынова, 1908, § 254, с. 124.

¹⁰ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga, 2006, 101. lpp.

¹¹ Grūtups A. Civillikuma komentāri. Īpašums (927.–1129. p.). Rīga, 1996, 79. lpp.

Saturiski CL daudzviet kopē gan romiešu tiesību institūtus, gan arī struktūru ar visām tām nepilnībām un īpatnībām, no kurām citi līdzīga tipa akti laikā, kad tika izstrādāts CL, bija jau atteikušies.

Tā, piemēram, subjektīvā tiesība parasti apzīmēta kā „prasījums”.

Termins „prasījums” aizvien parādās CL tekstā tur, kur ir norāde uz vienas personas tiesībām pieprasīt no otras noteiktu darbību (CL 1418., 1518., 1527., 1528., 1530. p.), tomēr dažkārt attiecībā uz tādu pašu gadījumu tiek lietots termins „saistība” (CL 1421. p.). Situāciju vienkāršāku nepadara arī tas, ka dažos gadījumos CL līdztekus terminam „prasījums”, apzīmējot to pašu, tiek lietots kā sinonīms apzīmējums „personisks” kā pretstats „liettiesiskam”. Tā, piemēram, „Uzrādītāja papīri var būt kā lietu, tā arī personisku jeb prasījumu tiesību priekšmets” (CL 1530. p.), kas rada asociāciju ar romiešu tiesībās pazīstamo prasījumu iedalījumu liettiesiskos (*actiones in rem*) un personiskos (*actiones in personam*) prasījumos.

CL, tāpat kā romiešu tiesības, neparedz saistību rašanos no vienpusēja atlīdzības apsolījuma jeb t. s. *pollitatio*,¹² kaut gan CL, tāpat kā romiešu tiesībām, nav sveši vienpusēji un divpusēji darījumi (1452. p.), pie tam tiek pieļauts, ka lietas nozaudētājs var būt atklāti izsolījis atradēja algu (948. p.).

Romiešu tiesībām nebija pazīstams līgumu brīvības princips mūsdienu izpratnē, bet bija raksturīgs pabeigts iespējamo līgumu tipu saraksts katrā noteiktā attīstības periodā. Šī saraksta paplašināšana notika, līdztekus jau zināmajiem līgumu veidiem, t. s. vārda kontraktiem, kuru skaits bija pabeigts, ieviešot t. s. bezvārda kontraktus (*contractus innominati*), kas tikai pakāpeniski tika atzīti par „īstiem” līgumiem. Līguma dalībniekam, kurš prasīja saistības no t. s. bezvārda literārā kontakta piespiedu izpildi, bija jāpierāda, ka viņš no savas puses attiecīgo izpildījumu jau veicis.¹³ CL, kas atšķirībā no romiešu tiesībām atzīst līgumu brīvības principu,¹⁴ tomēr dažos gadījumos dara darījuma spēku atkarīgu no tā, vai izpildījums ir jau noticis (CL 1488. p. 3) pkt.). Tāpat kā romiešu tiesības, CL nepieļauj pilnīgu tiesību pārņēmēja iestāšanos iepriekšējā kreditora vietā jeb subrogāciju (1800. p.). Saistību tiesību neatsavināmo raksturu pamatoja tieši ar atsauci uz romiešu tiesību avotiem.¹⁵ CL atjaunošanas gaitā šo tēzi jau pamatoja ar atsauci uz pirmskara literatūru.¹⁶

¹² Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Перевод А. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Склад издания в книжном магазине Н. К. Мартынова, 1908, § 211, с. 16–17.

¹³ Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Перевод А. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Склад издания в книжном магазине Н. К. Мартынова, 1908, § 209, с. 10.

¹⁴ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga, 2006, 37.–41. lpp.

¹⁵ Обязательное Право Губерний Прибалтийских (Из курса проф. Эрмана). Перевод Гредингера М. О. Рига: Типо-литография Л. Бланкенштейна, 1908, с. 211.

¹⁶ Torgāns K. Komentāri saistību tiesībām Civillikumā. 1993, 99. lpp.

Romiešu tiesībās pēc ievērojamām svārstībām nostabilizējās sešu procentu likme.¹⁷ Arī CL, tāpat kā VLK, noteikti „seši procenti no simta gadā” (1765. p.).

Pēc CL ar glabājuma līgumu glabātājs uzņemas uzglabāt kustamu lietu (CL 1968. p.), tieši tāpat kā romiešu tiesībās, kaut gan nav nekāda redzama iemesla, kādēļ glabāt nevarētu uzņemt arī nekustamu lietu.¹⁸

Viena no sarežģītākajām CL sākotnējā teksta autoriem acīmredzami ir bijusi laulāto savstarpējo mantisko un personisko attiecību problēma. Ģimenes tiesības gluži vienkārši nebija iespējams saglabāt to iepriekšējā redakcijā, jo būtībā tāda neeksistēja. Pastāvēja vairākas laulāto mantisko attiecību sistēmas.¹⁹ Vajadzēja daudzo atsevišķo līdz 1937. gadam pastāvējušo laulāto attiecību sistēmu vietā izveidot vienotu sistēmu visā valstī. Bez tam šajā jomā acīmredzot bija pilnīgi neiespējami palikt pie iepriekšējās romiešu tiesību sistēmas, kas balstās uz fikciju, pēc kuras sieva nokļūst vīra varā un aizbildnībā, tiek pielīdzināta meitai (*filiaea locum*), respektīvi, vīrs ar laulības noslēgšanu kļūst sievas aizbildnis.²⁰ VLK 11. p. saturēja līdzīgu noteikumu: ar laulību vīrs kļūst par sievas aizbildni.

Neko tamlīdzīgu neparedz CL.

VLK paredzētais vīra aizbildnības princips noteic laulāto mantisko attiecību uzbūves principus: „uz laulības aizbildnības pamata vīrs valda un pārvalda visu kopējo mantu, tiklab to, kuru viņš laulībā ienesis, kā arī to, kuru sieva ienesusi, un tāpat arī to, kuru viņi kopīgi vai katrs atsevišķi laulības laikā ieguvuši vai kura tiem kā citādi piekritusi, ciktāl ar likumu vai līgumu nav par to noteikts sevišķs izņēmums”.

CL atteicies no romiešu tiesībās pastāvējušās aizbildnības pār sievu, kas bija paredzēta VLK 11. p., taču saglabāja šo principu laulāto mantiskajās attiecībās.

CL šo principu pārņēmis daļēji: „vīram laulības pastāvēšanas laikā vienam pašam pieder tiesība pārvaldīt un lietot visu sievas mantu, kā pirms laulības viņai piederējušo, tā arī laulības laikā iegūto, izņemot viņas atsevišķo mantu”. Šis regulējums, kas dažkārt raksturots kā „mantas pārvaldīšanas sistēma”,²¹ „vīra pārvaldības sistēma”²² vai „vīra aizbildnības sistēma”,²³ tātad

¹⁷ Покровский И. А. История римского права. Издание 4-ое. С.-Петербург: Издание Юридического книжного склада „ПРАВО”, 1918, с. 322.

¹⁸ Sinaiškis V. Glabājums kā reālais līgums romiešu tiesībās un III daļā. Jurists, Nr. 9 (25), 1930, 263. lpp.

¹⁹ Тютрюмов И. М. Гражданское право. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1922, с. 408–414; Begmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga, 2006, 6. lpp.

²⁰ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 82. lpp.

²¹ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 207. lpp.; Kalniņš E. Laulāto manta laulāto mantiskajās attiecībās, 176. lpp.

²² Begmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga, 2006, 9. lpp.

²³ Vēbers J. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ģimenes tiesības (26.–51., 114.–125., 140.–176. p.). Rīga, 2000, 136. lpp.

bija zaudējis savu loģisko saikni ar savu priekštecī VLK, kam pamatā bija t. s. romiešu dotālā sistēma, kurai atbilstoši vīrs gan pārvalda sievas mantu, piemēram, laulībā ienesto pūra mantu, taču zināmos apstākļos ir atbildīgs par tās atdošanu (šķirtajai sievai vai mirušās sievas mantiniekiem).²⁴ CL atteicās arī no t. s. Mucija prezumpcijas,²⁵ ka strīda gadījumā zem vīra varas apvienotā manta atzīstama par viņa mantu (VLK 13. p.), aizstājot to ar citu – ka zināma manta ir atsevišķa, jāpierāda tam laulātam, kas to apgalvo. Tāpat CL paredzēja dažādus ierobežojumus sievas mantu pārvaldošā vīra tiesībās rīkoties ar šo mantu, kas nebija raksturīgi nevienai no VLK paredzētajām laulāto mantisko attiecību sistēmām, piemēram, tiesības izīrēt sievas nekustamo īpašumu uz laiku, ne ilgāku par 3 gadiem (CL 94. p. 2. d.), nepieciešamību atsevišķām darbībām izprasīt sievas piekrišanu (CL 94. p. 3. d.).

CL autoru ievēribu acīmredzami izpelnījies nekustamo īpašumu atsavināšanas darījumu tiesiskais regulējums. Līdz 1937. g. pastāvējušās normas jau bija piedzīvojušas zināmas izmaiņas. Sākotnēji pastāvēja atšķirīgas sistēmas. Kurzemē jebkura ieinteresētā persona varēja celt iebildumus pret nekustamā īpašuma atsavināšanas darījumu (VLK 3017. p.), turpretim Vidzemē pastāvēja sludinājumu sistēma (VLK 3019. p.). CL pārņēmis pēdējo. Sākotnēji VLK 3019. p. paredzēja tiesas atbildību par pieļautajām kļūdām.²⁶ 1914. g. izdevuma tekstā jau norādīta „nostiprinājumu nodaļa”.²⁷ CL atjaunošanas laikā atbildīgā institūcija jau bija zemesgrāmatu nodaļa: „minētā korroborācija šajā ziņā pilnīgi nodrošina dalībniekus, kaut arī tā būtu notikusi nepareizi, jo par kļūdām atbild vienīgi zemesgrāmatu nodaļa. Darījuma iekšējos trūkumus korroborācija nenovērš, un akts, kas nav spēkā pēc sava satura, neiegūst ar to nekādu spēku” (CL 1480. p.). Atbildība, uz kuru norādīts šajā normā, gan nekādi nevar materializēties mantiskās atbildības formā. Ir pilnīgi nereāli, ka zemesgrāmatu nodaļa varētu uzņemties un arī pilnā apjomā segt ieguvēja zaudējumus, ja viņa iegādātais nekustamais īpašums tiktu viņam attiesāts (kā notiek relatīvi bieži) sakarā ar to, ka iepriekšējā īpašnieka – atsavinātāja jeb „nodevēja” īpašuma tiesības, kas nostiprinātas zemesgrāmatā, izrādītos spēkā neesošas. Šāda prasība arī nav tikusi celta. Lai nodrošinātu šādu atbildības mehānismu, nepieciešams 1) skaidri formulēt šādas atbildības priekšnoteikumus (galvenais priekšnoteikums ir tas, ka publiskas reģistrācijas sistēmas uzturētāja – valsts – garantē šo ierakstu pareizību, kā

²⁴ Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Перевод Л. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Склад издания в книжном магазине Н. К. Мартынова, 1908, § 337, с. 11–15.

²⁵ *Praesumptio Muciana*, Pomp. D. 24, 1, 51.

²⁶ Свод Гражданских Указонений Губерний Прибалтийских. Издание 1864 года, со включением статей по Продолжению 1890 года. С.-Петербург: Издание кодификационного отдела при государственном совете, б. г.

²⁷ Буковский В. Свод гражданских указонений губерний Прибалтийских с продолжением 1912–1914 г.г. и с разъяснениями в 2 томах, Т. II, с. 1158.

rezultātā atkrīt nepieciešamība pašiem darījumu dalībniekiem noskaidrot iepriekšējo īpašnieku tiesības, kas raksturīgi t. s. titulu sistēmai); 2) norādīt atbildības subjektu; 3) nodrošināt līdzekļus šādu zaudējumu segšanai (parasti – izveidojot speciālu fondu no nekustamā īpašuma darījumu nodevu atskaitījumiem). Kamēr šāda mehānisma nav, 1480. p. minētā atbildība eksistē tikai „uz papīra”. Taču galvenais iemesls, kādēļ šis mehānisms nav darboties spējīgs, ir tas, ka tā autori, jau izveidojot šo sistēmu, nebija nopietni domājuši, ka ieraksts zemesgrāmatā rada neatgriezeniskas sekas. Respektīvi, arī vārdi „pilnīgi nodrošina” nav saprotami burtiski, bet tikai kā hiperbola.

Viena no problēmām nekustamo īpašumu publiskās reģistrācijas sistēmā, ko paredzēja VLK, bija tā, ka zemesgrāmatu aktu publiskā ticamība neieguva spēku nekavējoties pēc ieraksta izdarīšanas, bet tikai pēc sludinājuma publicēšanas – ar nosacījumu, ka viena gada laikā pēc šī sludinājuma publicēšanas nav saņemti iebildumi pret šādu ierakstu, „taisāms lēmums atzīt darījumu par spēkā stājušos un ikviens turpmākais strīds pret to noraidāms” (VLK 3019. p.). Šī t. s. sludinājuma sistēma jeb proklama tika kritizēta kā nepilnīga, jo akta negrozāmība ir atkarīga no ieilguma un pušu gribas („proklama”).²⁸ Vēl pirmskara periodā šī norma piedzīvoja zināmas pārmaiņas. Sākotnējā redakcijā bija paredzēts šo sludinājumu iespiest „publiskā tiesu ziņotājā”.²⁹ Vēlāk – „Valdības Vēstnesī”.³⁰ Neraugoties uz iepriekš minētajiem „sludinājumu sistēmas” trūkumiem, 1937. g. CL to atstāja principā negrozītu. Saglabāts pat oficioza nosaukums, kam, kā redzēsīm, bija liktenīga loma CL atjaunošanas gaitā, kas padarīja šo mehānismu nelietojamu. Likumā paredzētais termiņš iebildumu celšanai gan bija saīsināts līdz sešiem mēnešiem.

Viena no radikālākajām šī mēģinājuma izpausmēm bija CL 1. p., kas paredz, ka tiesības izlietojamas labā ticībā. Sākotnēji šīs normas mērķis bija novērst tiesību ļaunprātīgu izlietošanu (šikanu).³¹

Nelielam papildinājumam likuma tekstā bija visai tālejošas praktiskas sekas.

2. CL spēka atjaunošana

CL spēka atjaunošanai bija simboliska nozīme. Tā ne tikai laika ziņā sakrita ar valstiskuma atjaunošanu. CL atjaunošana simbolizēja arī principiālo

²⁸ Синайский. Основы гражданского права в связи с частью 3 свода узаконений, действующей в Латвии и Эстонии. Рига, 1926, с. 20–26.

²⁹ Свод Гражданских Узаконений Губерний Прибалтийских. Издание 1864 года, со включением статей по Продолжению 1890 года. С.-Петербург: Издание кодификационного отдела при государственном совете, б. г.

³⁰ Civillikumi (Vietējo likumu kopojuma III daļa). Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izsludināti līdz 1935. gada 1. janvārim ar dažiem paskaidrojumiem. Sast.: prof. Dr. iur. A. Būmains, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs; H. Ēlerss, Kodifikācijas nodaļas vadītājs; J. Lauva, Kodifikācijas nodaļas sekretārs. Rīga, 1935. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 400. lpp.

³¹ Krons M. Civillikuma pirmās pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 2, 1937.

atteikšanos no administratīvi regulētās padomju ekonomikas par labu tirgus ekonomikai, kas bija viens no CL atjaunošanas idejas virszudumiem.³² Ideja par Civillikuma atjaunošanu attīstījās spontāni. Vēl 1991. g. sākumā tika intensīvi apspriesti grozījumi LPSR Civillikoksā, skaidrojot, ka šis akts pietiekami lielā mērā atbilst kontinentālās Eiropas kodificēto tiesību standartiem.³³ Tomēr jau pēc nepilna gada bija nobriedusi ideja, ka vecā okupācijas laika likumdošana pēc iespējas ātrāk jāaizstāj ar jaunu, ar „jauno” saprotot to pašu veco 1937. g. CL.³⁴

Noteicošais faktors, kas ietekmēja CL atjaunošanas norisi, bija acīmredzama neiespēja relatīvi īsā laika posmā sagatavot principiāli jaunu izdevumu. Sava loma bija arī tam, ka atjaunojamais likums nebija pazīstams pat teorētiski. Tādēļ CL atjaunošana notika praktiski bez grozījumiem.

Izņēmums, tāpat kā 1937. g., bija tieši ģimenes tiesību sadaļa, kur garā okupācijas periodā bija ieviesti pilnīgi jauni principi.³⁵

Laulāto mantisko attiecību regulējums piedzīvoja visradikālākos pārveidojumus. „Darba grupas izstrādātajā projektā grozījumi Civillikumā pamatojas uz būtiskām pārmaiņām sabiedrībā, Latvijas laukos, zinātnē, mantiskajās attiecībās, kas ir notikušas vairāku gadu desmitu laikā, kā arī uz to, kas pasaulē ienāk jauns un būtisks, turklāt ne tikai pasaulē, mēs esam spiesti rēķināties ar to, kas ienāk arī mūsu dzīvē.”³⁶ Tā bija arī viena no praktiski vissvarīgākajām sfērām gan tādā nozīmē, ka ietekmē praktiski jebkura cilvēka sabiedrisko attiecību sistēmu, gan arī tāpēc, ka pastāvēja ļoti bagātīga tiesu prakse, kurai nevarēja nebūt dominējoša ietekme uz tiesisko apziņu. Tik radikāli un tik īsā laikā izdarīti pārveidojumi, kādi piemēklēja ģimenes tiesību daļu, nevarēja nepalikt bez sekām.

Drīz pēc šīs CL sadaļas atjaunošanas tās kļuva pamanāmas. Tā, piemēram, ne tiesību zinātne, ne tiesu prakse nevarēja skaidri formulēt atbildi uz jautājumu, vai atjaunotā CL ģimenes tiesību sadaļa joprojām balstīta uz 1937. g. CL nostiprināto laulāto mantas šķirtības vai drīzāk – uz okupācijas gados pierasto laulāto mantas kopības principu.

Ši iemesla dēļ Latvijas tiesību zinātnē joprojām nav vienprātības jautājumā, vai 1937. g. CL ietvertā laulāto mantisko attiecību sistēma, kas raksturota gan kā mantas pārvaldīšanas sistēma,³⁷ gan kā laulāto likumisko mantisko

³² Latvijas Republikas Augstākā padome. 1992. gada 16. jūnija vakara sēdes stenogramma.

³³ 1991. gada 26. marta sēdes stenogramma. http://saeima.lv/stenol/AP_stenol/1991/st_910326.htm (aplūkots 14.07.2011.).

³⁴ Latvijas Republikas Augstākā padome. 1992. gada 16. jūnija vakara sēdes stenogramma. http://saeima.lv/stenol/AP_stenol/1992/st_920616v.htm (aplūkots 14.07.2011.).

³⁵ Vēbers J. Ģimenes tiesības. Rīga, 1970, 73.–75. lpp.

³⁶ LR Augstākās padomes 1993. gada 21. aprīļa sēdes stenogramma. Vakara sēde. http://saeima.lv/stenol/AP_stenol/1993/st_930421v.htm 18.10.2011. (aplūkots 20.10.2011.).

³⁷ Bergmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga, 2006, 9. lpp.

attiecību šķirtības sistēma,³⁸ atjaunojot CL, ir saglabāta, kā uzskata viena daļa autoru,³⁹ vai būtiski pārveidota, kā uzskata citi, to vidū – arī 1993. g. CL grozījumu autors.⁴⁰

Līdz ar to praksē pastāv divas pretējas laulāto kopīgo mantisko attiecību tiesiskā regulējuma interpretācijas – 1) laulātā atsevišķās mantas prezumpcija,⁴¹ 2) laulāto kopmantas prezumpcija.⁴²

Tiesas šos strīdus izšķir divējādi – lieta tiek izspriesta saskaņā ar laulāto kopīgās mantas esības prezumpciju vai nekustamā īpašuma piederības prezumpciju.⁴³

Nerunājot nemaz par to, cik tālejošas praktiskas sekas izriet no tā, kādu interpretāciju tiesa piešķir minētajām normām, tās vienlaikus ir spilgts piemērs tam, cik atšķirīgu nozīmi iespējams piešķirt samērā vienkāršam tiesiskajam regulējumam. 1993. g. veikto pārveidojumu gaitā likumdevējs atstāja negrozītu CL 89 un 91. p. Pilnīgi pārgrozīta CL 90. p. sākotnējā redakcija, kas paredzēja, ka sievas mantu laulības laikā pārvalda vīrs. Sākotnējā redakcija tika aizstāta ar sekojošo: „Katram laulātajam visā laulības pastāvēšanas laikā ir tiesība pārvaldīt un lietot visu savu mantu – kā pirms laulības piederējušo, tā arī laulības laikā iegūto.

Abu laulāto kopīgo mantu (89. p. 2. d.) laulātie pārvalda un ar to rīkojas kopīgi, bet, abiem laulātajiem vienojoties, to var pārvaldīt arī viens no viņiem. Viena laulātā rīcībai ar šo mantu nepieciešama otra laulātā piekrišana.”

Šīs normas pirmā daļa ir triviāla (katrs pārvalda un lieto savu mantu), ja nezinām tās sākotnējo redakciju, kas paredz tieši pretējo – ka sievas mantu pārvalda un lieto vīrs. Tātad šī norma paredz nevis pozitīvu regulējumu (tas, ka īpašnieks lieto pats savu mantu, jau tāpat ir noteikts kā jebkura īpašnieka prerogatīva), bet gan iepriekš pastāvējušās un tagadējo juristu vairumam nezināmās normas noliegumu. Savukārt šī panta otrā daļa regulē to, kas ir laulības līguma priekšmets, ko savukārt speciāli paredz CL 114.–116. p. Ir acīmredzams, ka mākslīgi izveidotā konstrukcija, kas, saturiski pārveidojot veselu virkni normu (CL 90.–110. p.), aizstāj „vīra pārvaldības sistēmu”

³⁸ Bergmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga, 2006, 24. lpp.

³⁹ Bergmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga, 2006, 23.–24. lpp.

⁴⁰ Vēbers J. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ģimenes tiesības (26.–51., 114.–125., 140.–176. p.). Rīga, 2000, 136. lpp.

⁴¹ Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. Privātiesību teorija un prakse. 2005; Pačikovska M. Laulāto likumiskās mantiskās attiecības un to risinājums. 21.11.2000. Jurista Vārds, 36 (189).

⁴² Višņakova G. Par laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām. JV, 99/29; Krūmiņš J. Tiesu prakse strīdos par laulāto mantas dališanu. Jurista Vārds, Nr. 7 (312), otrdiena, 2004. gada 24. februāris.

⁴³ Bergmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga, 2006, 13. lpp.; Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. Tiesu namu aģentūra, 2010, 179. lpp.

ar „viena laulātā pārvaldības sistēmu”, izveidojusies ar nolūku pēc iespējas saglabāt CL sākotnējo ārējo veidolu, kaut arī pēc satura tas vārda tiešā nozīmē apgriezts ar kājām gaisā. Tā kā šī redakcija radīja neizbēgamas pretrunas praksē, jo neparedzēja ne īsti skaidru mantas šķirtību, ne arī mantas kopību, 2002. g. CL 93. p. tika papildināts ar vēl vienu precizējumu: „Ja laulāto kopīgais nekustamais īpašums ierakstīts zemesgrāmatā uz viena laulātā vārda, pieņemams, ka otrs laulātais savu daļu šajā īpašumā nodevis viņa pārvaldībā.” Šī norma izraisīja jaunas interpretācijas grūtības, jo tā ietver savā regulējumā būtisku nezināmo – vai zemesgrāmatā ierakstāmais, pēc nostiprinājuma lūguma iesniedzēja domām, ir kopīgais nekustamais īpašums vai, tieši otrādi, veicot šādu ierakstu uz abu laulāto saskaņotas gribas pamata, ir nostiprināts viena laulātā atsevišķais īpašums. Ir skaidrs, ka šādā formā minētā norma ir spējīga darboties tikai tad, ja normas interpretators pieņem kā dotu, ka jebkura manta vispār ir laulāto kopmanta, līdz netiek pierādīts pretējais. Tā kā vispārēju noteikumu par šādu kopmantas prezumpciju CL nesatur, tad neizbēgami šīs normas piemērošanā radās tieši tās pašas grūtības, kuru novēršanai šis grozījums acīmredzot tika ieviests. Papildu grūtības radīja arī tas, ka 1993. g. veikto grozījumu rezultātā CL atšķirībā no 1937. gada redakcijas, kur laulāto mantas iegūšanas un statusa veidi bija aptverti pilnībā, tā pašreizējā redakcija atstāj „robus” laulāto mantas piederībā vienam laulātajam vai abiem, kas arī rada šādas problēmas, pie tam neaizsargāts ir arī labticīgais ieguvējs.⁴⁴ Radās laulāto mantisko attiecību sistēma, kas literatūrā asprātīgi raksturota kā „slēptais kopīpašums.”⁴⁵ Šīs sistēmas īpatnība ir tā, ka jebkura persona, kas ierakstīta zemesgrāmatā kā nekustamā īpašuma īpašnieks, var izrādīties tikai viens no diviem īpašniekiem, kura kontrole pār nekustamo īpašumu un līdz ar to arī – iespēja rīkoties ar šo īpašumu – ierobežota ar otra laulātā piekrišanas nepieciešamību. Šī paša iemesla dēļ apkārtējiem jeb trešajām personām ir visai limitētas iespējas pārliecināties par darījuma partnera tiesisko iespēju rīkoties ar savu īpašumu. Tā var būt atkarīga no laulātā, par kura esamību publiski pieejamajā zemesgrāmatu sistēmā ziņu nav.

3. CL piemērošanas prakse un identitāte

Likuma piemērošana aizvien atspoguļo noteiktu juridisko kultūru, piemēram, noslieci uz formālismu, t. i., burtisku likuma iztulkošanu un piemērošanu,⁴⁶ vai arī tieši pretēji, lielāku uzsvāru liekot uz „tiesnešu

⁴⁴ Pētījums Ģimenes tiesībās Civillikuma Ģimenes tiesību daļas modernizācijai. http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/petijums_gimenes_tiesibas_12.doc (aplūkots 15.07.2011.).

⁴⁵ Paļčikovska M. Laulāto likumiskās mantiskās attiecības un to risinājums. 21.11.2000. Jurista Vārds, Nr. 36 (189).

⁴⁶ Rozenfelds J. Romiešu civiltiesību pasniegšanas metodika Latvijas Universitātē un tās ietekme uz Latvijas tiesībām (II). Likums un Tiesības. 10. sēj., Nr. 7 (107), jūlijs, 2008, 207.–298. lpp.

tiesībām”.⁴⁷ CL atjaunošanai bija ārkārtīgi liela ietekme uz juridisko kultūru Latvijā. Tai pašā laikā nepieciešamība piemērot atjaunoto CL pārsteidza „padomju skolas” juristu kopienu nesagatavotu. Pareizu piemērošanu ne-sekmēja arī CL novecojusī struktūra un tajā ietvertie juridiskie anahronismi.

Hronoloģiski CL patiešām pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā joprojām bija viens no jaunākajiem kodeksiem Eiropā. Par CL jaunāks bija vienīgi Itālijas 1943. g.,⁴⁸ kā arī tikko (1992. g.) pieņemtais Nīderlandes kodekss (NCK).⁴⁹ Bija jāpaiet diezgan ievērojamam laikam, lai aptvertu, ka daudzējādā ziņā gan pēc savas struktūras, gan pēc atsevišķu tiesību institūtu tiesiskā regulējuma CL ir konservatīvāks par laika ziņā daudz agrāk pieņemtiem aktiem, piemēram, par 20. gadsimta sākumā pieņemto Vācijas Civillikumu (BGB).⁵⁰

Grūtības CL piemērošanā organiski izrietēja no tā, ka tā atjaunošanas gaitā izrādījās neiespējami šo aktu no cita laikmeta pilnībā integrēt esošajā, no iepriekšējās iekārtas pārmantotajā tiesību sistēmā. Principā šīs „orgānu transplantācijas” problēmas bija iespējams samērā viegli atrisināt gan interpretācijas, gan likumu grozījumu ceļā. Taču veids, kā šīs problēmas tika risinātas praksē, demonstrē, ka juristu kopa nebija gatava nedz pietiekami

⁴⁷ Sniedzīte G. Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. 2011.

⁴⁸ The Italian Civil Code And Complementary Legislation. Translated in 1969 by Mario Beltramo, Giovanni E. Longo, John H. Merryman. Supplemented, translated and edited by Mario Beltramo (from 1970 through 1996). Subsequently supplemented, translated and edited by Susanna Beltramo. Book three. Property Rights. (Articles 810-1172). Release 2007-1 Issued April 2007. Oceana, p. 1.

⁴⁹ The Civil Code of the Netherlands. Kluwer Law International. Wolters Kluwer. Law & Business. Hans Warendorf. Richard Thomas. Ian Cury-Summer. 2009. Kluwer Law International BV, The Netherlands.

⁵⁰ Torgāns K. Eiropas jurisprudences vērtības civiltiesībās: pārņemt vai nogaidīt. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga, TNA, 2009, 64.–70. lpp.; Rozenfelds J. The Concept and Content of Property Rights in Latvian Law / Īpašuma tiesību jēdziens un saturs Latvijas tiesībās. Latvijas Universitātes Raksti: Juridiskā zinātne, 719. sēj. 2007; Rozenfelds J. Valdījuma teorijas. Latvijas Universitātes Zinātniskie raksti, 740. sēj. Rīga, 2008, 44.–45. lpp.; Pētījums Ģimenes tiesībās Civillikuma Ģimenes tiesību daļas modernizācijai. http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/petijums_gimenes_tiesibas_12.doc (aplūkots 15.07.2011.); Rozenfelds J. Pētījums par Civillikuma Lietu tiesību daļas (ceturtās, piektās, sestās un septītās nodaļas) modernizācijas nepieciešamību. http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/cl_ceturta_piekta_sesta_un_septita_nodala.doc (aplūkots 15.07.2011.); Šermukšnis I., Bulavs P., Solovjakovs J., Virko E. Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā. http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Petijums_mantojumatiesibas.doc (aplūkots 15.07.2011.); Kalniņš E. Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību. http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/civillikuma_modernizacija.doc (aplūkots 15.07.2011.); Torgāns K. Zinātnisks pētījums „Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju”. <http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Saistibutiesibas.doc> (aplūkots 15.07.2011.).

ātri atbrīvoties no padomju tiesību sistēmai raksturīgā pozitīvisma un bija tendēta jebkuru likumu drīzāk iztulkot formāli loģiski, nevis pēc būtības, nedz pārvarēt inertumu likumu pārveidošanas jomā.

Tā, piemēram, 1937. g. CL 1481. p. paredzētā „sludinājumu sistēma”, neraugoties uz tās trūkumiem, kā jau minēts, bija saglabāta negrozīta. Tam, ka arī CL atjaunošanas gaitā joprojām saglabāts tā oficiālā izdevuma nosaukums, kurā jāievieto sludinājums, sagaidot iespējamus iebildumus, bija liktenīga loma CL piemērošanas praksē tieši šī šķietami smieklīgā šķēršļa dēļ. Minētais oficiozs „Valdības Vēstnesis” vairs neeksistēja. Risinot šo problēmu interpretācijas ceļā, būtu iespējams bez sevišķām grūtībām nonākt pie secinājuma, ka CL 1481. p. jēgai atbilstu attiecīga sludinājuma publicēšana citā oficiālā laikrakstā, piemēram, „Latvijas Vēstnesī”. Tomēr juridiskā doma šo šķietami pašsaprotamo secinājumu atteicās pieņemt, nepielūdzami secinot, ka „[1481. pants] nav piemērojams, tāpēc, ka Latvijā nav izdevuma „Valdības Vēstnesis”.⁵¹ Tā ir spilgta izpausme latviskās juridiskās domāšanas pozitīvismam, kas bija sevišķi raksturīgs sākuma posmā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

Ierosinājums atrisināt problēmu likumdošanas ceļā, grozot CL 1481. p. redakciju – „vai nu jāietver „Latvijas Vēstnesis”, kas gan nav oficiālais Valdības izdevums, vai citādi jārisina”,⁵² nav realizēts.

Rezultātā svarīgais nosacījums, lai padarītu zemesgrāmatu ierakstu neatgriezenisku, izslēdzot jebkādus turpmākos strīdus par zemesgrāmatā ierakstītas personas īpašuma tiesībām, netiek ievērots arī, slēdzot darījumus par nekustamo īpašumu, kas noved pie daudziem tiesas procesiem un pretrunīgas tiesu prakses.⁵³

Līdzīgas pretrunas, kas ne mazākā mērā grauj pašāvību zemesgrāmatu ierakstu ticamībai, izraisa gan teorijā, gan praksē paustā divējādā laulāto īpašuma tiesību izpratne.

Tālejošas sekas tiesu praksē izraisīja CL 1. p. piemērošana. Kā jau minēts, sākotnēji šīs normas mērķis bija novērst tiesību ļaunprātīgu izlietošanu (šķikanu).⁵⁴

⁵¹ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autori: K. Torgāns, A. Grūtups, K. balodis, G. Višņakova, S. Petrovičs, E. Kalniņš, A. Bitāns. Prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Mans īpašums. Rīga, 2000, 65. lpp.

⁵² Zvērinātu advokātu birojs „Lejiņš, Torgāns un Partneri”. Zinātnisks pētījums „Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju”. <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html>. (aplūkots 20.10.2011.).

⁵³ Torgāns K. Prettiesiski iegūta īpašuma tālākpārdošanas sekas. JV, Nr. 49 (644), otrdiena, 2010. gada 7. decembris; Rozenfelds J. Lietu tiesību normu piemērošana tiesu praksē. JV, Nr. 16 (663), otrdiena, 2011. gada 19. aprīlis.

⁵⁴ Krons M. Civillikuma pirmais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 2, 1937.

Sakarā ar jaunākā laika skaidrojumu, kas minētajai normai piešķir ģenerālklausulas nozīmi,⁵⁵ Latvijas tiesu prakse ir ievērojami paplašinājusi šīs normas lietošanas robežas. Priekšnoteikumi šādai plašai labas ticības principa izpratnei atrodami asoc. prof. K. Baloža publikācijā rodamajā piemērā: „Pretēji labai ticībai rīkojas, piemēram, kreditors, kas 500 latu parāda atdošanas pēdējā dienā atsakās pieņemt no parādnieka naudu tikai tāpēc, ka pēdējais aiz neuzmanības atnesis vienu latu par maz. Lai arī saskaņā ar CL 1832. pantu kreditors drīkst atteikties pieņemt daļas izpildījumu, viņam konkrētajā situācijā ir jāpieņem parādnieka piedāvātie 499 lati. Salīdzinājumā ar parāda kopsummā viens lats ir pilnīgi nenozīmīga vienība. Protams, parādnieka pienākums atdot kreditoram vienu latu saglabāsies, taču saistību viņš būs izpildījis laikus. Kreditors nevarēs atsaukties uz parāda savlaicīgu nesamaksu un vērst pret parādnieku civiltiesiskas sankcijas, piemēram, pieprasīt nokavējuma procentus vai līgumsodu.”⁵⁶ Minētais piemērs varētu būt patapināts no vācu literatūras avota, kur gan norādīts uz 1000 DM un trūkstošo 1 DM.⁵⁷ Taču atšķirībā no vācu publikācijā norādītā BGB 266. § („Parādniekam nav tiesību veikt izpildījumu pa daļām”), uz kuru bijis pamats atsaukties 999 markas atdevušajam parādniekam minētajā piemērā, CL 1832. p. nozīme ir cita, jo norāda nevis uz parādnieka pienākumu, bet gan uz kreditora tiesībām nepieņemt daļēju izpildījumu. Tādēļ šāda „transplantēšana”, lietojot citas tiesību sistēmas aprobētu atziņu, nebūtu pieņemama, jo novestu pie tā, ka personai (kreditoram), atsaucoties uz labas ticības principu, tiktu liegta tās subjektīvo tiesību izlietošana. Diemžēl šī atziņa atrada pielietojumu, pie tam pavisam citā, negaidītā veidā. Proti, tiesu prakse, atsaucoties uz labas ticības principu, ir gājusi pat tik tālu, ka atteikusies piemērot tiesību normas, kuras citādi konkrētajā lietā būtu neizbēgami jāpiemēro. Tā uz sūdzības iesniedzēja aizrādījumu, ka tiesa pārsūdzētajā spriedumā ignorējusi vispārējo CL 994. p. ietverto noteikumu, ka par nekustamā īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemesgrāmatā, Senāts norādījis, ka šīs normas piemērošana konkrētajā lietā neatbilstu labas ticības principam.⁵⁸ Citā spriedumā Senāts nonāca pie atziņas, ka, pamatojoties uz šo normu, personai var tik liegta tiesība prasīt kopīpašuma dalīšanu (CL 1075. p.).⁵⁹ Tomēr sastopami arī spriedumi, kur šajā jautājumā pausts pilnīgi pretējs

⁵⁵ Balodis K. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Jurista Vārds, Nr. 24 (257), 2002. gada 3. decembris.

⁵⁶ Turpat.

⁵⁷ Brox H. Allgemeines Schuldrecht. 27. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2000, S. 53.

⁵⁸ Par Civillikuma 994. panta piemērošanu. SKC-625. – Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. 2005, TNA, Rīga, 2006, 137. lpp.

⁵⁹ Atbilstoši Civillikuma 1. pantam, kas reglamentē labas ticības principu, personai var tikt liegta subjektīvo tiesību izmantošana, ja otras puses pretējās intereses ir atzīstamas par svarīgākām. SKC-5. – Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. 2004, Latvijas tiesnešu mācību centrs, Rīga, 2005, 110. lpp.

viedoklis.⁶⁰ Vispārinot tos spriedumus, kuros, atsaucoties uz labas ticības principu, ir ierobežotas personas tiesības paļauties uz zemesgrāmatu akta publisko ticamību vai uz to, ka likumā ierakstītais – „nevienu kopīpašnieku nevar piespiest palikt kopīpašumā” (CL 1074. p.) – ir viņa neatņemamas tiesības, var rasties priekšstats, ka labas ticības princips ir kļūvis instruments, ar kura palīdzību iespējams ierobežot vai pat pilnīgi atņemt personas tiesības, kas nostiprinātas likumā kā pozitīva norma. Cerams, ka tas tā nav.

Tai pašā laikā CL 1. p. netiek izmantots, lai līdzsvarotu t. s. *pacta sunt servanda* („Tiesīgi noslēgts līgums uzliek līdzējam pienākumu izpildīt apsolīto, un ne darījuma sevišķais smagums, ne arī vēlāk radušās izpildīšanas grūtības nedod vienai pusei tiesību atkāpties no līguma, kaut arī atlīdzinot otrai zaudējumus.” (CL 1587. p.)) principu.⁶¹ Tas liecina par zināmu nekonsekvenci.

Ņemot vērā, ka tiesas sastapušās ar grūtībām, piemērojot normas, kuru saturs formulēts pietiekami skaidri, īpaši vairs nepārsteidz tas, ka trūkst vienveidības tādu normu piemērošanā, kas formulētas tik vispārīgā formā, ka to piemērošana jau pēc savas būtības nav iedomājama bez tiesas ieskata izmantošanas. Tā, piemēram, „neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem, vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu” (CL 1415. p.). Šīs normas lietošanā konstatējama ļoti atšķirīga interpretācija.⁶²

Nereti CL sastopamās normas izvirza tik stingras prasības, ka to izpilde robežojas ar neiespējamo. Pie tādām normām pieskaitīts noteikums par īpašuma tiesību pierādījumu: „Ja prasītājs apgalvo, ka lietu ieguvis kā nodotu vai mantotu no cita, tad viņam arī jāpierāda, ka viņa priekšgājējs bijis tās īpašnieks.” (1060. p.) Tas nozīmē, ka tādā gadījumā, ja prasītājs būtu lietu nopircis, tad viņam jāpierāda ne tikai, ka tā persona, ar kuru viņš slēdzis pirkuma līgumu, ir lietas īpašniece, bet arī visi tie, kas nepārtrauktajā darījumā ķēdē atrodas aiz pārdevēja, un tā, kamēr tiktu noskaidrots, kur un kas lietu izgatavojis. Vēl viduslaikos tika norādīts, ka šis pierādīšanas veids ir tik sarežģīts, ka tikai pašam nelabajam būtu iespējams to realizēt, un tāpēc to iesauca par *probatio diabolica*.⁶³ Uz šī pierādīšanas mehānisma nepraktiskumu

⁶⁰ 2007. gada lietā Nr. SKC-731 un 2009. gada lietās Nr. SKC-142 un SKC-143; 2009. gada lietā Nr. SKC-54.

⁶¹ Torgāns K. Komentārs par Civillikuma 1587. pantu. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Otrās izdevums. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. R.: Mans Īpašums, 2000, 117. lpp.

⁶² Par Civillikuma 1415. panta piemērošanu. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008. <http://www.at.gov.lv/info/summary/2008/> (aplūkots 20.10.2011.).

⁶³ Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Книга II. Владение. Книга III. Вещное право. Перевод Л. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Склад издания в книжном магазине Н. К. Мартынова, 1908, § 152, с. 77.

norādīts vēl pirmskara Latvijas juridiskajā literatūrā.⁶⁴ Aizrādīts arī, ka lielākajā daļā valstu šī sarežģītā īpašuma tiesību pierādīšanas prasība jau atmesta, aizstājot to ar vienkāršu pieņēmumu, ka lietas valdītājs ir arī tās īpašnieks.⁶⁵ Neraugoties uz to, arhaiskais, no romiešu tiesībām aizgūtais pierādīšanas paņēmieni joprojām formāli ir jāveic prasītājam. Praktiski tiesas šo problēmu atrisina divējādi – vai nu atzīstot par pietiekamiem tos pierādījumus, ko puse spējīga nodrošināt, piemēram, atzīstot par pierādītām nekustamā īpašuma tiesības, kas pamatotas ar zemesgrāmatu akta ierakstu (kaut gan šāda rīcība ir pretrunā ar CL 1060. p. 2. d. izvirzīto prasību), vai arī, tieši otrādi, neatzīstot šādu ierakstu par pietiekamu, tās pašas īpašuma prasības ietvaros šo ierakstu anulē.⁶⁶

Ņemot vērā, ka CL ietvertie ierobežojumi īpašuma tiesību iegūšanai, kas sākotnēji paredzēti tikai attiecībā uz zemesgrāmatā neregistrējamām īpašuma tiesībām (piem., CL 1003. p.), tulkojot tos burtiski, attiecināmi arī uz nekustamiem īpašumiem, kas ierakstīti zemesgrāmatā, neviens īpašnieks nevar būt absolūti drošs par savu tiesību neatgriezenisko raksturu.

Ņemot vērā, ka CL gadiem ilgi satur nedzīvas normas, kurās norādīti institūti, kuri dažādu praktisku iemeslu dēļ nav lietojami uzdevumam, kam tie paredzēti, piemēram, „inventāra tiesība” (708, 744. p.), principus, kas tiek piemēroti ar grūti izskaidrojamiem izņēmumiem, piemēram, ēka kā zemes daļa (968. p.), īpaši nepārsteidz tas, ka tiesa uzskata par iespējamu dažas pēc būtības imperatīvas normas nepiemērot vai arī piemērot tās „pēc tiesas ieskata”. Iepriekš minēto metodi var konstatēt attiecībā uz CL 1480. p. piemērošanu. Šai normā norādīts: „... korroborācijas sekas ir lietu tiesības piešķiršana ieguvējam, tā ka minētā korroborācija šajā ziņā pilnīgi nodrošina dalībniekus, kaut arī tā būtu notikusi nepareizi, jo par kļūdām atbild vienīgi zemesgrāmatu nodaļa. Darījuma iekšējos trūkumus korroborācija nenovērs, un akts, kas nav spēkā pēc sava satura, neiegūst ar to nekādu spēku.”

Šī frāze, kas šķietami satur divas savstarpēji izslēdzošas premisas – (1) „pilnīgi nodrošina” un (2) „neiegūst nekādu spēku” attiecībā uz šķietami vienu un to pašu – korroborāciju – novedusi pie tā, ka, atsaucoties uz šo normu, dažos gadījumos tiesas atzīst šādus ierakstus par neatgriezeniskiem (liekot akcentu uz (1)) vai arī anulējot tos (liekot akcentu uz (2)).

⁶⁴ Lietu tiesības. Baltijas vietējo likumu kopojuma trešās daļas skaidrojumi. Konradi E, Valters A. Rīga, 1935, 179. lpp.

⁶⁵ Cvingmans O. Valdīšanas šolaiku tiesībās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 4, 170. lpp.

⁶⁶ Rozenfelds J. Nekustamā īpašuma atsavināšanas darījuma iekšējo trūkumu un zemesgrāmatu akta ieraksta kolīziju risinājums Latvijas tiesu praksē. Grām.: Tiesību harmonizācijas Baltijas jūras reģionā 20.–21. gadsimta mijā (red. Vija Kaņepe). Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 2006, 101. lpp.; Rozenfelds J. Aktuālas lietu tiesību problēmas. Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 9.–16. lpp.

Lieki piebilst, ka no šī raksta autoram zināmajiem tiesu nolēmumiem tikai vienā gadījumā tiesa iztirzājusi šīs normas saistību ar nākamo – 1481. p., kas satur liktenīgo noteikumu par sludinājuma publicēšanu neeksistējošā laikrakstā.

4. CL kā starpnacionālās integrācijas instruments

Viens no nacionālā kodeksa efektivitātes testiem noteikti ir tas, cik lielā mērā šajā avotā iespējams identificēt tās universālās vērtības, kas kopīgas visām vai vismaz vairumam tiesību sistēmu. Bez šādu kopēju pazīmju atpazīšanas diez vai būtu iespējama brīva preču un pakalpojumu kustība. Šāds potenciāls CL piemīt. Tajā atspoguļota lielākā daļa tiesību institūtu, kas sastopami citos mūsdienu kodeksos. Tai pašā laikā terminu latviskošana ir lingvistiskā barjera, kas kavē internacionāli pazīstamu, parasti – no latīņu valodas atvasinātu tiesību jēdzienu atpazīšanu. Salīdzinot CL ar līdzīgiem aktiem, var konstatēt, ka atšķirībā no Latvijas citvalstu likumdevēji nav centušies visos gadījumos skaust latīniskos terminus. Bieži vien lietota līdzīga metode tai, kādu sastopam CL priekštecī VLK, kad līdztekus nacionālajam terminam tiek lietots arī tā latīniskais ekvivalents.

Tā Nīderlandes kodekss, Igaunijas Saistību tiesību likums, Bulgārijas Saistību tiesību likums lieto *Negotiorum Gestio* – svešas personas lietu vešanai, Nīderlandes kodekss lieto *in rem* attiecībā uz lietu tiesībām un *Superficies* – apbūves tiesībām (Nīderlande, Igaunija, Lietuva). Šāds starptautiski atpazīstamu terminu lietojums tātad ir plaši izplatīts. Uz šī fona CL ir vienkārši sterili latvisks, pieļaujot tikai dažus latīniskas izcelsmes terminus, acīmredzot nerodot adekvātu latvisku apzīmējumu, tā, piemēram, cesija. Gadās, ka internacionāli atpazīstamais termins, piemēram, solidāra saistība jeb atbildība, parādās definēts CL tekstā daudzās vietās (1610., 1629., 1630., 1669.–1958., 1990, 2219., 2257., 2258., 2307.).

Taču būtisks šķērslis šādai integrācijai var izrādīties dažas CL vietējas iztulkošanas īpatnības, kuru pamatotība ir visai apšaubāma. Tā, piemēram, galvojums ar tā divām atšķirīgām izpausmēm, t. i., ekspromisoriskais un adpromisoriskais galvojums, dažādu vēsturiskās attīstības īpatnību dēļ mēdz izraisīt sarežģījumus, kas saistīti ar pārāk paplašinātu, vai, tieši otrādi, nepamatoti sašaurinātu jēdzienisku izpratni. Problēmas risinājumu nekādā ziņā nepadara vieglāku CL veiktā galvojuma jēdziena latviskošana, aizstājot starptautiski viegli identificējamo ekspromisoriskā galvojuma jēdzienu ar tā latviskojumu „kā pats parādnieks”. Problēmas cēlonis, kā šķiet, gan ir nevis latīnisko terminu latviskošana pati par sevi, bet ideja, ka juridiskā terminoloģija ir brīvi „konvertējama”, aizvietojojt vienu terminu ar citu. Problēma no tīri terminoloģiskas pārvēršas par ļoti nopietnu juridisku problēmu tajā brīdī, kad līdztekus jau iepriekš minētajam galvojuma jēdzienam tiek lietots

arī garantijas jēdziens, it sevišķi, ja saskaramies ar banku garantiju, kam ir pavisam specifiska, no parastā galvojuma atšķirīga jēga.

„Termins „garantija” Latvijā kā termina „pastiprinājums” sinonīms tiek lietots reti. Tomēr dažos Latvijas normatīvajos aktos šāds apzīmējums sastopams kā līdzvērtīgs apzīmējumiem „pastiprinājums” vai „galvojums”, piemēram, bankas garantijas.”⁶⁷

Banku garantijas identificēšana ar parasto galvojumu tiesu praksē izraisījusi nopietnas problēmas, kas pie tam nav tik viegli identificējamās, iepazīstoties ar CL virspusēji.⁶⁸ Turklāt tā ir drīzāk jēdzieniska, nevis terminoloģiska problēma, kuras cēlonis, domājams, ir pārāk ciešās CL saiknes ar romiešu tiesībām nevis terminoloģiski, bet pašā būtībā, metodoloģiski. CL ietvarā daudzi moderni jēdzieni, kuriem ir patstāvīgs ļoti specifisks saturs, tiek „iespilēti” arhaiskajos romiešu tiesību rāmjos. Tā, piemēram, darba attiecības joprojām tiek aplūkotas kā „darba īre” (*locatio conductio operarum*),⁶⁹ apdrošināšana CL gan tiek pieminēta (2191. p.), taču tās tiesiskais regulējums nepastāv, vienpusējs atlīdzības apsolījums, piemēram, balva par lietas atrašanu vai konkursa izsludināšana par labāko projektu pēc CL nerada tiesiskas saistības (1513. p.), respektīvi, CL joprojām neparedz tādu saistību rašanās pamatu, uz kura neesamību kā būtisku romiešu saistību tiesību trūkumu norādīts vēl 19. gs.⁷⁰

Secinājumi

CL ietver daudz ko tādu, kas varētu nepatikt, bet tomēr tiek pieciests. Tas ir apmēram tāpat kā valkāt neērtas kurpes. Šāds stils lielā mērā saskan ar saukli „ja viss būtu tā, kā tas nav” daudzās dzīves jomās, sākot ar politisko

⁶⁷ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga, 2006, 88. lpp.

⁶⁸ Rozenfelds J. Banku prasījuma garantija kā saistību nodrošināšanas veids. Banku garantijas izcelšanās un tiesiskais regulējums internacionālā mērogā. Latvijas Universitātes Zinātniskie raksti. 621. sēj. R., 1999, 87.–98. lpp.

⁶⁹ CL 2178. p. korespondējošais VLK 4172. p. satur norādi uz šīs normas pirmavotu romiešu tiesībās – D. 19., 2., 1., 22, kas satur šādu tekstu: „Qotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est” („darba īre ir visur tur, kur tiek pārdots darbs”). Sal. Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kuri 1937. g. izd. Civillikuma pantā aizvieto 1864. g. izd. Civillikumu pantus. Civillikums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Trešais iespiedums. Rīga, 1938, 22. lpp.; Свод Гражданских Узаконений Губерний Прибалтийских. Издание 1864 года, со включением статей по Продолжению 1890 года. С.-Петербург: Издание кодификационного отдела при государственном совете, б. г., с. 863; Corpus Iuris Civilis. Editio stereotypa tertia. Volumen primum. Institutionas. Recognovit. Paulus Krueger. Digesta. Recognovit. Theodorus Mommsen. Berolini. Apud Weidmannos. MDCCCLXXXII, p. 252; The Digest Justinian. Translation edited by Alan Watson. Vol. 1.–2. Penn. University of Pennsylvania press. Philadelphia, p. 106.

⁷⁰ Барон Ю. Система Римского гражданского права. Выпуск третий. Книга IV. Обязательственное право. Перевод Петражицкого Л. С.-Петербург: Типография Ю. Н. Эрлих, 1910, § 210–211, с. 13–17.

valsts struktūru un beidzot ar sadzīves kultūru, kas neapšaubāmi ir latviskās identitātes rādītājs. Tātad vismaz dažos aspektos CL atspoguļo kaut ko no latviskās identitātes. Tas tomēr nenozīmē, ka ar to jādzīvo mūžīgi.

Varētu aprobežoties ar atziņu, ka, lai „pareizi” piemērotu CL, „nepieciešama ieklausīšanās, uzmanība, vērīgums, pieklusināšana, kaut vai elementāra pieklājība – visas šīs īpašības, kuras standarta latvietim nepiemīt”,⁷¹ respektīvi, ka CL gluži vienkārši nav piemērots „latviskajai mentalitātei”. Tomēr varētu būt arī pilnīgi otrādi – šis avots lieti der tautai, kas dzīvo ar skatu pagātnē. Pie tam, kaut arī nepastāv nekādi ārēji šķēršļi, nepieciešams tikai neliels garīgs sasprindzinājums, lai novērstu šīs nepilnības, pat visbīklākie mēģinājumi kaut jēl ko grozīt saskārušies ar enerģiskiem iebildumiem.⁷²

IZMANTOTIE AVOTI

LITERATŪRA

1. Balodis K. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Jurista Vārds, Nr. 24 (257), 2002. gada 3. decembris.
2. Bergmane I. Nekustamais īpašums laulāto mantiskajās attiecībās. Doktora darbs. Rīga: [B.i.], 2006.
3. Black's Law Dictionary. Seventh Edition. St. Paul Minn: West Group, 1999, p. 748.
4. Brox H. Allgemeines Schuldrecht. 27. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2000.
5. Bulavs P., Solovjakovs J., Šermukšnis I., Virko E. Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Petijums_mantojumatiesibas.doc (aplūkots 15.07.2011.).
6. Civilists. Revīzija vai reforma? Piezīmes pie Latvijas Civiltiesību kodeksa projekta. Jurists, Nr. 1, 1928. gada 22. marts, 4. lpp.
7. Cvingmans O. Valdīšanas šolaiku tiesībās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 4, 1926, 170. lpp.
8. Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
9. Grūtups A. Civillikuma komentāri. Īpašums (927.–1129. p.). Rīga: Mans īpašums, 1996.
10. Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. Rīga: TNA, 2010.
11. Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. Grām.: Privāttiesību teorija un prakse. Rīga: TNA, 2005.
12. Kalniņš E. Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/civillikuma_modernizacija.doc (aplūkots 15.07.2011.).

⁷¹ Tisenkopfs T. Dzīvojot ar samierināšanos. Rīgas Laiks, maijs, 2011, 9. lpp.

⁷² Torgāns K. Eiropas iniciatīvas (Eiropas līgumu tiesību principi, Kopējais modelis) un Latvijas Civillikuma modernizācija. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga, TNA, 2009, 292. lpp.

13. Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977.
14. Konradi F., Valters A. Lietu tiesības. Baltijas vietējo likumu kopojuma trešās daļas skaidrojumi. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935.
15. Krons M. Civillikuma pirmais pants. Tieslietu ministrijas Vēstnesis, Nr. 2, 1937.
16. Krūmiņš J. Tiesu prakse strīdos par laulāto mantas dalīšanu. Jurista Vārds, Nr. 7 (312), 2004. gada 24. februāris.
17. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 3. sēj. G-I. Rīga: Zinātne, 1975.
18. Latvijas Republikas Augstākā padome. 1991. gada 26. marta sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_910326.htm (aplūkots 14.07.2011.).
19. Latvijas Republikas Augstākā padome. 1992. gada 16. jūnija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920616v.htm (aplūkots 14.07.2011.).
20. Latvijas Republikas Augstākā Padome. 1993. gada 21. aprīļa vakara sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1993/st_930421v.htm (aplūkots 20.10.2011.).
21. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Otrais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 2000.
22. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 2000.
23. Paļčikovska M. Laulāto likumiskās mantiskās attiecības un to risinājums. Jurista Vārds, Nr. 36 (189), 2000. gada 21. novembris.
24. Pētījums Ģimenes tiesībās Civillikuma Ģimenes tiesību daļas modernizācijai. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumil/petijums_gimenes_tiesibas_12.doc (aplūkots 15.07.2011.).
25. Piecu Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos [1948. gada 13. marts / 3. aprīlis] Pieejams: <http://www.historia.lv/alfabets/S/sa/satversme/dokumentil/1948.03.13.htm> (aplūkots 07.07.2011.).
26. Pleps J. Biskaps Rancāns un Satversme. Jurista Vārds, Nr. 9 (562), 2009. gada 3. marts.
27. Rozenfelds J. Aktuālas lietu tiesību problēmas. Grām.: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 9.–16. lpp.
28. Rozenfelds J. Banku prasījuma garantija kā saistību nodrošināšanas veids. Banku garantijas izcelšanās un tiesiskais regulējums internacionālā mērogā. Latvijas Universitātes Zinātniskie raksti, 621. sējums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 1999, 87.–98. lpp.
29. Rozenfelds J. Lietu tiesību normu piemērošana tiesu praksē. Jurista Vārds, Nr. 16 (663), 2011. gada 19. aprīlis.
30. Rozenfelds J. Nekustamā īpašuma atsavināšanas darījuma iekšējo trūkumu un zemesgrāmatu akta ieraksta kolīziju risinājums Latvijas tiesu praksē. Grām.: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.–21. gadsimta mijā (red. Vija Kaņepe).

- Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006, 100.–112. lpp.
31. Rozenfelds J. Pētījums par Civillikuma Lietu tiesību daļas (ceturtās, piektās, sestās un septītās nodaļas) modernizācijas nepieciešamību. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/cl_ceturta_piekta_sesta_un_septita_nodala.doc (aplūkots 15.07.2011.).
  32. Rozenfelds J. Romiešu civiltiesību pasniegšanas metodika Latvijas Universitātē un tās ietekme uz Latvijas tiesībām (II). Likums un Tiesības. 10. sēj., Nr. 7, 2008. gada jūlijs, 204.–209. lpp.
  33. Rozenfelds J. The Concept and Content of Property Rights in Latvian Law / Īpašuma tiesību jēdziens un saturs Latvijas tiesībās. Latvijas Universitātes Raksti: Juridiskā zinātne. 719. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 19.–36. lpp.
  34. Rozenfelds J. Valdījuma teorijas. Latvijas Universitātes Zinātniskie raksti. 740. sēj. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 42.–60. lpp.
  35. Sinaiskis V. Civillikumu revīzija vai Latvijas civilkodekss. Jurists, Nr. 3 (37), 1932. gada marts, 66. lpp.
  36. Sinaiskis V. Glabājums kā reālais līgums romiešu tiesībās un III. daļā. Jurists, Nr. 9 (25), 1930, 263. lpp.
  37. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Rīga: [B.i.], 2011.
  38. Tisenkopfs T. Dzīvojot ar samierināšanos. Rīgas Laiks, 2011. gada maijs, 9. lpp.
  39. Torgāns K. Eiropas jurisprudences vērtības civiltiesībās: pārņemt vai nogaidīt. Grām.: Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga: TNA, 2009, 63.–70. lpp.
  40. Torgāns K. Eiropas iniciatīvas (Eiropas līgumu tiesību principi, Kopējais modelis) un Latvijas Civillikuma modernizācija. Grām.: Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga: TNA, 2009, 289.–298. lpp.
  41. Torgāns K. Komentāri saistību tiesībām Civillikumā. Rīga: Poligrāfists, 1993.
  42. Torgāns K. Prettiesiski iegūta īpašuma tālākpārdošanas sekas. Jurista Vārds, Nr. 49 (644), 2010. gada 7. decembris.
  43. Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: TNA, 2006.
  44. Vēbers J. Ģimenes tiesības. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1970.
  45. Vēbers J. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ģimenes tiesības (26.–51., 114.–125., 140.–176. p.). Rīga: Mans īpašums, 2000.
  46. Višņakova G. Par laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām. Jurista Vārds, Nr. 29, 1999.
  47. Zvērinātu advokātu birojs „Lejiņš, Torgāns un Partneri”. Zinātnisks pētījums Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> (aplūkots 20.10.2011.).
  48. Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Книга II. Владение. Книга III. Вещное право. Перевод Л. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Типография Ю. Н. Эрлих, 1908.

49. Барон Ю. Система Римского гражданского права. Выпуск третий. Книга IV. Обязательственное право. Перевод Петражицкого Л. С.-Петербург: Типография Ю. Н. Эрлих, 1910.
50. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право). Москва: Издательство „Прогресс”, 1967.
51. Обязательное Право Губерний Прибалтийских (Из курса проф. Эрмана). Перевод Гредингера М. О. Рига: Типо-литография Л. Бланкенштейна, 1908.
52. Покровский И. А. История римского права. Издание 4-ое. С.-Петербург: Издание Юридического книжного склада „ПРАВО”, 1918.
53. Свод Гражданских Узаконений Губерний Прибалтийских. Издание 1864 года, со включением статей по Продолжению 1890 года. С.-Петербург: Издание кодификационного отдела при государственном совете [В.г.].
54. Свод Гражданских Узаконений Губерний Прибалтийских с продолжением 1912–1914 г.г. и с разъяснениями в 2 томах. Т. II. Составил В. Буковский. Рига: Тип. Г. Гемпель и Ко, 1914.
55. Синайский В. Основы гражданского права в связи с частью 3 свода узаконений, действующей в Латвии и Эстонии. Рига: [В.и.], 1926.
56. Тютрюмов И. М. Гражданское право. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1922.

NORMATĪVIE AKTI

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. gada 1. jūlijs, Nr. 43.
2. Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ģimenes tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. gada 8. jūnijs, Nr. 35.
3. Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību: LR likums. Ziņotājs, 1993. gada 14. janvāris, Nr. 1.
4. Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību: LR likums. Ziņotājs, 1992. gada 30. jūlijs, Nr. 29.
5. Latvijas Republikas Civillikums: LR likums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Trešais iespiedums. Rīga: Valsts tipogrāfija Rīgā, 1938.
6. Civillikumi (Vietējo likumu kopojuma III daļa). Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izsludināti līdz 1935. gada 1. janvārim ar dažiem paskaidrojumiem. Sast. prof. *Dr. iur.* A. Būmanis, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs; H. Ēlerss, Kodifikācijas nodaļas vadītājs; J. Lauva, Kodifikācijas nodaļas sekretārs. Rīga: AS Valters un Rapa, 1935.
7. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 1940. gada 25. novembra paziņojums. Grām.: KPFSR Civillikodekss. Ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. Oficiāls teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāta Kodifikācijas daļas tulkojums. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāta izdevums, 1940.
8. Civil Code of the Republic of Lithuania Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=400592 (aplūkots 14.07.2011.).

9. Law of Obligations Act of Estonia 26.09.2001. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/X30085K3.htm> (aplūkots 14.07.2011.).
10. The Civil Code of the Netherlands. Kluwer Law International. Wolters Kluwer. Law & Business. Hans Warendorf. Richard Thomas. Ian Cury-Summer. Netherlands: Kluwer Law International B.V., 2009.
11. The Italian Civil Code And Complementary Legislation. Translated in 1969 by Mario Beltramo, Giovanni E. Longo, John H. Merryman. Supplemented, translated and edited by Mario Beltramo (from 1970 through 1996). Subsequently supplemented, translated and edited by Susanna Beltramo. Book three. Property Rights. (Articles 810–1172). Oceana: New York, 2007.
12. Corpus Iuris Civilis. Editio stereotypa tertia. Volumen primum. Institutionas. Recognovit. Krueger P. Digesta. Recognovit. Mommsen T. Berolini: Apud Weidmannos, MDCCCLXXXII.
13. Obligations and Contracts Act of Republico f Bulgaria 22.11.1950. Pieejams: <http://archive.bild.net/legislation/docs/4/civil9.html> (aplūkots 14.07.2011.).

JURIDISKĀS PRAKSES MATERIĀLI

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005. gada 5. oktobra spriedums civillietā Nr. SKC-625 „Par Civillikuma 994. panta piemērošanu”. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005. Rīga: TNA, 2006, 134.–138. lpp.
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2004. gada 14. janvāra spriedums civillietā Nr. SKC-5 „Atbilstoši Civillikuma 1. pantam, kas reglamentē labas ticības principu, personai var tikt liegta subjektīvo tiesību izmantošana, ja otras puses pretējas intereses ir atzīstamas par svarīgākām”. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004. Rīga: Latvijas tiesnešu mācību centrs, 2005, 110. lpp.
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada spriedums lietā Nr. SKC-731. Nav publicēts.
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada spriedums lietā Nr. SKC-142. Nav publicēts.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada spriedums lietā Nr. SKC-143. Nav publicēts.
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 25. februāra spriedums lietā Nr. SKC-54 „Par kopīpašuma dalīšanu”. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2009/54-j.doc> (aplūkots 20.10.2011.).
7. Par Civillikuma 1415. panta piemērošanu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakses apkopojums. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/summary/2008/> (aplūkots 20.10.2011.).

Mediācija Latvijā 1998–2011. Ieteikumi un ierosinājumi

BA, JD, Dr. h. c. iur. **Jānis Bolis**

ASV

E-pasts: *Bolisjohn2@gmail.com*

Atslēgvārdi: mediācija, mediācija Latvijā.

Keywords: *Mediation, Mediation in Latvia.*

Ievads

Rakstā aplūkota mediācijas lietošana ASV un Latvijā, mediācijas pamatprincipi, priekšrocības un trūkumi, salīdzināti mediācijas modeļi: problēmu risināšanas mediācija, transformatīvā jeb pārveidojošā mediācija un integrētā mediācija. Autors secina, ka Latvijā var rosīgi darboties kā problēmu risināšanas, tā integrētā mediācija, tikai pašam mediatoram ir jāzina, kuru modeli viņš izmantos. Autors arī iztīrā mediācijas tiesisko regulējumu ASV un tiesisko regulējumu Latvijā. Autors pauž domu, ka Latvijā mediācijas sekmīga attīstība un izaugsme ir pašu mediatoru rokās, un iesaka veidus, kā to attīstīt.

Strīdi ir daļa no dzīves. Tie ir visur – mājās, sabiedrībā, darbā, skolās, valsts iestādēs. Mēs parasti uzskatām strīdus par kaut ko sliktu. Mēs domājam par skarbiem vārdiem, kaušanos, vardarbību, ieročiem un karu. Tomēr strīdi var būt arī pozitīvi. Kāds skaļš strīds var novest pie laba rezultāta, ja tas kalpo kā katalizators labākām attiecībām nākotnē. Sabiedrība var konstruktīvi cīnīties ar pašvaldībām, piemēram, Jūrmalas Aizsardzības biedrība ir cīnījusies par Jūrmalas pilsētas iedzīvotāju tiesībām piedalīties savas kultūrvides veidošanā. Pilsoņi var sacelties pret diktatoru un pieprasīt demokrātiju, kā to darīja 1988. gadā dibinātā Latvijas Tautas fronte.

Strīdus var risināt dažādi. Mēs varam izvairīties no cīņas, ja nolemjam, ka tā nav to vērts. Mēs varam izvēlēties cīnīties, lai gan tas nozīmē, ka, to darot, mūsu draudzība ir beigusies. Mēs varam mēģināt izrunāties. Vai mēs varam izlemt meklēt kādas trešās personas palīdzību. Tādas personas varētu būt vecāki, skolotāji, priekšnieki, brāļi vai māsas. Bet mēs varam arī izvēlēties mediāciju un sazināties ar kādu personu, ko sauc par mediatoru.

Mediācija ir ārpustiesas process, kur kāda profesionāli izglītota neitrāla persona, kas nav iesaistīta strīdā, palīdz pusēm pašām rast strīda risinājumu.

Pēdējos gados sabiedrības un profesionāļu interese par mediāciju ir ļoti pieaugusi. Tā kā mediācija atšķiras no citām strīdu risināšanas metodēm – samierināšanas, sarunām, arbitrāžas, tiesām –, tai ir pašai sava filozofiskā orientācija un metodika. Īpaši Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV), bet tagad arī Latvijā ir profesionāļi, kas sevi dēvē par mediatoriem, un mediācija ir kļuvusi par mācību priekšmetu universitātēs un daudzās citās augstākās izglītības iestādēs kā ASV, tā Latvijā.

Mediācijas vēsturiskās un kultūras saknes

Mediācija bija galvenais strīdu risināšanas veids Senajā Ķīnā. Konfūcijs ticēja, ka brīvprātīga pušu salīgšana, nevis kādas trešās personas diktāts ir labākais strīdu risināšanas veids. Mediāciju senos laikos praktizēja arī Japānā un dažviet Āfrikā. Ķīniešu izcelsmes imigranti ASV uzsāka mediācijas sistēmas savās sabiedrībās. 1920. gadā mediāciju sāka izmantot arī ASV ebreju sabiedrība Ņujorkā. Plašāka mediācijas prakse ASV sākās tikai 20. gs. 70. gados.¹

Mediācija ASV

Pēdējo 40 gadu laikā mediācijas lietošana ASV ir ne tikai strauji pieaugusi, bet arī strauji izplatījusies itin visās jomās. Mediāciju plaši piemēro tiesas, uzņēmumi, valsts iestādes, sabiedrība, mācību iestādes, mediācijas pakalpojumu sniedzēji un vietējo sabiedrību programmas.

- Tiesas – ņemot vērā lietu izskatīšanas kavēšanos un budžeta problēmas, ar ko saskaras ASV tiesas, diez vai ir pārsteigums, ka tās mediāciju izmanto kā vienu no risinājuma iespējām. Gandrīz visu līmeņu tiesas ir rūpējušās, lai mediāciju padarītu pieejamu.
- Uzņēmumi – daudzas korporācijas un uzņēmumi sākuši lietot mediāciju kā līdzekli, lai cīnītos ar strauji pieaugošajām juridiskajām izmaksām. It īpaši mediācija tiek lietota, lai atbrīvotos no liela apjoma atkārtotu lietu izskatīšanas tiesā, ikdienas lietu izskatīšanas tiesā un starpkorporāciju strīdiem.
- Valsts iestādes – papildus tiesām arī valsts iestādes ir sākušas lietot mediāciju. Tiesību akti un izpildvaras rīkojumi veicina un bieži pat pieprasa mediācijas lietošanu noteiktās situācijās.
- Sabiedrība – pašlaik mediācija ir pietiekami labi izveidota, lai sabiedrība kopumā censtos to piemērot. Jomas, kur sabiedrības pieprasījums kļuvis visnozīmīgākais, ir ģimenes tiesību un šķiršanās jautājumi, kuros plaši tiek praktizēta ģimenes mediācija.

¹ Taylor A., Folberg, J. Mediation. A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts Without Litigation. San Francisco, California: Jossey-Bass Publishers, 1984, 1.–7. lpp.

- Mācību iestādēs – vēl viens mediācijas attīstības enerģijas avots atrodams mācību iestādēs. Visas mūsdienu prasībām atbilstošās mācību iestādes pašlaik piedāvā mediācijas apmācības.

Mediācijas speciālisti ASV nāk no visām dzīves jomām. Saprotams, ka mediācijā praktizējas juristi, tomēr lielākai daļai mediācijas speciālistu nav juridiskas izglītības. Tie ir gan skolotāji, ārsti, gan uzņēmumu vadītāji, pat mājsaimnieces un citi, kas ir apmācīti mediācijā.²

Mediācija Latvijā

Lai gan daudz jau ir padarīts, Latvijā mediācija vēl arvien ir tapšanas stadijā. 1998. gadā autors sāka mediācijas apmācību Rīgas Juridiskajā augstskolā un citās mācību iestādēs. Mediācijas ieviešanu Latvijā aktīvi atbalsta Tieslietu ministrija un vairākas citas valsts pārvaldes iestādes un sabiedriskās organizācijas. Apmācīti mediatori izcili raksta par mediācijas ieviešanu un pielietošanu.³

Mediāciju izmanto Valsts probācijas dienests, nevalstiskā organizācija „Cietušo atbalsta centrs”, Rīgas bāriņtiesa, biedrība „Skalbes”, LU Juridiskās prakses un palīdzības centrs, kā arī individuāli praktizējoši mediatori. Eiropas Savienība finansiāli atbalstīja projektu par mediācijas ieviešanu Latvijā 2005.–2007. gadā, tā ietvaros sabiedrība tika iepazīstināta ar mediāciju un tās lomu domstarpību risināšanā, kā arī tika apmācīti jauni mediatori.

ASV valdības grants Rīgas Juridiskajā augstskolā atbalsta mediatoru un domstarpību risināšanas speciālistu apmācību, un arī šajā augstskolā tika atvērta strīdu risināšanas apmācības centrs. Mediācija kā izvēles priekšmets tiek piedāvāta Latvijas Universitātes studentiem. Paplašināts mediācijas kurss tiek piedāvāts Juridiskajā koledžā.

Latvijā patlaban darbojas trīs mediatoru biedrības un asociācijas, kuras sniedz mediatoru pakalpojumus un apvieno cilvēkus, kas savu profesionālo vai brīvā laika darbību saista ar mediāciju. Iesaistīšanās šajās organizācijās ļauj mediatoriem un mediācijas atbalstītājiem veidot savstarpējo komunikāciju, piedalīties nozares attīstībā, iegūt zināšanas un paaugstināt profesionalitāti. Pateicoties Mediācijas padomei, uz kuras sanāksmēm ir aicināti pārstāvji no visām mediatoru organizācijām, tiek uzturēta neformāla saziņa un sadarbība starp dažādām mediācijas popularizēšanā un attīstībā iesaistītajām pusēm.⁴

² Hoffman D. A. Massachusetts Alternative dispute Resolution. Charlottesville, Va., The MitchieCompany, 1996, 3.1.–4.15. lpp.

³ www.Mediacija.lv

⁴ Turpat.

Priekšrocības

- Izmaksu ietaupīšana.

Strīdu atrisināšana ar mediācijas palīdzību parasti ir ievērojami lētāka nekā lietas izskatīšana tiesā. Parasti mediācijā strīdi tiek atrisināti bez jurista palīdzības. Ja tiek izmantota juristu palīdzība, to līdzdalības apjoms var tikt kontrolēts un pirmstiesas lietas izskatīšana samazināta vai vispār izbeigta.

- Laika ekonomija.

Mediācija samazina laiku, kas nepieciešams lietas atrisināšanai.

- Privātums.

Daudzi par mediācijas galveno priekšrocību uzskata strīda privātu izskatīšanu. Tas parasti ir gadījumos, kad uz spēles ir likta reputācija, un arī tad, kad puses vēlas ierobežot sabiedrības pieeju dokumentiem, lietiskajiem pierādījumiem, liecībām un lietas izskatīšanas gaitai.

- Turpmāku attiecību sargāšana.

Ātri atrisinot strīdu ar mediatora palīdzību, pusēm bieži vien ir labāka iespēja nosargāt pastāvošās attiecības, kuras var pasliktināt spriedze, ja tiek novilcināta lietas izskatīšana tiesā. Patiesībā diskusijas temats var būt tieši šo attiecību saglabāšanas iespējas. Procesa neformalitāte un mediatora apmācība sekmē sarežģītu attiecību jautājumu apzināšanos.

- Kopēji ieguvumi.

Mediācijas process var beigties ar risinājumu, kas pusēm rada kopējus ieguvumus. Tieši mediācija ļauj pusēm paplašināt apspriežamo jautājumu loku, lai tiktu ņemtas vērā plašākas, ilglaicīgākas intereses un tādējādi strīdam tiktu rasts „uzvara–uzvara” veida risinājums.

- Paaugstināta apmierinātība.

Paaugstināta apmierinātība rodas, jo pašas puses nosaka rezultātu, izmantojot savas idejas un dodot savu piekrišanu.⁵

Trūkumi

- Iespējams, tiks zaudēts laiks. Mediācijā vienmēr būs daži strīdi, kur puses nespēs rast vienošanos, un dalībnieki var jautāt, vai šādai lietas izskatīšanai veltītais laiks un pūles bija tā vērti.
- Trūkst tiesas piespiedu funkcijas – pēc lietas izskatīšanas tiesā dominējošā puse var panākt piekāpšanos tiesas lēmumam. Turpretī pēc lietas nokārtošanas mediācijā vienīgais autoritatīvais avots ir rakstiska vienošanās. Mediatoram nav pilnvaru piespiest to izpildīt, tomēr mediācijas līguma nosacījumu nepildīšana var izraisīt lietas ierosināšanu par līguma laušanu. Toties, ja mediācijas process ir pievienots tiesai, tad mediācijas noteikuma līgumam var rasties tiesas lēmuma spēks.

⁵ Hoffman D. A. Massachusetts Alternative dispute Resolution, 3.1.–4.15. lpp.

- Lietas, kuru iznākums varētu radīt jaunu tiesisku pamatu, – tā kā mediācija ir privāta, strīda risinājuma precedentu vērtība ir ļoti ierobežota.⁶

Pamatprincipi

Kā iepriekš minēts, mediators ir neitrāla persona, kura nav iesaistīta strīdā un kura palīdz pusēm pašām rast strīda risinājumu. Mediators noklausās, kā puses raksturo radušos strīdu, un palīdz atrast risinājumu. Strādājot ar iesaistītajām pusēm, mediators vienmēr seko noteiktiem principiem.

Neitralitātes princips

Neitralitāte nozīmē, ka mediators pret katru no pusēm izturas vienlīdzīgi un taisnīgi. Viņš nepieņem vienas vai otras puses viedokli, neizvēlas vienu no pusēm kā īpašu, kā arī neizlemj, kurš darbojies pareizi vai nepareizi.

Pašnoteikšanās princips

Pašnoteikšanās princips paredz, ka mediators respektē pušu tiesības pašām izlemt, kā tās vēlas savu strīdu risināt. Mediators nedod padomu un neiesaka strīda risināšanas veidu. Tāpat mediators neizlemj, kā risinājums tiks formulēts rakstiski.

Konfidencialitātes princips

Mediators pusēm apsola nevienai personai neizpaust informāciju, ko saņēmis no pusēm mediācijas procesā. Informāciju, ko viņš iegūst privātās sesijās, kurās sarunāties tikai ar vienu no pusēm, mediators izpaužis otrai pusei tikai tad, ja pirmā puse viņu pilnvaros to darīt.

Brīvprātības princips

Šis princips nosaka, ka puses, pirmkārt, nedrīkst būt spiestas nākt uz mediācijas sesiju un, otrkārt, nedrīkst būt spiestas parakstīt vienošanās līgumu, kuram nepiekrīt.⁷

Mediatora prasmes

Strādājot ar pusēm, mediatoram jāpatur prātā četras galvenās lietas.

Pirmkārt, uzdevums iegūt pušu uzticību. Pušu uzticība palīdz mediatoram novērst pušu domstarpības.

Otrkārt, iegūt informāciju par to, kas ir noticis. Tas dod mediatoram idejas, kā pusēm palīdzēt.

Mediatora trešais uzdevums ir motivēt puses dalīties ar visu būtisko informāciju, ko viņš ir dzirdējis no pusēm privātās sesijās. Šādā veidā puses

⁶ Bolis J. Mediācija. Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 16.–46. lpp.

⁷ Turpat.

sāk viena otru saprast. Pušu savstarpēja saprašanās ir būtiska, lai iegūtu labu, abām pusēm pieņemamu rezultātu.

Visbeidzot, konstatēt abpusēji izdevīgus risinājumus. Kad mediatoram un pusēm ir vajadzīgā informācija, mediators uzdevums ir palīdzēt pusēm pārrunāt visus veidus, kā strīds varētu tikt risināts, kamēr puses vienojas par izdevīgāko risinājumu.⁸

Process

Puses, kurām radušās domstarpības, reti izvēlas mediāciju strīda pašā sākumā. Tās mēģina domstarpības risināt citā veidā – ar sarunām, tiesāšanos, kādas paziņas, drauga palīdzību vai tamlīdzīgi. Tāpat puses bieži strīdu ignorē, un strīds netiek aktīvi risināts. Tomēr pēc kāda laika puses konstatē, ka tās nevar strīdu atstāt nerisinātu. Nerisinātais strīds pusēm ir pārāk dārgs priekš naudas, attiecību, neērtības vai citu iemeslu dēļ. Tajā pašā laikā puses jūt, ka tikt līdz uzvarai izmaksās pārāk dārgi vai būs riskanti. No vienas puses, ir grūti pieņemt piedāvāto risinājumu, bet, no otras puses, strīdā negribas zaudēt. Šādā situācijā puses ir nonākušas strupceļā.

Daudzreiz strīdi iestrēgst uz ilgu laiku. Lietu izskatīšana jeb aizkavēšanās tiesā ir viens no uzskatāmiem piemēriem. Tomēr ne vienmēr šādi strīdi ir sāpīgi vai nes zaudējumus. Tie var turpināties ilgi bez sevišķiem traucējumiem. Tomēr dažreiz strīds ir tāds, ka puses to nevar atstāt nerisinātu. Šādos gadījumos puses bieži meklē mediators palīdzību. Sākot strādāt ar pusēm, mediators seko zināmam procesam. Tajā pašā laikā, izmantojot mediators prasmes, viņš ievēro mediācijas pamatprincipus un procesus.

Vispirms mediators satiekas ar pusēm kopējās sesijās. Pēc tam notiek tikšanās ar katru no pusēm individuāli vienā vai vairākās privātās sesijās. Kad beidzas privātās sesijas, visi atkal satiekas pēdējā kopējā sesijā, lai pārrunātu atlikušās detaļas, vienotos par risinājumu un sagatavotu līgumu.⁹

Modeļi

Varētu domāt, ka mediācija visur pasaulē darbojas apmēram vienādi, bet tā gluži nav. ASV pastāv divas atšķirīgas mediācijas sistēmas: problēmu risināšanas mediācija un transformatīvā jeb pārveidojošā mediācija. Turpmāk tekstā šīs sistēmas tiks sauktas „problēmu risināšanas modelis”, mediators „problēmu risinātājs” un „transformatīvais modelis”, mediators „transformators”. Citur pasaulē šie modeļi dažkārt tiek modificēti vai apvienoti. Latvijā mediatori līdz šim ir apmācīti ar problēmu risināšanas metodēm un ar 1998. gadā Vācijā izveidoto integrēto mediāciju (turpmāk tekstā – „integrētais modelis”,

⁸ Bolis J. Mediācija. Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 16.–46. lpp.

⁹ Matz D. Notes Toward a Theory of Mediation Unpublished. 1996.

mediators „integrētājs”), kuras filozofiskā orientācijā var atrast problēmu risināšanas un transformatīvo modeļu elementus.¹⁰

Problēmu risināšanas modelis

Vairums ASV mediatoru savā darbā lieto problēmu risināšanas modeli. Šis modelis tiek pretstatīts tā sauktajam transformatīvajam modelim. Attiecībā uz vispārējo orientāciju, galveno atšķirību starp šiem modeļiem veido tas, kā konflikts tiek vērtēts sākumā – kā tas tiek definēts mediatora prātā. Ja mediators izmanto problēmu risināšanas modeli, viņš tūdaļ saredz konfliktu kā problēmu, kas jārisina un kuru var atrisināt. Mediators tūdaļ mēģina atrast veidu, kā pārveidot konfliktu, lai abu pušu intereses tiktu izpildītas. Tādējādi tiek meklēts savstarpēji pieņemams risinājums (uzvara – uzvara).

Problēmu risināšanas modelis ir dominējošā pieeja ASV, varbūt pat visā pasaulē. Problēmu risināšanas mediators mērķis ir palīdzēt pusēm nekavējoties radīt abpusēji pieņemamu risinājumu, un visa viņa darbība ir koncentrēta uz šī rezultāta iegūšanu. Piemēram, emocijas, kas varētu rasties dusmās un tādējādi novērst vienošanos, tiek apspiestas. Mediatori mēdz mazināt diskusijas par pagātņi, jo tās bieži ir saistītas ar vainu. Puses tiek aicinātas galveno uzmanību pievērst viņu interesēm, tam, ko viņas vēlas, un izstrādāt veidus, kā to panākt.¹¹

Transformatīvais modelis

Transformatīvais modelis pirmo reizi minēts 1994. gadā Buša un Folgera grāmatā *The Promise of Mediation: Responding to Conflict Through Empowerment and Recognition*.¹² Kā jau iepriekš rakstīts, problēmu risināšanas mediators mērķis ir atrisināt konkrētu strīdu starp pusēm un nākt klajā ar savstarpēji pieņemamu risinājumu tūlītējai, īslaicīgai problēmai. Problēmu risināšanas mediatoram parasti ir ļoti aktīva loma procesa vadīšanā.¹³

Taču Bušs un Folgers argumentēja, ka mediācija var ietekmēt daudz dziļākas izmaiņas starppersonu attiecībās, ne tikai novērst īstermiņa problēmu. Šie autori ierosināja mediāciju, kas mēģina risināt dziļāka līmeņa problēmas cilvēku dzīvē. Autori uzskata, ka mediācijas lielākā vērtība ir tās iespēja ne tikai rast īslaicīgus risinājumus, bet arī mainīt iesaistīto personu ikdienas dzīvi nākotnē. Mediācijā, pēc viņu domām, var puses pārveidot, un mediatoriem ir tikpat svarīgi panākt šāda veida ilgtermiņa pārmaiņas, cik

¹⁰ Hofmans R., Rotfišere D. B., Trosens A. (izd.) Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.

¹¹ Matz D. Notes Toward a Theory of Mediation Unpublished. 1996.

¹² Baruch Bush R. A., Folger J. P. The Promise of Mediation: Responding to Conflict Through Empowerment and Recognition. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1994.

¹³ Matz D. Notes Toward a Theory of Mediation Unpublished. 1996.

svarīgi ir atrisināt konkrēto problēmu. Transformators ieņem pasīvāku lomu, ļauj pusēm izrunāties, mudina pusēm darboties kā partneriem.¹⁴

Mediācijas modeļi Latvijā

Kad 1998. gadā sāku lasīt lekcijas par mediāciju Rīgas Juridiskajā augstskolā un citās mācību iestādēs, es mācīju problēmu risināšanas modeli, uzskatot konfliktu galvenokārt par problēmu, kas ir tūdaļ risināma un kuru var uz vietas atrisināt ar mediatora aktīvu līdzdalību.

No 2005. līdz 2007. gadam Eiropas Savienība finansiāli atbalstīja *Twinning* projektu Latvijā. Tā ietvaros tika apmācīti mediatori ar tā saukto integrēto mediācijas metodi. Integrētās mediācijas filozofiskā orientācija sastāv no abu problēmu – risināšanas un transformatīvās mediācijas – elementiem ar pasīvāku mediatora līdzdalību.¹⁵

Vai tas rada problēmu? Manuprāt, katram Latvijas mediatoram ir jāizlemj, kuru mediācijas metodi viņš galvenokārt lieto. Apmēram viena trešdaļa mediatoru Latvijā ir apmācīta pēc problēmu risinātāju programmām, viena trešdaļa – pēc integrētāju programmām, un viena trešdaļa ir mācījusies abas metodes.

ASV modeļa izvēle nav tik būtiska, jo dominē problēmu risināšanas modelis. Gandrīz visi mediatori seko problēmu risināšanas modelim. Transformācijas modelis tiek reti lietots, un integrētās mediācijas modelis nav ieviesies mediatoru praksē. Toties Latvijā, ņemot vērā atšķirīgās mediatoru apmācības problēmu risināšanas un integrētās mediācijas metodes, daļa mediatoru ir iepazīstināta ar abiem modeļiem. Daži ASV eksperti izsaka viedokli, ka nav svarīgi, kuram modelim mediators seko, ja tik mediators ir izveicis abās jomās.¹⁶ Es tam nepiekrītu. No pieredzes varu teikt, ka darba gaitā visu mediatoru rīcība atspoguļo vienu vai otru modeli. Pāriet no viena uz otru ir grūti. Latvijā var rosīgi darboties kā problēmu risinātāji, tā integrētāji, bet pašam mediatoram ir jāzina, kuru modeli viņš lieto.

Autors kā problēmu risinātājs savu mediatora lomu raksturo šādi: „Mediatora darbs ir pārrunāt iespējamus risinājumus, motivēt un mudināt puses uz risinājuma sasniegšanu, nevis noteikt, kā strids būtu jārisina.”¹⁷ Toties integrētāji, *Twinning* projekta entuziasti, savu lomu saredz citādāk: „Mediatora uzdevums ir radīt telpu visu pušu pozīcijām, lai tās var patstāvīgi rīkoties un vienoties pārrunās.”¹⁸

¹⁴ Baruch Bush R. A., Folger J. P. *The Promise of Mediation: Responding to Conflict Through Empowerment and Recognition*, 2. p.

¹⁵ Hofmans R., Rotfišere D. B., Trosens A. (izd.) *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*.

¹⁶ Newberry S. *Problem Solving Versus Transformative Mediation?*; www.mediate.com

¹⁷ Bolis J. *Mediācija*, 15. lpp.

¹⁸ Hofmans R., Rotfišere D. B., Trosens A. (izd.) *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*, 110. lpp.

Lai rastos dziļāka sapratne, kādēļ sabiedrībai ir būtiski zināt, kura mediācijas modeļa speciālistu izvēlēties strīda risināšanā, jāsalīdzina veidi, kā katrā modeli apmācīts mediators darbotos.

Problēmu risinātājs sarunās ņemtu aktīvu lomu. Parasti viņš vadītu diskusijas. Viņš piedāvātu iespējamus risinājumus. Atceroties, ka viņam ir jābūt neitrālam, viņš tomēr mēģinātu puses pārliecināt par piekāpšanos. Tāds mediators vienmēr domās, kā tikt pie risinājuma. Tas ir viņa galvenais uzdevums.

Turpretī integrētājs procesā ieņemtu pasīvāku lomu. Viņš uzskatītu sevi par diskusiju uzraudzītāju, kas mudina puses uz sarunām. Sarunu temati un ilgums paliktu pušu rokās, un puses kļūtu par partneriem risinājuma meklēšanā.

Šo starpību var labāk izprast, ja sīkāk apskata, kā vienā vai otrā modeli apmācīts mediators darbotos tipiskā mediācijas sesijā.

Katrā mediācijā puses tuvojas risinājumam tikai tad, ja pašas tā izvēlas; visas vienošanās ir brīvprātīgas. Tāpat ir pareizi teikt, ka puses ierodas mediācijas sesijā ar pretmetību: viņas vēlas gan uzvaru, gan strīda risinājumu. Puses arī zina, ka ir citi veidi, kā strīdu risināt (piemēram, tiesa), un viņas nemitīgi vērtē, kā tām varētu kļāties, ja strīds tiktu risināts citur. Tādēļ mediācijas sesijās vienmēr ir spiediens mediācijas procesu pārtraukt par labu kādam citam strīda risināšanas veidam. Tādēļ mediatora uzdevums, vadot mediācijas sesiju, ir darīt visu iespējamo, lai puses turpinātu sarunas. Patiešām, tā reizēm ir mediatora svarīgākā loma. Ja viņš domātu, ka risinājums ir iespējams, problēmu risinātājs aktīvi iestātos par sarunu turpināšanu, bet integrētājs būtu pasīvāks.

Dažreiz puses ierodas mediācijas sesijā, sasveicinās un tūdaļ uzsāk sarunas. Tādos gadījumos kā problēmu risinātājs, tā integrētājs var vislabāk veicināt risinājumu, runājot pēc iespējas maz, pat ļoti maz. Bet ir arī tādas mediācijas, kur pusēm, kas apsēžas pie sarunu galda, nav prasmes vai vēlēšanās uzsākt sarunas. Tad mediatoram ir jāizlemj, cik daudz vai cik maz viņš iesaistīsies. Ja mediators domā, ka puses pašas var tikt galā, mediatora loma ir mazāka. Galu galā puses pārzina strīdu labāk nekā mediators un zina, kāds risinājums varētu viņas apmierināt. Toties, ja mediators izlemj, ka pusēm vajadzīga palīdzība, tad viņam jādara viss iespējams, lai sarunas turpinātos. Problēmu risinātāja uzskats būs tāds, ka galvenais mediatora pienākums ir tikt pie strīda risinājuma. Tādēļ problēmu risinātājs uzvestos agresīvāk, integrētājs pasīvāk.

Dažos strīdos vienas puses klātbūtne darbojas kā elektriskais šoks, otrai saasinot strīdu un pazeminot racionalitāti. Bet citos gadījumos puses ierodas, saprotot – lai tiktu pie risinājuma, ir jāatdala cilvēks no problēmas. Katra mediatora pamata vērtējums tādēļ ir – vai pusēm atļaut sarunāties vienai ar otru vai tikai ar mediatoru. Mediatora spriedums ir atkarīgs no viņa

vērtējuma, cik daudz puses viena otru iespaido un cik svarīgi ir pusēm vienai otru konfrontēt. Mediatora lēmums satikties tikai atsevišķi ar katru no pusēm ir arī saistīts ar mediatora ietekmes izvēli. Satiekoties tikai atsevišķi, mediators patur lielāku kontroli pār to, cik daudz vai maz viņš dalīsies ar informāciju, ieskaitot saturu, toni un laiku, kad to darīt. Manuprāt, problēmu risinātajam ar šādām situācijām klātos vieglāk.

Pat visvienkāršākajā mediācijā rodas daudzi jautājumi, kurus var pārrunāt. Sarežģītos gadījumos vai gadījumos ar garu sadzīves vēsturi tematu izvēle ir milzīga. Jebkurā gadījumā mediatora pienākums ir sarunas fokusēt. Dažkārt ir noderīgi sastādīt mediācijā pārrunājamo jautājumu sarakstu, bet tad ir ļoti svarīgi, lai tas būtu elastīgs un izmaināms, jo sesijas gaitā sarunu temati gandrīz vienmēr mainās. Mediācijā pušu acīs strīdam būtu jāizskatās citādam, sesijai virzoties uz priekšu, ieskaitot pārrunājamās jautājumus. Piemēram, tas, kas kādreiz bija tikai naudas jautājums, pārvēršas par laika vai lepnuma jautājumu. Problēmu risinātāja pienākums ir ievērot šīs izmaiņas un fokusēt sarunas optimālajā variantā, lai rastos risinājums, savukārt integrējais ļaus pusēm pašām noteikt tēmu secību.

Turklāt mediatora pienākums ir rosināt jautājumus, kas sarunās tiek apslēpti, bet kuru identifikācija un pārrunāšana varētu rast risinājumu. Piemēram, puse—atbildētājs var raksturot strīdu kā principa jautājumu, lai noslēptu naudas trūkumu. Tādā gadījumā ir svarīgi, lai privātā sesijā mediators noskaidro atbildētāja finansiālo situāciju. Problēmu risinātājs ar puses—atbildētāja atļauju lietu pārrunātu kopējā sesijā. Problēmu risinātājs uzvestos agresīvāk, integrējais pasīvāk.

Būtisks ir arī jautājums, kad būtu jāpāriet no viena temata uz citu? Problēmu risinātajam ir divi skaidri brīži, kad jāmaina virziens:

- 1) sarunas atkārtojas;
- 2) mediators nezina, ko ar šo tiešo jautājumu tālāk darīt.

Manuprāt, integrējais atļautu pusēm turpināt sarunas pēc viņu izvēles.

Mediatora stila izvēles būtiskumu var vislabāk izprast, ja salīdzina divus strīdus.

Strīds Nr. 1.

Aizņēmējs neizpilda savas mājokļa hipotekārā kredīta atmaksas saistības. Aizņēmējs piedāvā atmaksas modifikāciju, bet banka nepiekrīt. Puses vienojas par mediāciju.

Strīds Nr. 2.

Ilgus gadus precēts pāris pēc bērnu izaudzināšanas un izskološanas pievēršas jaunām, atšķirīgām interesēm. Tādēļ rodas domstarpības. Pāris nevēlas šķīrties un vienojas par mediāciju, lai attiecības uzlabotu.

Autors secina, ka strīdā Nr. 1 puses meklē specifiskas problēmas ātru risinājumu. Turpmāku attiecību sargāšana vai uzlabošana nelielas pārāk svarīga. Turpretī strīdā Nr. 2 turpmāku attiecību sargāšana un uzlabošana ir būtiskākais jautājums. Ja tiks izskaidroti abi mediācijas modeļi, puses strīdā Nr. 1 izvēlies problēmu risinātāju, toties strīdā Nr. 2 vienosies par integrētāju.

Par tiesisko regulējumu

Tiesiskais regulējums ASV

Atbilstoši valsts uzbūvei un valdības iestāžu daudzumam ASV mediācijas tiesiskais regulējums ir ļoti atšķirīgs. ASV piecdesmit pavalstīs mediācijas notiek, sekojot katras pavalsts mediācijas regulām. Mediācijas modeļi un procesi netiek regulēti. Lai gan daudzas pavalstis iesaka mediatoru kvalifikācijas kritērijus, neviena tos neizvirza kā absolūtus standartus individuāliem mediatoriem. Katrā pavalstī mediatori var darboties pilnīgi privātā sesijā, tas ir, sesijā, kuru Latvijas Tieslietu ministrija (TM) dēvē par tīro mediāciju, bez atļaujas vai sertifikāta. Runājot pat par tiesām pievienotu mediāciju, kuru Tieslietu ministrija dēvē par tiesu atvasinātu mediāciju, Kanساسas pavalsts augstākā tiesa norāda, ka, ņemot vērā pušu brīvās izvēles principu, nekādiem valsts uzliktiem mediatoru kvalifikāciju standartiem nevajadzētu būt.¹⁹ Tādi formulējumi, īpaši uzsverot pušu brīvās izvēles principu, ir atrodami daudzos ASV pavalstu normatīvajos aktos un tiesu noteikumos.²⁰

Mediatoru kvalifikāciju regulēšanas vietā ASV pavalstis ir izvēlējušās radīt mediatoru sarakstus, kas iekļauj un apraksta katra mediatora pieredzi un kvalifikāciju. Šiem sarakstiem ir divi nolūki. Pirmkārt, izveidot kvalifikācijas kritērijus tiem mediatoriem, kuri saņem valdības atlīdzību vai ieteikumu, un, otrkārt, radīt kvalificētu mediatoru datubāzi pusēm, advokātiem, tiesām un vispārējai sabiedrībai, kas izmanto brīvā tirgus mediatoru izvēli.²¹

Visās pavalstīs puses var izvēlēties jebkuru mediatoru, neskatoties uz kvalifikāciju, pirms došanās uz tiesu. Gandrīz visur brīva mediatora izvēle turpinās arī pēc tiesas procesa iesākšanas. Tikai divās pavalstīs pusēm mediators ir jāizvēlas iepriekš radītā mediatoru sarakstā. Gadījumos, kur tiek izveidoti kvalifikācijas kritēriji tiem mediatoriem, kas saņem valdības atlīdzību vai ieteikumu, tiesnešiem ir liela rīcības brīvība šo kritēriju interpretēšanā.²²

¹⁹ www.mediationworks.com

²⁰ Turpat.

²¹ Turpat.

²² Turpat.

Tiesiskais regulējums Latvijā

Pēc ilgas kavēšanās TM 2011. gada 7. jūnijā nāca klajā ar mediācijas likumprojektu.²³ Svarīgākie likumprojekta noteikumi ir šādi:

- mediācija tiek definēta kā strukturēts brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos ar mediatora starpniecību;
- mediators kā rīcībspējīga fiziska persona, kas vada mediācijas procesu;
- mediācijas procesu var vadīt nesertificēti mediatori, kā arī sertificēti mediatori.

Tiesa pusēm iesaka mediatoru izvēlēties no sertificētu mediatoru saraksta.

Par sertificētu mediatoru var būt rīcībspējīga fiziskā persona ar nevainojamu reputāciju, kura

- sasniegusi 25 gadu vecumu;
- saņēmusi valsts atzītu augstāko izglītību apliecināšu izglītības dokumentu;
- prot valsts valodu augstākajā līmenī;
- noklausījies mediatora apmācības kursu, sekmīgi nokārtojusi sertificēta mediatora eksāmenu un ieguvusi sertifikātu.

Likums atzīst visus mediācijas pamatprincipus:

- brīvprātību – pusēm ir tiesības brīvi lemt par mediācijas uzsākšanu, mediatora izvēli, norisi mediatora noteiktajās robežās, pārtraukšanu un vienošanos;
- konfidencialitāti – informācija, kas iegūta mediācijā vai ir ar to saistīta, ir konfidenciāla, ja vien puses nav vienojušās citādi;
- pušu sadarbību – puses pieņem lēmumus konstruktīvas sadarbības rezultātā;
- mediatora neitralitāti – mediatoram ir neitrāla attieksme pret pusēm, ļaujot pusēm pašām panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos. Mediators ir personiski neieinteresēts konkrētajā mediācijas iznākumā.

Ar prieku var ziņot, ka TM šoreiz nav pārcentusies ar regulēšanu, kā visi regulatori pasaulē parasti mēdz darīt. Likums ir īss, kodolīgs un aptver tikai fundamentālos mediācijas principus, kā tas pienākas. Ir maz, ko kritizēt. Tomēr, kaut gan likums neaizlieds mediatoriem strādāt bez sertifikāta, nevar piekrist teikumam, ka par sertificētu mediatoru var kļūt tikai persona, kura sasniegusi 25 gadu vecumu. Ir zināmi daudzi izcili mediatori, kuri ir jaunāki.

²³ TM Likums 070611 Mediācija: likumprojekts; „Mediācijas likums”. Interneta materiāls.

Nobeigums un ieteikumi

Kā jau sacīts, Latvijā mediācija vēl arvien ir tapšanas stadijā. Tomēr daudz jau panākts. Ir apmācīti vairāki simti mediatoru, kas ir kompetenti sniegt mediācijas pakalpojumus, darbojas trīs mediatoru asociācijas, kuras konsultējas ar TM par mediācijas normatīvo regulējumu. Var secināt, ka mediācijas ieviešanas pirmā fāze ir teicami izpildīta. Bet tas ir tikai sākums, jāsāk strādāt pie otrās, pašas svarīgākās fāzes, lai mediācija Latvijā kļūtu par nozīmīgu domstarpību risināšanas metodi. Var droši apgalvot, ka Latvijā mediācijas sekmīga attīstība un izaugsme ir pašu mediatoru rokās. Ja mediācija Latvijā neizveidosies par būtisku domstarpību risināšanas metodi, vainojami būs paši mediatori. Daži ieteikumi, kā, manuprāt, to paveikt.

1. Mediatoru asociāciju un individuālu mediatoru pirmais pienākums ir sabiedrības izglītošana un informēšana par mediāciju un tās priekšrocībām. Latvijas sabiedrība par mediāciju nav informēta vai ir slikti informēta. Ja tā arī virspusēji zina, tad nesaprot, kā mediācija varētu palīdzēt, vai kādu modeli izvēlēties. Varbūt kā mantojums no padomju laikiem, taču vēl joprojām bieži vērojama attieksme – es, nabaga cilvēks, pats neko nespēju, lai nu tiesnesis izlemj. Tāda domāšana ir jāmaina, un tas notiks tikai pēc tam, kad sabiedrībai būs sniegta visa būtiskā informācija. Latvijas mediatoriem, darbojoties individuāli vai ar mediatoru asociācijām, sabiedrībai jādod informācija par to, kas ir mediācija, kādas ir tās priekšrocības, kā mediators raksturo savu mediatora stilu, kur mediators apmācīts, un saskaņā ar to, kāda ir viņa pieeja mediācijai, kā mediators darbojas mediācijas sesijās.
2. Mediatoru asociāciju un individuālu mediatoru nākamais pienākums ir aktīvi lobēt mācību iestādes, lai tās turpinātu vai atsāktu mediatoru apmācības.
3. Mediatoru asociācijām ir pašām jāturpina jaunu mediatoru apmācības, un, ja kāda asociācija apmācības nav vēl iesākusi, tas ir jā dara.
4. Mediatoru asociācijām un individuāliem mediatoriem Latvijas sabiedrībai jāpiedāvā pakalpojumi bezmaksas veidā. Tas varbūt vairāk nekā informatīvi publiska uzstāšanās popularizēs mediāciju.
5. Mediatoru asociācijām un individuāliem mediatoriem ir jā rūpējas, lai mediatori vairāk strādātu skolās. To vajadzētu darīt visās Latvijas skolās, nepieciešams tikai aktīvi organizēt.
6. Darīt visu iespējamo, lai tiesas atvasinātā mediācija tiktu nekavējoties praktizēta visās tiesās.

Mediācijas attīstība Latvijā ir krustcelēs, tā var sekmīgi attīstīties vai kļūt pasīva. Ir jūtams entuziasms, apmācītie mediatori gaida darbu. Ja minētie ieteikumi netiks ņemti vērā, var gadīties, ka mediācijas attīstība Latvijā var apstāties. Pēc visa, kas jau ir paveikts, būtu žēl, ja tā notiktu.

Summary

The article examines the development, use, advantages and disadvantages of mediation in the United States and Latvia. It specifically discusses the introduction of mediation in Latvia, focusing on the teaching of mediation, the development of mediation associations and government regulation thereof. The author also describes the two mediation models in current use in USA, problem solving and transformative mediation and compares it to the two models that have been introduced in Latvia, problem solving and integrative mediation. The author argues that both models have a place in Latvia, but, because the two approaches differ in their philosophical orientation, the mediators themselves must choose which model they will practice.

The author concludes that the future of mediation in Latvia is now in the hands of Latvian mediators and mediation associations. He urges them to lobby Justice Ministry to immediately introduce court annexed mediation in all courts, render *pro bono publico* consultations, and continue training new mediators.

Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes ilgtspējīgas attīstības tiesiskās problēmas

Dr. iur. Ilma Čepāne

Latvijas Universitātes Civiltiesisko zinātņu katedras profesore

E-pasts: *ilmac@latnet.lv*

Atslēgvārdi: ilgtspējīga attīstība, piekraste, jūras aizsargjosla, teritorijas izmantošanas plānošana.

Keywords: *sustainable development, seashore, sea protection zone, planning of land use.*

Ievads

Latvija nav bagāta ar naftas un gāzes atradnēm, toties Latvijā ir salīdzinoši nepiesārņota vide, lielas mežu platības, saldūdens objekti, jūra, kā arī Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekraste (turpmāk – piekraste). Skatoties perspektīvā, piekraste ir uzskatāma par nacionālu vērtību, kuras aizsardzībai nepieciešami gan finanšu līdzekļi, gan arī pamatots tiesiskais regulējums.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam¹ Baltijas jūras piekraste ir minēta kā viena no nacionālo interešu telpām ar izcilu vērtību un nozīmi Latvijas ilgtspējīgai attīstībai un identitātes saglabāšanai. Vienlaikus šajā teritorijā veidojas dažādi interešu konflikti un problēmas, kas pārsniedz atsevišķu reģionu un nozaru kompetenci, tādēļ ir nepieciešami kompleksi risinājumi un mērķtiecīga valsts politika. Pēdējos gados, palielinoties piekrastes nozīmei atpūtas un tūrisma jomā, strauji pieaudzis pieprasījums pēc apbūves teritorijām, tiek noteikti ierobežojumi zvejniecībai. Līdz ar to piekrastē izzūd tradicionālais zvejnieku dzīvesveids, būtiski izmainās piekrastei raksturīgā dabas ainava un parādās tai neraksturīga apbūve.

Lūkojoties vēsturē, Latvijā piekrastes tiesiskā regulējuma vēsture ir bijusi ļoti sarežģīta un atšķirīga. Pasākumi piekrastes vērtību aizsardzībai tiek īstenoti jau kopš 19. gadsimta, kad Vidzemes un Kurzemes guberņas pārvalde gar jūru nodalīja 150 asu (apmēram 320 metru) platu aizsargjoslu. Arī pirms 1940. gada Latvijas valsts aizsargāja piekrastes kāpu mežus. Padomju laikā aptuveni 60% no gandrīz 500 kilometru garās krasta līnijas bija iekļauti

¹ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Apstiprināta Saeimā 2010. gada 10. jūnijā. Pieejams: http://www.nap.lv/upload/2030parluku_saeima.pdf (aplūkots 2011. gada 20. augustā).

Padomju Savienības pierobežas zonā padomju armijas vajadzībām ar ierobežotu piekļuvi un izmantošanu.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, realizējot zemes reformu, ievērojama daļa piekrastes teritorijas nonāca privātā īpašumā. Pietiekami nenovērtējot šo zemju nozīmīgumu, uz tām tika atjaunotas ne tikai īpašuma tiesības, bet parniecīgu cenu tās tika arī privatizētas. Privatizācijas gaitā īpaša interese tika izrādīta par okupācijas laika t. s. slēgtajām teritorijām, kas salīdzinājumā ar citām vietām nebija tik ļoti cietušas no antropogēnās slodzes.

Kā viena no lielākām zemes reformas kļūdām visā valstī, tostarp arī piekrastē, ir atzīstama tā, ka pēc neatkarības atjaunošanas zemes reforma tika īstenota, pirms tika noteikts teritorijas izmantošanas plānošanas tiesiskais regulējums. Neskatoties uz stingrajām vides aizsardzības prasībām, pašvaldības piekrastē ir pieļāvušas nelikumīgu būvniecību. Trūkstot infrastruktūrai, lielu kaitējumu piekrastei nodarījusi arī neregulētā rekreācija.

Ministru kabinets 2011. gada 20. aprīlī ar rīkojumu Nr. 169 ir atbalstījis Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (turpmāk – Pamatnostādnes),² kur analizēti galvenie priekšnoteikumi piekrastē ietilpstošo teritoriju izmantošanā.

Rakstā tiks pievērsta uzmanība galvenajām tiesiskām problēmām, kas rada bažas par piekrastes ilgtspējīgu attīstību.

I Piekrastes jēdziens un vispārīgs raksturojums

Piekrastes jēdziena (legālās definīcijas) normatīvajos aktos nav. Saskaņā ar Civillikuma 1104. pantu piekraste pieder pie publiskajiem ūdeņiem un pieder valstij līdz tai vietai, kuru sasniedz jūras augstākās bangas. Jāņem vērā, ka piekrastes lielumu noteic dažādi dabas faktori, piemēram, paisums, bēgums, klimata izmaiņas, vētras, cilvēku darbības sekas, erozija. Savukārt Ministru kabineta 2007. gada 2. maija noteikumu Nr. 296 „Noteikumi par rūpniecisko zveju teritoriālajos ūdeņos un ekonomiskās zonas ūdeņos” 2. punktā noteikts, ka piekraste ir Latvijas Republikas teritoriālajos ūdeņos noteikta atsevišķa ūdeņu daļa, kuras dziļums nepārsniedz 20 metru.³

G. Eberhards⁴ norāda, ka piekraste ir šaurāka vai platāka josla, kurā norisinās mijiedarbība starp divām atšķirīgām vidēm ar saviem specifiskiem procesiem, nogulumiem un ekosistēmām. Tā ir ļoti dinamiska zona, kas atrodas nepārtrauktā jaunveidošanas un reizē arī esošo veidojumu un no-

² Sk. Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam. Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2011. gada 20. aprīļa rīkojumu Nr. 169. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40174875> (aplūkots 2011. gada 22. augustā).

³ Noteikumi par rūpniecisko zveju teritoriālajos ūdeņos un ekonomiskās zonas ūdeņos: Ministru kabineta 2007. gada 2. maija noteikumi Nr. 296. Latvijas Vēstnesis, 2007, 2. maijs, Nr. 72 (3648).

⁴ Eberhards G. Latvijas jūras krasti. Rīga: LU, 2003, 5. lpp.

gulumu noārdīšanas procesā, laika gaitā mainoties vietējiem, reģionāliem vai globāliem hidrometeoroloģiskiem, ģeoloģiskiem, tektoniskiem un bioloģiskiem procesiem un antropogēnajai darbībai šajā zonā.

Pamatnostādņu izpratnē piekraste ir Baltijas jūras un sauszemes saskares josla, kurā norit jūras krasta ģeoloģiskie procesi (erozija un akumulācija), ir savdabīga jūras un krasta ainava, ko veido pludmale, stāvkrasti, upju grīvas, randu pļavas, kāpas, lagūnu ezeri, bākas, moli, ostas, ostu pilsētas, ciemi un viensētas, kur dzīvesveids (zveja jūrā, zivju apstrāde, jūraszāļu vākšana) un kultūras mantojums (apbūve, dialekti, tradīcijas u. c.) atšķiras no iekšzemes.⁵

Ministru kabineta izstrādātais Zemes pārvaldības likumprojekts piedāvā par piekrasti uzskatīt „teritoriju, kas ietvertu jūras pludmali un teritoriju jūras virzienā 500 m attālumā no Baltijas jūras un Rīgas jūras līča krasta līnijas”. Savukārt par jūras pludmali tiek uzskatīta zeme no Baltijas jūras un Rīgas jūras līča krasta līnijas līdz krasta virzienā noteiktās pirmās zemes vienības robežai.⁶

Kā redzams, iepriekš minētie piekrastes jēdzieni atšķiras un nedod konkrētu priekšstatu par iespējamo piekrastes lielumu un tās robežām.

Aizsargjoslu likuma 6. pants noteic piekrastes aizsargjoslas mērķus un uzdevumus. Tā tiek izveidota, lai samazinātu piesārņojuma ietekmi uz Baltijas jūru, saglabātu meža aizsargfunkcijas, novērstu erozijas procesu attīstību, aizsargātu piekrastes ainavas, nodrošinātu piekrastes dabas resursu, arī atpūtai un tūrismam nepieciešamo resursu un citu sabiedrībai nozīmīgu teritoriju saglabāšanu un aizsardzību, to līdzsvarotu un ilgstošu izmantošanu.⁷

Piekrastes aizsargjosla tiek iedalīta trijās apakšjoslās. Pastāv krasta kāpu aizsargjosla, jūras aizsargjosla un ierobežotas saimnieciskās darbības josla.

Jūras aizsargjosla aptver pludmali un zemūdens šelfa daļu. Ierobežotas saimnieciskās darbības josla līdz 5 kilometru platumam tiek noteikta, ņemot vērā dabiskos apstākļus. To nosaka no vietas, kur sākas dabiskā sauszemes veģetācija.

Vērtējot piekrastes aizsargjoslu no vides aizsardzības skatupunkta, viena no svarīgākajām ir krasta kāpu aizsargjosla, kuras platums ir atkarīgs no kāpu zonas platumā, un ārpus pilsētām un ciematiem tā nav mazāka par 300 metriem. Pilsētās un ciemos, ja tur noteiktā kārtībā ir apstiprināti teritorijas plānojumi, tās platums ir 150 metri. Piekrastes aizsargjoslas sauszemes robežas, kāpu aizsargjoslas platumu erozijas apdraudētajās vietās u. c. svarīgus jautājumus noteic īpaša metodika. Saskaņā ar to sauszemes robežas nosaka pa izteiktām kontūrām dabā (piemēram, ceļiem,

⁵ Eberhards G. Latvijas jūras krasti. Rīga: LU, 2003, 8. lpp.

⁶ Zemes pārvaldības likums: likumprojekts. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40224010> (aplūkots 2011. gada 19. augustā).

⁷ Aizsargjoslu likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis, 1997, 25. februāris, Nr. 56/57 (771/772).

kvartālsthigām, grāvjiem, elektropārvades līnijām) vai pa iedomātu līniju, ņemot vērā Aizsargjoslu likuma 6. pantā noteiktās prasības par krasta kāpu aizsargjoslas un ierobežotas saimnieciskās darbības joslas minimālo platumu, kā arī prasības attiecībā uz īpaši aizsargājamiem biotopiem.⁸

Var piekrist A. Pužulim, ka piekrastes aizsargjosla ir specifiska ar to, ka aizsargjosla netiek noteikta ap objektu, bet gan pati aizsargjosla veido šo objektu – objekts šeit sakrīt ar aizsargjoslu. Šī aizsargjosla Aizsargjoslu likuma kontekstā maz līdzinās citām aizsargjoslām, bet gan vairāk uzskatāma kā plānošanas zonējuma teritorija, kuru nosaka valsts, veidojot aprobežojumus zemes izmantošanā. Tai ir kopīgas pazīmes ar īpaši aizsargājamām teritorijām, kurām arī ir noteiktas zonas ar atšķirīgiem izmantošanas nosacījumiem.⁹

Kā jau minēts, saskaņā ar Civillikuma 1104. pantu¹⁰ piekraste pieder valstij līdz tai vietai, kuru sasniedz jūras augstākās bangas. Vienlaikus šā likuma 994. pants noteic, ka par nekustamā īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemesgrāmatā. Līdz ierakstīšanai zemesgrāmatā nekustamā īpašuma ieguvējam pret trešajām personām nav nekādu tiesību: viņš nevar izlietot nevienu no priekšrocībām, kas saistītas ar īpašumu, un viņam jāatzīst par spēkā esošu visa uz šo nekustamo īpašumu attiecināmā tās personas darbība, kura pēc zemesgrāmatām apzīmēta par šā īpašuma īpašnieku.

Valdības, un īpaši pašvaldību, līmenī joprojām tiek diskutēts par to, ka piekrastes tiesisko statusu apgrūtina līdz šim nesakārtotie īpašumtiesību jautājumi. Gadījumā, ja piekraste netikšot ierakstīta zemesgrāmatā uz valsts vārda, bet kāds piekrastes joslas blakus esošais privātais zemes īpašnieks nolemšot patvaļīgi paplašināt sava īpašuma robežas, valstij nebūšot iespējas aizsargāt savas intereses, savas tiesības.¹¹

Tomēr jūras piekrastes ierakstīšanai zemesgrāmatā nav pietiekama pamatojuma. Sakarā ar krasta noskalošanos piekrastes platības būtu grūti nosakāmas. Jāuzsver, ka lietu tiesības, kas pastāv uz likuma pamata, ir spēkā arī tad, ja tās nav ierakstītas zemesgrāmatā.¹² Bez tam valstij piederoša nekustama manta bieži nebija ieviesta zemesgrāmatās arī pirmskara praksē.¹³

⁸ Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas noteikšanas metodika: Ministru kabineta 2004. gada 17. februāra noteikumi Nr. 86. Latvijas Vēstnesis, 2004, 19. februāris, Nr. 27 (2975).

⁹ Sk. Pužulis A. Rīgas jūras līča piekrastes teritoriju noteikšana. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filerdir/Uzraudziba/Piekrastes%20teritorijas%20noteikšana/piekrastes%20robezas.pdf>:PHPSES SID=6e563dc3719f6528e57d3f0b3ed856ad, 5.lpp. (aplūkots 2011. gada 10. augustā).

¹⁰ Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības: LR likums. Ziņotājs, 1992, 30. jūlijs, Nr. 29.

¹¹ Sk. Informatīvo ziņojumu „Par jūras piekrastes attīstību”. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=30336493&mode=mk&date=2008-08-12> (aplūkots 2011. gada 15. augustā).

¹² Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības: LR likums, 1477. panta otrā daļa. Ziņotājs, 1993, 14. jūlijs, Nr. 1.

¹³ Sk. Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne, 2000, 96. lpp.

Lai panāktu piekrastes ilgtspējīgu attīstību, iespējams, piekrastes zemes būtu nododamas pašvaldību pārziņā. Tad tās varētu slēgt līgumus par piekrastes teritorijas apsaimniekošanu.

Iepriekš minētajā Zemes pārvaldības likumprojekta 12. panta pirmajā daļā paredzēts, ka vietējā pašvaldība ir jūras piekrastes zemes, kas nav citu personu īpašumā vai tiesiskajā valdījumā, turētājs savā administratīvajā teritorijā. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš šā panta ceturtajai daļai, kas noteic, ka sakarā ar jūras krasta noskalošanos zemes īpašnieks un pašvaldība var vienoties par zemes, kas dabisku procesu rezultātā pārveidojusies par pludmali vai ir zem ūdens līmeņa, nodošanu vietējai pašvaldībai bezatlīdzības lietošanā. Šādā gadījumā zemes apsaimniekošanu nodrošina vietējā pašvaldība.

II Piekrastes aizsardzības vispārējs raksturojums atsevišķās Baltijas jūras krastos esošajās valstīs

Piekrastes teritoriju aizsardzība ir raksturīga Eiropas valstu iezīme. Dažās Eiropas valstīs piekrastes aizsardzībai ir ļoti sena vēsture, citās – īpašuma tiesību aprobežojumi, īpaši būvniecības jomā, labojot iepriekšējās kļūdas, noteikti pagājušā gadsimta otrajā pusē.

Valstīs, kurās pastāv romāņu tiesību sistēma (Spānija, Francija, Itālija, Portugāle), piekrastes zona vienmēr ir bijusi un paliks valsts īpašums, kuru pārvalda valsts. Iedzīvotājiem ir nodrošināta piekļuve piekrastei. Izņemot pilsētu teritorijas, būvniecība piekrastē ir aizliegta. Īpašuma tiesības uz piekrastes zemi ir pieļaujamas tikai atsevišķās valstīs un par ļoti lielu samaksu.

Savukārt valstīs, kur ir raksturīga ģermāņu un skandināvu tiesību sistēma (Vācija, Zviedrija, Dānija), piekrastes zeme, līdzīgi kā jebkura cita, var būt privātā īpašumā, taču sabiedrībai tiek garantēta bezmaksas piekļuve krastam. Vairākās ES valstīs, lai aizsargātu piekrastes teritoriju, ir izveidots speciāls tiesiskais regulējums. Šāds mehānisms pastāv Baltijas valstīs.¹⁴

Piekrastes tiesiskā regulējuma mērķis piejūras valstīs ir nodrošināt vides aizsardzību un piekrastes brīvu pieejamību sabiedrībai, kā arī aizsargāt piekrasti no erozijas. Aizsargājamās krasta joslas platums svārstās 100–300 m no krasta līnijas krasta virzienā. Līdzīgi kā Latvijā, arī Zviedrijā un dažos aspektos arī Dānijā un Igaunijā ir aizsargājamās krasta zonas. Dānijā, Vācijā, Lietuvā un Zviedrijā ir vispārējs tiesiskais regulējums atsevišķām bioloģiski nozīmīgām dzīvotnēm, starp tām ir daudzi piekrastes biotopi.¹⁵

¹⁴ Eremina T. R., Stetsko E. V. Legal provision for integrated coastal zone management. Pieejams: <http://www.unesco.org/esi/act/russia/legalpro5.htm>, p. 3–5. (aplūkots 2011. gada 10. augustā).

¹⁵ Nordberg L. Protected coastal and marine areas. General legal protection of the coastal strip and coastal habitats in the Baltic Sea States (Annex 1), p. 1. Pieejams: <http://www.belcom.fi/stc/files/Publications/Proceedings/bsep63-3.pdf> (aplūkots 2011. gada 20. augustā).

III Teritorijas plānošanas nozīme piekrastes ilgtspējīgā attīstībā

Līdzīgi kā citur pasaulē, arī Latvijā priekšstatī par ilgtspējīgu attīstību laika gaitā ir padziļinājušies. Sākotnēji ilgtspējīga attīstība tika apskatīta galvenokārt tikai no ekonomiskās attīstības un vides aizsardzības mijiedarbības puses. Šobrīd ilgtspējīga attīstība ietver arī sociālo attīstību un kultūras vērtību aizsardzību.

Latvijas plānošanas sistēmā ilgtspējīgas attīstības jēdziens ienāca galvenokārt starptautiskās plānošanas saistību un prakses iespaidā. Ilgtspējas jēdziens Latvijas publiskajā telpā pirmo reizi parādījās tikai ap 1995. gadu, bet plašāka tā lietošana vērojama, tikai sākot ar 2000. gadu.

Ilgtspējīga attīstība visbiežāk tika apskatīta deklarātīvi kā vides kvalitātes un dabas resursu izmantošanas jautājums, galvenokārt tikai kā Vides ministrijas kompetence, negūstot atspoguļojumu citu nozaru politikas plānošanā. Diemžēl vēlāmie teritorijas plānošanā paredzētie risinājumi joprojām netiek saskaņoti ar valsts budžeta līdzekļu izmantošanu.

Viens no galvenajiem priekšnoteikumiem piekrastes ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā ir teritorijas izmantošanas plānošana – gan valsts, gan pašvaldību līmenī. Pašlaik teritorijas attīstības plānošana piekrastē tiek īstenota piekrastes pašvaldību attīstības programmu un teritorijas plānojumu ietvaros, ievērojot attiecīgā plānošanas reģiona attīstības programmu, teritorijas plānojumu un valsts institūciju nosacījumus. Kopš 2010. gada spēkā esoši teritorijas plānojumi ir visām piekrastes pašvaldībām, taču risinājumi attiecībā uz piekrastes attīstīšanu ir dažādi.¹⁶

Kā jau norādīts, zemes privatizācija un tai sekojošā piekrastes izmantošana tika īstenota, pirms tika noteikts teritorijas izmantošanas plānošanas tiesiskais regulējums, un tas nodarīja lielu kaitējumu piekrastes ilgtspējīgai attīstībai. Neraugoties uz pastāvošajiem ierobežojumiem, pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas piekrastes zemes nereti tika nelikumīgi sadalītas un apbūvētas. Zināmā mērā to, pirmkārt, veicināja pašvaldības teritorijas plānojumu neesamība. Otrkārt, kad teritorijas plānojumi tika apstiprināti, tajos piekrastes pašvaldības noteica pārāk plašas ciemu platības, kur salīdzinājumā ar lauku teritorijām piekrastes zemes izmantošanā varēja paredzēt ne tik stingrus aprobežojumus.

Par nosacītu lūzuma punktu piekrastes prettiesiskas apbūves „uzvaras gājienā” var uzskatīt 2004. gadu, kad Latvijā tika izveidotas administratīvās tiesas, kuras nevalstiskajām organizācijām ļāva apstrīdēt piekrastes pašvaldību nelikumīgi izsniegtās būvatļaujas. Tajā laikā saistībā ar pašvaldības teritorijas plānošanu arī Satversmes tiesā tika izskatīta pirmā – t. s. Jūrmalas kāpu

¹⁶ Sk. Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam. Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2011. gada 20. aprīļa rīkojumu Nr. 169. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40174875> (aplūkots 2011. gada 22. augustā).

lieta.¹⁷ Šajā lietā Satversmes tiesa atzina, ka Aizsargjoslu likuma 36. pantā noteiktie īpašuma tiesību aprobežojumi ir vērtējami tikai kopsakarā ar šā likuma 6. pantā paredzēto piekrastes aizsargjoslas mērķi. Tiesa ir īpaši uzsvērusi, ka pašvaldības teritorijas plānojuma izstrādāšana nav tikai formāla procedūra. Ievērojot dažādas intereses, normatīvajos aktos noteiktajai teritorijas plānojumu izstrādāšanas procesuālajai kārtībai no pašvaldības puses jāgarantē objektīva, godprātīga un caurskatāma lēmuma pieņemšana. Līdz ar to pašvaldības teritorijas plānojumu pieņemšanas procesā kompleksi ir jāaskaņo atsevišķu privātpersonu intereses ar attiecīgās teritorijas ilgtspējīgas attīstības iespējām. Paredzot vai īstenojot citu sākotnējo teritorijas plānojuma uzdevumu, piemēram, sekmējot vienīgi pilsētas ekonomisko izaugsmi (peļņas gūšanu) un neņemot vērā īpašās dabas un kultūras vērtības vai arī no pašvaldības puses pārkāpjot rīcības brīvības ārējās robežas, tiek panākts prettiesisks galarezultāts. Tādējādi teritorijas izmantošanas plānošanas galvenais mērķis ir veicināt ilgtspējīgu un līdzsvarotu valsts attīstību.

Satversmes tiesa pamatoti ir norādījusi uz Eiropas Kopienas Tiesas spriedumiem, kas liecina, ka, īstenojot vienu vai otru ekonomisko projektu, atsaucē vienīgi uz valsts ekonomisko labklājību nav pietiekama, lai atsvērtu citu [indivīdu] tiesības. Valstīm, arī pašvaldībām, pirms projektu īstenošanas ir pienākums veikt atklātu un pienācīgu plānotās darbības izvērtēšanu, apsverot arī alternatīvus risinājumus.¹⁸

Arī turpmākajos gados Satversmes tiesa ir izskatījusi vairākas lietas, kas saistītas ar Jūrmalas pašvaldības rīcību piekrastes zemju izmantošanas plānošanā.¹⁹ Lielākoties tie ir bijuši gadījumi, kad dabas pamatnes teritorijas pašvaldība ir plānojusi izmantot apbūvei vai komercdarbībai. Vērtējot pašvaldības rīcības brīvību, tiesa ir pārbaudījusi, vai pašvaldība ir ņēmusi vērā attīstības ietekmi uz bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, vai attīstības risinājums ir sociāli pamatots, vai plānojuma sagatavošanā pienācīgi ir notikušas konsultācijas ar sabiedrību un citām valsts institūcijām. Satversmes tiesa spriedumos ir uzsvērusi – lai saskaņotu visu ieinteresēto pušu viedokļus, pašvaldību teritorijas plānojumu likumības izvērtēšanā ievērojama vieta ir jāatvēr procesuālās kārtības tiesiskajam regulējumam. Teritorijas plānojuma saturu var izvērtēt tikai pēc tam, kad pārbaudīta likumā noteiktā procedūra, kādā panākts viens vai otrs rezultāts. Lai teritorijas plānojums būtu tiesisks,

¹⁷ Sk. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedumu lietā Nr. 2003-16-05. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).

¹⁸ Sk. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 5.4. un 7. punktu. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).

¹⁹ Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 27. marta spriedumu lietā Nr. 2007-17-05; 2009. gada 24. marta spriedumu lietā Nr. 2008-39-05; 2009. gada 6. jūlija spriedumu lietā Nr. 2008-38-03. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).

tam jābūt noteiktā kārtībā izstrādātam un apstiprinātam, kā arī jāatbilst materiālajām tiesību normām.²⁰

Raugoties no piekrastes ilgtspējīgas attīstības skatupunkta, ievērojama loma ir Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (turpmāk – Senāts) pēdējo gadu praksei piekrastes meža zemes transformācijas²¹ tiesiskuma izvērtēšanā.

Saskaņā ar Aizsargjoslu likuma 36. panta ceturrtās daļas 2. punktu meža zemes transformāciju krasta kāpu aizsargjoslā aizliegts veikt bez Ministru kabineta iekreizēja rīkojuma. Taču, neskatoties uz to, kā redzams vienā no Senāta izskatītajām lietām,²² tās valstij piederošās meža zemes, kas tika iznomāta SIA „A”, transformācija tika uzsākta vēl pirms valdības izdotajiem rīkojumiem. Pēc tam, kad Ministru kabinets tos bija izdevis,²³ izdotie rīkojumi no nevalstiskās vides organizācijas – Jūrmalas aizsardzības biedrības – puses tika apstrīdēti tiesā.

Gan administratīvā rajona tiesa,²⁴ gan arī administratīvā apgabaltiesa²⁵ šo pieteikumu noraidīja, norādot, ka atbilstoši Jūrmalas attīstības plānam dabas pamatnes teritoriju, kurā atradās transformējamie zemes gabali, drīkst izmantot koplietošanas ceļa un parka izveidei. Sākotnēji tiesas uzskatīja, ka meža transformācijas procesā neesot nepieciešamas noskaidrot sabiedrības viedokli un ka zemes transformācijas rezultātā notikušās pārmaiņas neesot vērtējamas kā būtiska ietekme uz vides stāvokļa izmaiņām.

Savukārt Senāts, atsaucoties uz ilgtspējības principu un Satversmes tiesas judikatūru teritorijas plānošanas lietās, nodeva lietu atkārtotai izskatīšanai. Senāts iepriekš minētajā spriedumā pamatoti norādījis, ka, pirmkārt, piekraste ir nacionāla vērtība un tās izmantošanā vienmēr jāņem vērā izmantošanas mērķis, kas noteikts Aizsargjoslu likuma 6. pantā. Līdz ar to piekrastes aizsardzība ir ne tikai attiecīgās pašvaldības, bet „visas valsts rūpe”. Otrkārt, Senāts akcentējis to, ka administratīvo aktu izdošana Ministru kabinetam pati par

²⁰ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 19. novembra spriedumu lietā Nr. 2009-09-03; 2011. gada 12. maija spriedumu lietā Nr. 2010-56-03; 2011. gada 12. oktobra spriedumu lietā Nr. 2010-74-03. Pieejams: www.satv.tiesas.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).

²¹ Meža zemes transformācija ir tās pārveidošana citā izmantošanas veidā. Sk. Meža zemes transformācijas noteikumi: Ministru kabineta 2004. gada 28. septembra noteikumi Nr. 806, Latvijas Vēstnesis, 2004, 1. oktobris, Nr. 156; 2006, 29. septembris, Nr. 156; 2009, 7. maijs, Nr. 70.

²² Sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 2. decembra spriedumu lietā Nr. A42554307 SKA-594/2010; 2011. gada 12. septembra rīcības sēdes lēmumu lietā Nr. A42554307 SKA -603/2011 (nepublicēti).

²³ Par meža zemes transformāciju Jūrmalā, Bulduros, 1115: Ministru kabineta 2007. gada 6. jūnija rīkojums Nr. 344, Latvijas Vēstnesis, 2007, 8. jūnijs, Nr. 92; Par meža zemes transformāciju Jūrmalā, Bulduros, 1206: Ministru kabineta 2007. gada 6. jūnija rīkojums Nr. 345, Latvijas Vēstnesis, 2007, 8. jūnijs, Nr. 92.

²⁴ Sk. Administratīvās rajona tiesas spriedumu lietā Nr. A42554307 A-3130-08/6 (nepublicēts).

²⁵ Sk. Administratīvās apgabaltiesas spriedumu lietā Nr. A42254307 AA43-1397-11/16 (nepublicēts).

sevi ir neraksturīga funkcija. Ja tomēr lemšana par meža zemes transformāciju krasta kāpu aizsargjoslā ir nodota Ministru kabinetam, nevis attiecīgajai pašvaldībai, tad šādā gadījumā nav pieļaujama formāla pieeja šā jautājuma risināšanā. Proti, arī Ministru kabinetam, izdodot šādu administratīvo aktu, ir nepieciešams izvērtēt un sabalansēt valstiski nozīmīgas intereses. Treškārt, šajā gadījumā Ministru kabinetam bija jāveic lietderības apsvērumi, ko tas nav darījis.

Lietas materiāli liecina, ka valdība rīkojuma sagatavošanas procesā, neskatoties uz atsevišķu ekspertu negatīvajiem atzinumiem un sabiedrības pretestību šai transformācijai, ir pieļāvusi formālu pieeju un nav samērojuši sabiedrības kopējās intereses ar nekustamā īpašuma lietotāja interesēm.

Jāpievienojas S. Meieres viedoklim, ka, „lai vides likumos paredzēto lēmumu pieņemšanas procedūru ievērošana nebūtu vien formāla nodeva likuma burtam, bet gan lai par katru projektu, kuram tas nepieciešams, šāda vides faktoru izvērtēšana un interešu svēršana patiešām notiktu [...] Vides aizsardzības principu saturs ir pakļauts interpretācijai un tā konkretizēšanai katram gadījumam. Salīdzinājumā ar parastu tiesību normu iztulkošanu, tulkojot vides aizsardzības principu saturu, tiesību piemērotājam ir plašāka rīcības brīvība, taču arī lielāka atbildība rīkoties saskaņā ar prevencijas loģiku”.²⁶

Izskatot atkārtoti šo lietu administratīvajā apgabaltiesā, Jūrmalas aizsardzības biedrības pieteikums tika apmierināts un iepriekš minētie Ministru kabineta rīkojumi tika atcelti. Saņemot kasācijas sūdzību no SIA „A”, Senāts atteicās ierosināt kasācijas tiesvedību, un līdz ar to spriedums šajā lietā ir stājies likumīgā spēkā. Jāatzīmē, ka pašlaik tiesvedībā atrodas vēl Jūrmalas aizsardzības biedrības pieteikums par būvatļaujas apstrīdēšanu, kura tika izsniegta pēc minēto Ministru kabineta rīkojumu izdošanas. Interesanti būs vērot, vai tiesa, piemēram, atzīstot, ka arī būvatļauja ir nelikumīga, pieņems blakus lēmumu, kas varētu risināt jautājumu par nelikumīgi izdarītās transformācijas seku novēršanu.

Kopsavilkums

1. Piekraste ir atzīstama par nacionālu vērtību. Viens no galvenajiem priekšnoteikumiem piekrastes ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā ir teritorijas izmantošanas plānošana.
2. Piekrastes valsts īpašuma tiesību nostiprināšana zemesgrāmatā varētu būt sarežģīta no tehniskā viedokļa un nevajadzīga no juridiskā viedokļa. Lai nodrošinātu piekrastes ilgtspējīgu attīstību un pašvaldības varētu slēgt līgumus par šo teritoriju apsaimniekošanu, piekrastes zemes būtu

²⁶ Meiere S. Vides aizsardzības principu tiesiskais raksturs un to ievērošana lēmumu pieņemšanā. Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 89. lpp.

nododamas pašvaldību pārziņā. Jūras krasta noskalošanās gadījumos, panākot vienošanos ar privāto zemes īpašnieku, valstij sabiedrības interesēs ir jāsauglabā īpašuma tiesības uz pludmali un noteiktu daļu no krasta kāpu joslas.

3. Pašvaldībām, izstrādājot teritorijas plānojumus piekrastes zemju izmantošanā, jāņem vērā attīstības risinājumu ietekme uz bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, kultūras mantojumu un sociālām problēmām. Plānojuma sagatavošanas procesā pienācīgi ir jākonsultējas ar sabiedrību un citām valsts institūcijām. Šie priekšnoteikumi sekmētu ne tikai piekrastes iedzīvotāju dzīves kvalitātes paaugstināšanos, bet arī Latvijas konkurētspēju un atpazīstamību.
4. Satversmes tiesas judikatūra liecina, ka pašvaldību teritorijas plānojumu likumības izvērtēšanā ievērojama vieta ir jāatvēr procesuālās kārtības tiesiskajam regulējumam. Teritorijas plānojuma materiālās tiesību normas būtu jāvērtē tikai pēc tam, kad pārbaudīta likumā noteiktā procedūra, kādā panākts viens vai otrs rezultāts.
5. Pašreizējā administratīvo tiesu prakse, pateicoties Augstākās tiesas Senāta izpratnei par vides aizsardzības specifiku un ilgtspējīgas attīstības principa nozīmi vides saglabāšanā, ir atvērta tiesību sistēmā notiekošajām pārmaiņām un speciālajā literatūrā izteiktajām atziņām.

IZMANTOTIE AVOTI

LITERATŪRA

1. Čepāne I. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes tiesiskās aizsardzības aktuālas problēmas. Rakstu krājums: Piekrastes ilgtspējīga attīstība: sadarbības pārvaldība. Rīga: R. Ernšteina un R. Jūrmalieša redakcijā, LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
2. Eberhards G. Latvijas jūras krasti. Rīga: LU, 2003.
3. Eremina T. R., Stetsko E. V. Legal provision for integrated coastal zone management. Pieejams: <http://www.unesco.org/act/russia/legalpro5.htm>, p. 3–5 (aplūkots 2011. gada 10. augustā).
4. Meiere S. Vides aizsardzības principu tiesiskais raksturs un to ievērošana lēmumu pieņemšanā. Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011.
5. Nordberg L. Protected coastal and marine areas. General legal protection of the coastal strip and coastal habitats in the Baltic Sea States (Annex 1), p. 1. Pieejams: <http://www.helcom.fi/stc/files/Publications/Proceedings/lbsep63-3.pdf> (aplūkots 2011. gada 20. augustā).
6. Pužulis A. Rīgas jūras līča piekrastes teritoriju noteikšana. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/Piekrastes%20teritorijas%20noteiksana/piekrastes%20robezas.pdf?PHPSESSID=6e563dc3719f6528e57d3f0b3ed856ad>, 5. lpp. (aplūkots 2011. gada 10. augustā).
7. Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne, 2000.

NORMATĪVIE AKTI

1. Aizsargioslu likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis, 1997, 25. februāris, Nr. 56/57 (771/772).
2. Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības: LR likums, Ziņotājs, 1992. 30. jūlijs, Nr. 29.
3. Noteikumi par rūpniecisko zveju teritoriālajos ūdeņos un ekonomiskās zonas ūdeņos: Ministru kabineta 2007. gada 2. maija noteikumi Nr. 296. Latvijas Vēstnesis, 2007, 2. maijs, Nr. 72 (3648).
4. Meža zemes transformācijas noteikumi: Ministru kabineta 2004. gada 28. septembra noteikumi Nr. 806, Latvijas Vēstnesis, 2004, 1. oktobris, Nr. 156; 2006, 29. septembris, Nr. 156; 2009, 7. maijs, Nr. 70.
5. Par meža zemes transformāciju Jūrmalā, Bulduros 1115: Ministru kabineta 2007. gada 6. jūnija rīkojums Nr. 344, Latvijas Vēstnesis, 2007, 8. jūnijs, Nr. 92.
6. Par meža zemes transformāciju Jūrmalā, Bulduros 1206: Ministru kabineta 2007. gada 6. jūnija rīkojums Nr. 345, Latvijas Vēstnesis, 2007, 8. jūnijs, Nr. 92.
7. Baltijas jūras un Rīgas jūras liča piekrastes aizsargioslas noteikšanas metodika: Ministru kabineta 2004. gada 17. februāra noteikumi Nr. 86. Latvijas Vēstnesis, 2004, 19. februāris, Nr. 27 (2975).
8. Latvijas ilgtspējīgās attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Apstiprināta Saeimā 2010. gada 10. jūnijā. Pieejams: http://www.nap.lv/upload/2030parluku_saeima.pdf (aplūkots 2011. gada 20. augustā).
9. Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam. Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2011. gada 20. aprīļa rīkojumu Nr. 169. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tapl/?pid=40174875> (aplūkots 2011. gada 22. augustā).
10. Informatīvais ziņojums „Par jūras piekrastes attīstību”. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tapl/?pid=30336493&mode=mk&date=2008-08-12> (aplūkots 2011. gada 15. augustā).

JURIDISKĀS PRAKSES MATERIĀLI

TIESU PRAKSE

1. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedums lietā Nr. 2003-16-05. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).
2. Satversmes tiesas 2008. gada 27. marta spriedums lietā Nr. 2007-17-05. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).
3. Satversmes tiesas 2009. gada 24. marta spriedums lietā Nr. 2008-39-05. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).
4. Satversmes tiesas 2009. gada 6. jūlija spriedums lietā Nr. 2008-38-03. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv (aplūkots 2011. gada 15. jūlijā).
5. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 12. septembra rīcības sēdes lēmums lietā Nr. A42554307 SKA-603/2011 (nepublicēts).
6. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. A42554307 SKA-594/2010 (nepublicēts).
7. Administratīvās apgabaltiesas spriedums lietā Nr. A42254307 AA43-1397-11/16 (nepublicēts).
8. Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A42554307 A-3130-08/6 (nepublicēts).

LIKUMPROJEKTS

1. Zemes pārvaldības likums: likumprojekts. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tapl/?pid=40224010> (aplūkots 2011. gada 19. augustā).

Piespiedu pasākumi kriminālprocesā – izpratne, nepieciešamība un piemērošanas robežas

Dr. iur. **Ārija Meikališa**

LU Juridiskās fakultātes profesore

LZA koresp. locekle

E-pasts: *Arija.Meikalisa@lu.lv*

Atslēgvārdi: piespiedu pasākumi, piespiedu līdzekļi, procesuālās garantijas, samērīgums kriminālprocesā.

Keywords: *coercive measures, procedural safeguards, proportionality in criminal proceedings.*

Ievads

Kriminālprocess kā procesuālo darbību kopums, kas veltīts krimināl-tiesisko attiecību noregulējumam, nav iedomājams bez piespiedu pasākumu piemērošanas. Piespiedu pasākumi kā līdzeklis kriminālprocesa mērķa sasniegšanai vienmēr ir pastāvējuši, pastāv un pastāvēs. Vienlaikus vienmēr aktuāls būs jautājums par to tiesiskās reglamentācijas un praktiskās piemērošanas problēmām un pilnveides nepieciešamību. Īpašu nozīmi šis jautājums iegūst apstākļos, kad arvien lielāku lomu kriminālprocesa piemērošanas mehānismā ieņem cilvēktiesības un to garantēšanas nepieciešamība un obligātums. Raksta mērķis ir apskatīt Latvijas pieeju piespiedu pasākumu tiesiskajā reglamentācijā un praktiskajā piemērošanā, ieskicējot šo jautājumu raksturīgākos un problemātiskākos aspektus.

Piespiedu pasākumu loks un piemērošanas nepieciešamība

Ja vārdu „piespiedu” skatām kā pretēju vārdam „labprātīgs”, tad ar piespiedu pasākumiem kriminālprocesā jāsaskaras ik mirkli. Pat pats kriminālprocess daudzos gadījumos būs pretējs tajā iesaistīto personu gribai un vēlmēm un līdz ar to, vispārīgi skatoties, tiks veikts piespiedu kārtā. Šī aspekta sakarā atzīmējams, ka līdz ar Kriminālprocesa likuma¹ (turpmāk –

¹ Kriminālprocesa likums: LR likums [stājies spēkā 01.10.2005.]. Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).

KPL) spēkā stāšanos vērojama tendence krimināltiesiskajās attiecībās respektēt tajā iesaistīto personu gribu, piemēram, palielināts to noziedzīgo nodarījumu skaits, par kuriem kriminālprocess notiek tikai tad, ja to vēlas cietusī persona (sk. KPL 7. p.), un kuri obligāti izbeidzami, ja noteik izlīgums (sk. KPL 377. p. 9. pkt.). Tāpat KPL, nomainot Kriminālprocesa kodeksu (turpmāk – KPK)² nostāju par to, ka katra noziedzīgā nodarījumā faktiski cietusī persona atzīstama par cietušo kā procesa dalībnieku, nomainīta ar nostāju, ka cietušā procesuālais statuss tiek piešķirts tikai tādai faktiski cietušai personai, kura to vēlas (sk. KPL 96. p. 3. d.). Pēdējo nostāju var vērtēt visnotaļ pozitīvi, kamēr pirmajai var tikt veltīta zināma kritika, kas jau aplūkota iepriekšējās publikācijās.³ Joprojām uzskatāms, ka KPL 7. pantā ietvertais noziedzīgu nodarījumu sadalījums tādos, par kuriem kriminālprocess veicams neatkarīgi no personas gribas, un tādos, par kuriem kriminālprocesu drīkst veikt tikai tad, ja to vēlas cietušais, nav zinātniski pamatots un būtu pārskatāms.

Atzīmējams, ka pret personas gribu, respektējot kriminālprocesa publisko raksturu, personai var tikt piešķirti daudzi citi kriminālprocesuālie statusi – starp tiem nozīmīgākie: persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību (persona, pret kuru uzsākts process, aizturētais, aizdomās turētais, apsūdzētais u. c.), liecinieks, eksperts, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks u. c. Arī šo statusu piešķiršanu pēc būtības mēs varam atzīt par „piespiedu pasākumu”.

Atzīstot iepriekš norādīto visa kriminālprocesa un tajā esošo kriminālprocesa dalībnieku statusa piešķiršanas iespējamo piespiedu raksturu, šai rakstā tuvāk tiks apskatīti piespiedu pasākumi to šaurākā izpratnē. Proti, nedaudz vairāk uzmanības tiks veltīts tiem piespiedu pasākumiem, kas tiek veikti, reaģējot uz kriminālprocesa normu noteikumu vai iespējamu pārkāpumu un/vai kriminālprocesa atbilstošas norises un kriminālprocesa mērķa sasniegšanas nolūkā.

Spēkā esošajā KPL iekļauta trešā sadaļa „Procesuālie piespiedu līdzekļi un sankcijas”. Visus šajā nodaļā reglamentētos institūtus tiešām var atzīt par piespiedu līdzekļiem. Uzreiz gan atzīmējams, ka atsevišķiem piespiedu līdzekļiem un to grupām ir dažāds piemērošanas pamats, mērķis, tiesiskā būtība, tomēr tos visus apvieno „piespiedu elements”. Šajā sadaļā ietverti šādi piespiedu līdzekļi:

- piespiedu atvešana;

² Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums [stājies spēkā 01.04.1961.; zaudējis spēku 01.10.2005.] Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).

³ Sīkāk sk. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves vispārīgs raksturojums un pamatprincipi // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 2. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 43.–68.lpp.; Strada-Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 637.–661. lpp.

- aizturēšana;
- drošības līdzekļi (aizliegums tuvojties noteiktai personai vai vietai; noteiktas nodarbošanās aizliegums; aizliegums izbraukt no valsts; uzturēšanās noteiktā dzīvesvietā; personiskais galvojums; drošības nauda; nodošana policijas uzraudzībā; mājas arests; apcietinājums, nodošana vecāku vai aizbildņu pārraudzībā; ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē, nodošana vienības komandiera (priekšnieka) pārraudzībā);
- ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai;
- procesuālās sankcijas (brīdinājums, piespiedu nauda, izraidīšana no tiesas sēžu zāles).

KPL 242. pants. Procesuālie piespiedu līdzekļi

- (1) *Kriminālprocesa nodrošināšanai personas tiesības var ierobežot ar šādiem procesuālajiem piespiedu līdzekļiem:*
- 1) *aizturēšanu;*
  - 2) *ievietošanu ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai;*
  - 3) *piespiedu atvešanu.*
- (2) *Arī drošības līdzekļi ir procesuālie piespiedu līdzekļi. Tos var piemērot tikai aizdomās turētajam un apsūdzētajam.*

KPL 243. pants. Drošības līdzekļi

- (1) *Ir šādi drošības līdzekļi:*
- 2) *aizliegums tuvojties noteiktai personai vai vietai;*
  - 3) *noteiktas nodarbošanās aizliegums;*
  - 4) *aizliegums izbraukt no valsts;*
  - 5) *uzturēšanās noteiktā dzīvesvietā;*
  - 6) *personiskais galvojums;*
  - 7) *drošības nauda;*
  - 8) *nodošana policijas uzraudzībā;*
  - 9) *mājas arests;*
  - 10) *apcietinājums.*
- (2) *Nepilngadīgajam kā drošības līdzekli var piemērot arī*
- 1) *nodošanu vecāku vai aizbildņu pārraudzībā;*
  - 2) *ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.*
- (3) *Karavīram kā drošības līdzekli var piemērot arī nodošanu vienības komandiera (priekšnieka) pārraudzībā.*

KPL 290. pants. Procesuālo sankciju veidi

- (1) *Personai, kura pārkāpusi likumā noteikto kārtību, var piemērot šādas procesuālās sankcijas:*
- 1) *brīdinājumu;*
  - 2) *piespiedu naudu;*
  - 3) *izraidīšanu no tiesas sēžu zāles.*

Bez tam atzīmējams, ka pēc savas būtības par piespiedu pasākumiem var atzīt vēl virkni kriminālprocesa institūtu, tai skaitā piespiedu kārtā

veiktās izmeklēšanas darbības un aresta uzlikšanu mantai.⁴ Uzskatāms, ka ar nolūku nodrošināt KPL normu pārskatāmību, vienveidīgu izpratni un novērst dublēšanos un pretrunas, kas atsevišķos gadījumos ir vērojamas (sk. piemēram, KPL 3. sadaļas normas par ievietošanu ārstniecības iestādē un KPL 2. sadaļas normas par piespiedu līdzekļu lietošanu, izdarot ekspertīzi), KPL 3. sadaļa būtu papildināma ar norādēm par piespiedu līdzekļu lietošanu izmeklēšanas darbību un to nodrošināšanas pasākumu (piemēram, paraugu izņemšanas salīdzināmai pētīšanai u. c.) veikšanas gaitā, kā arī piespiedu mantisko jautājumu nodrošinājuma pasākumiem. Attiecībā uz mantisko jautājumu nodrošinājumu atzīmējams, ka KPL paredzēts tikai viens veids – aresta uzlikšana mantai. Atzīstams, ka šī piespiedu līdzekļa saturs noteikts nepilnīgi un neprecīzi, kas noteikti būtu novēršams.⁵ Tāpat piespiedu līdzekļu loks mantisko jautājumu nodrošināšanai būtu paplašināms, kas ļautu nodrošināt lielāku efektivitāti, saprotamību un samērīgumu.⁶

Atsevišķas diskusijas vērts ir jautājums par KPL 16. nodaļā ietvertu procesuālo sankciju juridisko dabu. Jau iepriekš publikācijās ir norādīta šī jautājuma problemātika,⁷ un joprojām uzskatāms, ka spēkā esošās normas būtu pārskatāmas, īpaši attiecībā uz izraidišanu no tiesas zāles, kurā sakatāmas visas preventīva, nevis sodoša piespiedu līdzekļa pazīmes. Savukārt attiecībā uz „sodošajiem” piespiedu līdzekļiem par procesuālo normu pārkāpumiem diskusijai var tikt izvirzīts jautājums par to juridisko dabu, tai skaitā par to reglamentēšanu procesuālajā likumā, kas var radīt jautājumu par šo normu spēku laikā. Uzskatāms, ka pašreizējos apstākļos nebūtu veicināma pēc būtības materiāltiesisku normu iekļaušana procesuālo normu kodeksos. Procesuālajos likumos būtu iekļaujami tikai to preventīvo piespiedu pasākumu reglamentācija, kuru mērķis ir nodrošināt atbilstošu procesa norisi.

⁴ Par šo jautājumu sīkāk sk. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Procesuālie piespiedu līdzekļi un procesuālās sankcijas // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 5. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 135.–158. lpp.

⁵ Sīkāk sk. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termiņi, dokumenti un mantiskie jautājumi // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 6. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 183.–188. lpp.

⁶ Sīkāk sk. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tā izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf> (aplūkots 01.08.2011.).

⁷ Sk., piemēram, Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Procesuālie piespiedu līdzekļi un procesuālās sankcijas // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 5. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 136.–137. lpp.

Piespiedu pasākumu piemērošanas pamats

KPL 3. sadaļā reglamentēto piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats noteikts KPL 241. pantā.

KPL 241. pants. Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats

- (1) *Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir personas pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana.*
- (2) *Drošības līdzekli kā procesuālo piespiedu līdzekli piemēro aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas.*
- (3) *Tiesa, taisot spriedumu, var piemērot drošības līdzekli apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka viņš izvairīsies no sprieduma izpildes. Gadījumos, kad par smagu vai sevišķi smagu noziegumu tiesa piespriedusi brīvības atņemšanas sodu, notiesājōšs spriedums var būt par pamatu drošības līdzekļa – apcietinājuma – izraudzīšanai.*

Uzskatāms, ka KPL 241. p. 1. d. norādītais piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats – pretdarbība kriminālprocesa mērķu sasniegšanai, procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana – definēts nekorekti, jo konkrētu piespiedu līdzekļu tiesiskās būtības un tiesisko priekšnoteikumu analīze ļauj secināt, ka lielā daļā gadījumu (piemēram, KPL 263. pantā paredzētā aizturēšana, KPL 283. pantā paredzētā ievietošana ārstniecības iestādē u. c.) šāds piemērošanas pamats nemaz nepastāv. Uz šo problēmu jau ir norādīts attiecīgajai tēmai veltītās publikācijās.⁸ Tādējādi atzīstams, ka KPL normu pilnveides gaitā piespiedu līdzekļu piemērošanas pamats būtu pārskatāms.

Lai nodrošinātu, ka piespiedu līdzekļu piemērošanā tiktu nodrošināta ne tikai formālo piemērošanas priekšnoteikumu pārbaude, bet arī izvērtēts, vai tiešām katrā konkrētā situācijā ir nepieciešams piemērot piespiedu līdzekli, KPL būtu iekļaujamas tiešas norādes par piespiedu līdzekļu piemērošanas mērķi. To, ka Latvijas prakses uzlabošanai nepietiek ar teorijas atziņām vien, bet nepieciešamas tiešas norādes likumā, uzskatāmi ilustrē aizturēto, pēcāk

⁸ Sk., piemēram, Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Procesuālie piespiedu līdzekļi un procesuālās sankcijas // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 5. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 136.–137. lpp., Strada-Rozenberga K. Aizturēšanas kriminālprocesuālā būtība un izpausme. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 481.–500. lpp. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesuālās aizturēšanas kā kriminālprocesuālā piespiedu līdzekļa būtība – nacionālie un starptautiskie aspekti. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 501.–527. lpp.

apcietināto un vēlāk ar brīvības atņemšanu notiesāto personu skaita analīze, kas uzskatāmi pierāda, ka ļoti daudzos gadījumos aizturēšana faktiski nav pildījusi tai paredzēto preventīvā piespiedu līdzekļa dabu.⁹ Jāapzinās, ka t. s. preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana nekādā ziņā nevar tikt atzīta par mērķi, bet gan tikai par līdzekli mērķa sasniegšanai, tāpēc katrā konkrētā to piemērošanas gadījumā jāizvērtē, vai attiecīgā līdzekļa piemērošana, pastāvot piemērošanas priekšnoteikumiem, ir nepieciešama, lietderīga un samērīga izvirzītā mērķa sasniegšanai. Kā spilgtu ilustratīvu piemēru var minēt šādu situāciju – apsūdzētais atsakās izsniegt paraugus salīdzināmai pētīšanai. Saskaņā ar spēkā esošām KPL normām šobrīd tas tiek izvērtēts kā pienākumu nepildīšana. Savukārt pienākumu nepildīšana var būt pamats stingrāka drošības līdzekļa piemērošanai. Šajā situācijā secināms, ka stingrāka drošības līdzekļa piemērošanas formālais priekšnoteikums ir piepildījies, taču tā piemērošana nebūs attaisnojama pēc būtības, jo ar to nekādā veidā nevarēs tikt sasniegts mērķis – salīdzināmo paraugu iegūšana, savukārt drošības līdzekļa piemērošana ne sodīšanas, ne citiem mērķiem nav pieļaujama.

Piemērā apskatītā situācija ļauj izvirzīt jautājumu par to, cik samērīgas ar apsūdzētā (aizturētā, aizdomās turētā utt.) pašneapsūdzēšanas tiesībām ir atsevišķas KPL normas, kuras paredz, pirmkārt, šīs personas pienākumu pakļauties eksperta izpētei, izsniegt paraugus salīdzināmai pētīšanai (KPL 67. p. 1. d. 4. pkt. u. c.) (īpaši attiecībā uz paraugiem, kas „ir jārada” un neeksistē bez personas gribas), otrkārt, iespēju par pienākumu nepildīšanu piemērot procesuālo sankciju un stingrāku drošības līdzekli (KPL 241. p. u. c.).

KPL 67. pants. Aizdomās turētā pienākumi

(1) *No brīža, kad personai paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turētu, šai personai ir pienākums*

4) *atļaut, ka tā tiek pakļauta eksperta izpētei, un izsniegt paraugus salīdzinošajai izpētei vai ļaut, lai tie tiek iegūti.*

KPL 241. pants. Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats

(1) *Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir .. savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana.*

KPL 249. pants. Procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšana vai atcelšana

(2) *Ja persona .. nepilda savus procesuālos pienākumus, procesa virzītājs ir tiesīgs izvēlēties un piemērot citu vairāk ierobežojošu drošības līdzekli.*

KPL 289. pants. Procesuālās sankcijas piemērošanas pamats

(1) *Kriminālprocesā iesaistītajai vai citai personai var piemērot procesuālo sankciju par*

⁹ Sikāk sk. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesuālās aizturēšanas kā kriminālprocesuālā piespiedu līdzekļa būtība – nacionālie un starptautiskie aspekti. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 513.–514. lpp.

1) likumā paredzēto un procesa virzītāja noteikto procesuālo pienākumu nepildīšanu.

Domājams, ir pamats uzskatīt, ka noteiktos gadījumos šīs normas un to piemērošana praksē var nonākt pretrunā ar minētām „pašneapsūdzēšanas” tiesībām, kas izriet un ir cieši saistītas ar nevainīguma prezumpcijas principu.¹⁰ Būtu īpaši uzsverams, ka apskatāmās tēmas kontekstā diskutējams ir fakts par to, vai ir tiesiski attaisnojams ar procesuālo piespiedu līdzekļu piedraudējumu pastiprināts pienākums sniegt pierādījumus pret sevi. Šis jautājums ir gan interesants, gan aktuāls. Gan Latvijas, gan Eiropas, gan pasaules teorijā un tiesībspējošanas praksē aktuāli ir bijuši jautājumi par tiesībām klusēt un privilēģiju uz pašneapsūdzēšanu. Šie institūti tikuši gan pielīdzināti, gan nošķirti. Jāpiekrīt, ka „tiesības klusēt” un „pašneapsūdzēšanas privilēģija” ir saistīti, taču ne sinonīmi jēdzieni, to attiecības raksturojamas ar divu daļēji pārklājošos apļu shēmu.¹¹ Interesanti norādīt, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijā (turpmāk – Konvencija) šī garantija tiešos vārdos nav nosaukta, tai pašā laikā tā nepārprotami tiek atzīta kā viens no „taisnīga procesa” neatņemamiem elementiem.¹² Tiesības nesniegt sevi inkriminējošu informāciju vai cita veida pierādījumus pamatā tiek skatītas kā aizliegums kompetentajām personām piespiešanas vai citā neatbilstošā veidā iedarboties uz personas gribu, tādējādi piespiežot viņu sadarboties savas apsūdzības pierādīšanā. Šī situācija nošķirama no tādu materiālu iegūšanas, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas, jeb kuru izveidē nav nepieciešama viņa piedalīšanās, piemēram, bioloģiska materiāla ieguves. Attiecībā uz šādu materiālu (piemēram, asins paraugi) iegūvi, arī piespiedu kārtā, netiek saskatīts pašneapsūdzēšanas tiesību pārkāpums. Tā tiek atzīta par cilvēktiesībām atbilstošu, ja vien ir samērīga ar tiesību personiskās dzīves neaizskaramības aizsardzības nepieciešamību saskaņā ar Konvencijas 8. pantu.¹³ Tādējādi uzskatāms, ka KPL būtu saglabājama iespēja iegūt paraugus, kuru izveidē nav nepieciešama aktīva personas gribas izpausme, tai skaitā nepieciešamības

¹⁰ Sikāk par Eiropas Cilvēktiesību tiesas un citu Eiropas valstu praksi šajā jautājumā sk. grām. Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. *Effective Criminal Defence in Europe*. [B.v.]: Interestia, 2010, sadaļu „The right to remain silent”; McBride J. *Human rights and Criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, sadaļas „Gathering evidence. Obligation to give evidence”, „Burden of proof. Prohibition on self-incrimination”.

¹¹ Sikāk sk. Trechsel S. *Human Rights and Criminal Procedure*. Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 340–349.

¹² Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 101.

¹³ Sikāk sk. Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 101; Trechsel S. *Human Rights and Criminal Procedure*. Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 340–349; McBride J. *Human rights and Criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, sadaļas „Gathering evidence. Obligation to give evidence”, „Burden of proof. Prohibition on self-incrimination”.

gadījumā arī piespiedu kārtā. Savukārt būtu izslēdzamas norādes par to, ka personai ar piespiedu pasākumu piemērošanas iespēju ir pastiprināts pienākums sniegt paraugus, kuru izveide atkarīga no viņas gribas (piemēram, rokkraksta un paraksta paraugi, balss paraugi u. c.).

Procesuālās garantijas piespiedu līdzekļu piemērošanas mehānismā

Procesuālās garantijas piespiedu līdzekļu piemērošanā uzskatāmas par vienu no galvenajām aktualitātēm piespiedu pasākumu jomā. Esošā procesuālo garantiju sistēma atzīstama par nepilnvērtīgu. Vislielākās problēmas gan likumā, gan praksē šajā jautājumā saskatāmas trijos aspektos:

- 1) personas informēšana par faktiem, uz kuriem balstīts lēmums par piespiedu līdzekļu piemērošanu,
- 2) piespiedu līdzekļu maksimālais piemērošanas ilgums pirmstiesas procesā,
- 3) nepietiekami efektīva piespiedu līdzekļu pārsūdzība.

Nedaudz tuvāk par pirmo. Šī jautājuma sakarā būtiskas izmaiņas Latvijas kriminālprocesuālajās tiesību normās notika 2009. gada 1. jūlijā, kad stājās spēkā kārtējie grozījumi KPL. Līdz šim brīdim spēkā bija nostāja, kas paredzēja, ka persona, kurai piespiedu līdzeklis tiek piemērots, ir jāiepazīstina ar tiem lietas materiāliem, uz kuros fiksētiem faktiem pamatota piespiedu līdzekļa piemērošana.

KPL 246. pants. Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošana (redakcijā, kāda spēkā līdz 2009. gada 1. jūlijam)

- (2) *Persona, kura īsteno tiesības uz aizstāvību, ir tiesīga iepazīties ar procesuālajiem dokumentiem, kuros fiksētās ziņas par faktiem izmantotas, lai pamatotu procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanu. Ja šāda iepazīstināšana apdraud pirmstiesas izmeklēšanu vai arī trešajai personai vai sabiedrībai svarīgas intereses, ar procesa virzītāja lēmumu to var atlikt līdz attiecīgā apdraudējuma novēršanai.*

Savukārt 2009. gada 1. jūlijā stājās spēkā jauna šīs normas redakcija, kurā tiesības iepazīties ar attiecīgajiem materiāliem aizstātas ar motivēta procesa virzītāja ierosinājuma par piespiedu līdzekļa piemērošanu kopijas izsniegšanu.

246. pants. Procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošana

- (2) *Pirms pieņemt lēmumu par tāda drošības līdzekļa piemērošanu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, procesa virzītājs izsniedz personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tā ierosinājuma kopiju, kurā pamatota drošības līdzekļa izvēle.*

Šo izmaiņu kritikai jau pievērsta uzmanība attiecīgajai tēmai veltītajās publikācijās.¹⁴ Atzīstams, ka šobrīd KPL neparedz un praksē netiek nodrošināta personas pieeja tiem krimināllietas materiāliem, ar ko pamatota piespiedu līdzekļu piemērošana. Šāda pieeja diez vai atbilst Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostājai, vismaz attiecībā uz apcietinājuma piemērošanu.¹⁵ Pietiekami precīzas un pilnīgas informācijas par piespiedu līdzekļa piemērošanas pamatojumu neesamība nenoliedzami vērtējama kā šķērslis efektīvai aizstāvībai. Savukārt efektīvas aizstāvības nodrošināšana vērtējama kā viens no galvenajiem virzieniem kriminālprocesuālās sfēras attīstībā Eiropas Savienībā. Šo apgalvojumu īsi pamatojot, var minēt pāris faktus par Eiropas Savienības likumdošanas procesiem attiecībā uz aizdomās turēto un apsūdzēto procesuālajām tiesībām kriminālprocesā. ES Padome 2009. gada 30. novembrī pieņēma rezolūciju par pasākumiem (ceļvedi) aizdomās turēto un apsūdzēto procesuālo tiesību stiprināšanai kriminālprocesā.¹⁶ Rezolūcijā ietverti seši pasākumi, no kuriem C pasākums paredz efektīvas tiesības uz juridisko palīdzību un juridisku padomu.¹⁷ Šajās likumdošanas iniciatīvās uzsvērta gan attiecīgo institūtu nepieciešamība kā tāda, gan arī nepieciešamība nodrošināt to efektīvu iedzīvināšanu un piemērošanu. Līdz ar to, lai nodrošinātu, ka personai ir reālas iespējas atspēkot argumentus par, piemēram, viņas apcietināšanas nepieciešamību, viņai ir jābūt informētai par tiem faktiem, uz kuru pamata izdarīts secinājums par piespiedu līdzekļa piemērošanas pamata esamību. Interesi izraisa arī fakts, ka viens no iepriekšnorādītās Rezolūcijas pasākumu plānā ietvertajiem pasākumiem ir Zaļā grāmata par Eiropas Savienības tiesību aktu krimināltiesību jomā piemērošanu saistībā ar brīvības atņemšanu,¹⁸ kurā uzmanība tiks pievērsta apcietinājumiem un citiem ar brīvības atņemšanu saistītiem piespiedu līdzekļiem kriminālprocesā. Domājams, ka jautājums par apcietinājuma pamatojumu un pieeju lietas materiāliem varētu kļūt par vienu no tiem, kam salīdzinošā ES valstu aspektā tiks pievērsta uzmanība.

¹⁴ Sk., piemēram, Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – procesuālie piespiedu līdzekļi. Procesuālie termini un dokumenti. Mantiskie jautājumi kriminālprocesā // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 3. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 243.–244. lpp.

¹⁵ Sīkāk sk. Trechsel S. Human Rights un Criminal Procedure. Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 484–485.

¹⁶ Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in Criminal Proceedings // Official Journal of the European Union, 4.12.2009., C295/1-C295/3. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/JOIIndex.do?year=2009&serie=C&rtxtfield2=295&Submit=Search&_submit=Search&ihmlang=en, (aplūkots 19.10.2011).

¹⁷ Nedaudz sīkāk sk. Dundurs Z. Eiropas Savienības procesuālās tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 16.08.2011. Pieejams: www.juristavards.lv (aplūkots 19.10.2011.)

¹⁸ Sīkāk sk. informāciju http://ec.europa.eu/justice/newsroom/criminal/opinion/110614_en.htm

Otrais problēmjautājumu loks saistās ar dažādu ierobežojošu pasākumu ilgumu pirmstiesas procesa laikā. Patlaban laika ierobežojumu nosaka KPL 389. pants.

KPL 389. pants. Personas tiesību ierobežošanas termiņi pirmstiesas kriminālprocesā

- (1) *No brīža, kad pirmstiesas kriminālprocesā tiek iesaistīta persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vai persona, kuras tiesības rīkoties ar mantu ir ierobežotas ar procesuālajām darbībām, pirmstiesas kriminālprocess pret šo personu jāpabeidz vai jāatceļ visi drošības līdzekļi un tiesību ierobežojumi attiecībā uz mantu šādā termiņā:

  - 1) par kriminālpārskatīšanu – sešu mēnešu laikā;
  - 2) par mazāk smagu noziegumu – deviņu mēnešu laikā;
  - 3) par smagu noziegumu – divpadsmit mēnešu laikā;
  - 4) par sevišķi smagu noziegumu – divdesmit divu mēnešu laikā.*
- (2) *Kriminālprocesā par smagu vai sevišķi smagu noziegumu izmeklēšanas tiesnesis šā panta pirmajā daļā noteikto termiņu var pagarināt vēl par sešiem mēnešiem, bet ne vairāk kā par trim mēnešiem vienā pagarinājumā, ja procesa virzītājs nav pieļāvis vilcināšanos vai procesa ātrāka pabeigšana nav bijusi iespējama tā īpašas sarežģītības dēļ. Lēmuma kopiju nosūta šā panta pirmajā daļā minētajai personai.*
- (2¹) *Ja vienā kriminālprocesā persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta par noziedzīgu nodarījumu, kas ir piesaistībā ar tai pašā kriminālprocesā izmeklējamu citas personas izdarītu smagāku noziegumu, izmeklēšanas tiesnesis var pagarināt šai personai tiesību ierobežošanas termiņus atbilstoši piesaistībā esošajam noziegumam.*
- (3) *Šā panta pirmajā daļā minētie termiņi tiek apturēti, ja tiek apturēts kriminālprocess.*

Šī panta saturam kritika veltīta jau iepriekš, un šajā publikācijā to sīkumos neatkārtosu. Atliek gan atzīt, ka problēmas un neskaidrības ar attiecīgo termiņu praktisko aprēķināšanu joprojām pastāv un joprojām var tikt uzturēts priekšlikums par pirmstiesas procesa termiņu plašu un dziļu reformu.¹⁹ Šoreiz diskusijai var izvirzīt vēl kādu problēmjautājumu, kas iepriekš nav ticis izvirzīts. Proti, saskaņā ar citētā panta trešo daļu piespiedu līdzekļu piemērošanas termiņi tiek apturēti, ja tiek apturēts kriminālprocess. Sākotnēji šīs nostāja neizraisa iebildumus, taču, pievērošoties tās padziļinātai analīzei un modelējot iespējamās praktiskās piemērošanas situācijas,

¹⁹ Sk., piemēram, Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – procesuālie piespiedu līdzekļi. Procesuālie termiņi un dokumenti. Mantiskie jautājumi kriminālprocesā // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 3. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 243.–244. lpp.

problēmas var tikt apzinātas. Tās atklājas brīdī, kad uzmanīgāk iepazīstamies ar procesa apturēšanas iespējamiem gadījumiem pirmstiesas procesa laikā.

KPL 378. pants. Kriminālprocesa apturēšana un atjaunošana

- (1) *Procesa virzītājs aptur kriminālprocesu, ja ir veiktas visas procesuālās darbības, kas iespējamas bez aizdomās turētā vai apsūdzētā, un ja*
  - 1) *aizdomās turētais vai apsūdzētais saslīmīis ar slimību, kura uz ilgāku laiku ir par šķērslīi procesuālo darbību veikšanai ar šīs personas piedalīīšanos, un to aplīiecina ārstnīecības iestādes izdots atzīnūms;*
  - 2) *aizdomās turētais vai apsūdzētais slēpjas un nav zināma viņa atrašanās vieta;*
  - 3) *aizdomās turētā vai apsūdzētā atrašanās vieta ir zināma, bet viņš atrodas ārpus Latvijas teritorijas;*
  - 4) *personai, kura saucama pie kriminālatbildības, ir kriminālprocesuālā imunitāte un nav saņemta kompetentas institūcijas atļauja uzsākt kriminālvajāšanu;*
  - 5) *ir citi šajā likumā noteikti gadījumi.*
- (1¹) *Ja kriminālprocesa pareizai izlemšanai būtisks pierādījums ir tiesas nolēmums kādā citā nepabeigtā procesā, procesa virzītājs kriminālprocesu var apturēt līdz laikam, kad spēkā stājas nolēmums tajā procesā.*
- (2) *Ja krimināllīietā ar vairākiem aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem kriminālprocess tiek apturēts pret vienu vai vairākiem no tiem, attīecībā uz pārējiem aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem kriminālprocesu var turpināt, vienlaikus izlemjot jautājumu par krimināllīietas sadalīīšanu šajā likumā noteiktajā kārtībā.*
- (3) *Kriminālprocesu atjauno, ja zudis kriminālprocesa apturēšanas iemesls.*
- (4) *Lēmumu par kriminālprocesa apturēšanu vai par tā atjaunošanu var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā. Par pieņemto lēmumu izdarāma atzīme kriminālprocesa reģīstrā.*
- (5) *Ja aizdomās turētais vai apsūdzētais slēpjas un nav zināma viņa atrašanās vieta, procesa virzītājs pieņem lēmumu par minētās personas meklēšanu un nodod īzpildei operatīvās darbības subjektam tā kompetences ietvaros.*
- (6) *Kriminālprocesa apturēšanas gadījumā drīkst veikt procesuālās darbības nolūkā noskaidrot meklēšanā īzsludinātās personas atrašanās vietu.*

KPL 400. pants. Kriminālprocesa apturēšana īzmeklēšanā

- (1) *Ja kriminālprocesā kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu nozīegumu īzdarījušo personu nav īzdevies noskaidrot divu mēnešu laikā no kriminālprocesa uzsākšanas dienas, īzmeklētājam ar uzraugošā prokurora piekrišanu jāīzlemj jautājums par kriminālprocesa apturēšanu. Tādā pašā kārtībā var apturēt kriminālprocesu par smaga nozīeguma īzdarīīšanu, ja vien tas nav saistīts ar vardarbību un ja šo nozīegumu īzdarījušo personu nav īzdevies noskaidrot četru mēnešu laikā.*

Problēmu loks, kas saistīts ar piespiedu līdzekļu piemērošanas ilgumu pirmstiesas procesā saistībā ar procesa apturēšanu, var tikt iedalīts divās grupās:

- 1) ierobežojumu rīcībai ar mantu noteiktais ilgums attiecībā pret t. s. aizskarto mantas īpašnieku;
- 2) drošības līdzekļu un ierobežojumu rīcībai ar mantu piemērošanas ilgums personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Citētā KPL 389. panta trešā daļa attiecas uz visiem gadījumiem, kad process tiek apturēts, neatkarīgi no apturēšanas pamata un aizskartās personas. Tādējādi tas faktiski nozīmē, ka kādas personas tiesības rīkoties ar mantu var tik aizskartas neierobežoti ilgu laiku, piemēram, ja apsūdzētais izvairās no izmeklēšanas, slimo vai tml. Īpaši aktuāli tas vērtējams kontekstā ar KPL ietvertajām un praksē sastopamajām salīdzinoši plaši paredzētajām iespējām uzlikt arestu mantai arī t. s. trešajām personām bez īpaši nozīmīga pamatojuma.

KPL 361. pants. Aresta uzlikšana mantai

- (1) *Lai nodrošinātu mantisko jautājumu risinājumu kriminālprocesā, kā arī iespējamo mantas konfiskāciju, kriminālprocesā uzliek arestu aizturētā, aizdomās turētā vai apsūdzētā mantai, arī mantai, kas viņiem pienākas no citām personām, vai to personu mantai, kuras ir materiāli atbildīgas par aizdomās turētā vai apsūdzētā rīcību. Tāpat arestu var uzlikt mantai, lai nodrošinātu konfiscējamā noziedzīgā nodarījuma rika vērtības piedziņu, ja šis rīks pieder citai personai. Arestu var uzlikt arī noziedzīgi iegūtai vai ar kriminālprocesu saistītai mantai, kas atrodas pie citām personām.*
- (1¹) *Arestu var uzlikt mantai, arī finanšu līdzekļiem, noziedzīgi iegūtās mantas vērtībā, kā arī noziedzīgi iegūtās mantas izmantošanas rezultātā gūtajiem augļiem.*
- (2) *Arestu mantai var uzlikt arī procesos par piespiedu līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai un par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu, ja ir nepieciešams nodrošināt mantisko jautājumu risinājumu kriminālprocesā vai iespējamo naudas piedziņu, vai mantas konfiskāciju.*

Tāpat zināmu satraukumu var izraisīt arī tās situācijas, kad arestēta manta vai drošības līdzekļi piemēroti aizdomās turētai vai apsūdzētai personai un pirmstiesas kriminālprocess tiek apturēts, piemēram, tāpēc ka procesa virzītājs vēlas sagaidīt nolēmumu kādā citā kriminālprocesā. Zinot, cik ilgas Latvijā ir tiesvedības, nav grūti iedomāties, ka šādā gadījumā procesi varētu tikt apturēti uz vairākiem gadiem. Rodas jautājums – kas šajā laikā notiek ar piemērotajiem drošības līdzekļiem, kuri nav saistīti ar brīvības atņemšanu (ar brīvības atņemšanu saistītajiem piespiedu līdzekļiem noteikti speciāli termiņi, kuru apturēšana nav paredzēta)?

Tāpat bažas izraisa tas, ka iztiesāšanas laikā drošības līdzekļu (izņemot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekļu) un mantas aresta piemērošanas termiņi nav noteikti. Ir ietvertas norādes par procesa apturēšanu.

KPL 478. pants. Kriminālprocesa apturēšana tiesību normas interpretācijas dēļ

- (1) *Ja tiesa uzskata, ka tiesību norma, kas piemērota konkrētajā krimināllietā, neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normai (aktam), tā iesniedz pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā, vienlaikus apturot tiesvedību krimināllietā, līdz stājas spēkā Satversmes tiesas nolēmums.*
- (2) *Ja konkrētās lietas izspriešanai ir nepieciešams Eiropas Savienības Tiesas prejudiciāls nolēmums par Eiropas Savienības tiesību normas interpretāciju un spēkā esamību, tiesa nosūta Eiropas Savienības Tiesai neskaidro jautājumu motivēta lēmuma formā, vienlaikus apturot tiesvedību krimināllietā līdz prejudiciālā nolēmuma spēkā stāšanās dienai.*
- (3) *Apturot tiesvedību tiesību normas interpretācijas neskaidrību dēļ, tiesa lemj par nepieciešamo piespiedu līdzekļu vai mantas aresta noteikšanu, taču nepārkāpjot likumā noteiktos procesuālos termiņus.*

KPL 479. pants. Kriminālprocesa apturēšana apsūdzētā slimības dēļ

- (1) *Ja apsūdzētais ir saslimis ar psihiskiem traucējumiem vai citu smagu slimību un ilgstoši nevarēs piedalīties tiesas sēdē, tiesa kriminālprocesi aptur līdz laikam, kad apsūdzētais izvesēļosies.*
- (2) *Šā panta pirmajā daļā minētajā gadījumā tiesa var noteikt apsūdzētajam ekspertīzi.*
- (3) *Ja apsūdzētais ir izvesēļojies, tiesnesis atjauno iztiesāšanu, lēmumu uzrakstot rezolūcijas veidā.*
- (4) *Ja saslimšana ar psihiskiem traucējumiem atzīta par neārstējamu un izslēdz kriminālsoda piemērošanu, turpina procesu medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai.*

KPL 480. pants. Kriminālprocesa apturēšana sakarā ar apsūdzētā izvairīšanos no tiesas

- (1) *Ja apsūdzētais izvairās no tiesas, tiesa pieņem lēmumu par apsūdzētā meklēšanu un par kriminālprocesa apturēšanu līdz laikam, kad tiks atrasts apsūdzētais.*
- (2) *Lēmumu par apsūdzētā meklēšanu nodod izpildei operatīvās darbības subjektam atbilstoši tā kompetencei.*
- (3) *Pēc apsūdzētā atrašanas vai pēc tam, kad saņemta informācija par apsūdzētā atrašanos ārvalstī, tiesnesis atjauno iztiesāšanu, lēmumu uzrakstot rezolūcijas veidā.*

Citētajās KPL normās par procesa apturēšanu iztiesāšanas laikā gan redzam norādi, ka, apturot kriminālprocesi normu interpretācijas dēļ, piespiedu

līdzekļu piemērošanas termiņi netiek apturēti. Kā jau norādīts, citi termiņi, izņemot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekļu termiņu, iztiesāšanas laikā nav paredzēti. Līdz ar to normas piemērošanas robežas ir visai šauras. Tai pašā laikā tas kārtējo reizi parāda, ka KPL normas nav savstarpēji idejiski vienotas. Tē cita starpā var atzīmēt arī neizpratni par to, kāpēc normas par procesa apturēšanu apsūdzētā slimības un prombūtnes dēļ atkārtoti (pie tam ne pilnīgi vienveidīgi) tiek iekļautas tiesvedības noteikumos, ja KPL 30. nodaļa, kur tās iekļautas vispirms, attiecas tikpat labi uz pirmstiesas, kā uz iztiesāšanas procesu. Tāpat nav skaidrs, kāpēc iztiesāšanas laikā lūgums pēc normu interpretācijas ir pamats procesa apturēšanai, savukārt pirmstiesas procesā nav u. tml.

Domājams, ka diez vai šāda situācija, ka manta var tikt arestēta neierobežoti ilgu laiku bez pastāvīgas šī ierobežojuma pamatotības kontroles un ka drošības līdzekļi var tikt piemēroti neierobežoti ilgi, var tikt atzīta par atbilstošu cilvēktiesību prasībām, tai skaitā tiesībām uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, kā arī KPL 1. pantā nostiprinātajam kriminālprocesa mērķim un tā realizēšanas veidam – taisnīgam krimināltiesisko attiecību risinājumam bez neattaisnotas iekļaušanās personas dzīvē.

Tas ļauj uzturēt priekšlikumu par dažāda veida termiņu nošķiršanu – apskatāmajā gadījumā būtu nepieciešams nošķirt procesa ilguma termiņus no ierobežojošu procesuālo līdzekļu (drošības līdzekļu, mantas aresta u. c.) piemērošanas termiņiem. Tāpat izvirzāms priekšlikums visu ierobežojošu procesuālo līdzekļu termiņus paredzēt līdz lietas noslēguma nolēmuma pieņemšanai pirmās instances tiesā.

Pievērosities trešajam un pēdējam šajā publikācijā apskatāmajam problēmu lokam – piespiedu līdzekļu pārsūdzībai, norādāms, ka attiecībā uz to var nodalīt divus sāpīgākos momentus – 1) KPL normas, pēc kurām virkne piespiedu līdzekļu nav pārsūdzami, un 2) pārsūdzības neefektivitāti.

Raksturojot pirmo – KPL normas ļoti ierobežo ar brīvības atņemšanu nesaistītu piespiedu līdzekļu pārsūdzības iespēju pirmstiesas kriminālprocesā.

KPL 262. pants. Ar brīvības atņemšanu nesaistīta drošības līdzekļa piemērošanas lēmuma pārsūdzēšana

- (1) Pirmstiesas procesā var pārsūdzēt procesa virzītāja pieņemto lēmumu par
- 1) aizliegumu tuvojties noteiktai personai vai vietai;
  - 2) noteiktas nodarbošanās aizliegumu;
  - 3) aizliegumu izbraukt no valsts;
  - 4) drošības naudas apmēru;
  - 5) nodošanu policijas uzraudzībā, bet tikai attiecībā uz lēmumā norādītajiem pārvietošanās un rīcības ierobežojumiem.
- (2) Šā panta pirmajā daļā minēto lēmumu var pārsūdzēt tikai tad, ja persona, kurai piemērots drošības līdzeklis, var pamatot, ka šā drošības

līdzekļa noteikumi tai nav izpildāmi. Sūdzību izmeklēšanas tiesnesim var iesniegt pati persona, tās aizstāvis vai pārstāvis septiņu dienu laikā pēc tam, kad saņemta lēmuma par drošības līdzekļa piemērošanu kopija.

- (3) *Izmeklēšanas tiesnesis sūdzību izskata rakstveida procesā triju darba dienu laikā. Ja nepieciešams, tiesnesis pieprasa lietas materiālus un procesa virzītāja vai sūdzības iesniedzēja paskaidrojumus.*
- (4) *Izmeklēšanas tiesnesis ar savu lēmumu var noraidīt sūdzību vai uzdot procesa virzītājam triju darba dienu laikā grozīt piemēroto drošības līdzekli vai tā noteikumus, vai noteikt drošības naudas apmēru.*
- (5) *Izmeklēšanas tiesneša pieņemtā lēmuma kopiju nosūta procesa virzītājam, personai, kurai piemērots attiecīgais drošības līdzeklis, un sūdzības iesniedzējam. Lēmums nav pārsūdzams.*

Šī pieeja attiecīgā jautājuma risinājumam kritiku izpelnījusies jau iepriekš.²⁰ Lieki neatkārtojoties var norādīt, ka šī nostāja nedz formāli, nedz reāli nenodrošina efektīvu iesaistīto personu interešu aizsardzību, kas ir neatņemama procesuālo garantiju sistēmas sastāvdaļa.

Savukārt pārsūdzības neefektivitāti var raksturot ar spilgtu piemēru no KPL teksta.

KPL 294. pants. Lēmuma par piespiedu naudu pārsūdzēšana

- (1) *Izmeklēšanas tiesneša lēmumu par piespiedu naudas piemērošanu persona 10 dienu laikā pēc lēmuma kopijas saņemšanas var pārsūdzēt rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētājam, bet tiesas lēmumu – tai pašai tiesai, kas uzlikusi piespiedu naudu. Sūdzībā var prasīt atcelt lēmumu vispār, atbrīvojot personu no piespiedu naudas samaksas vai samazināt tās apmēru.*
- (2) *Sūdzību izskata 10 dienu laikā, par izskatīšanas laiku iepriekš paziņojot personai, kurai piespiedu nauda uzlikta. Šīs personas neierašanās nav šķērslis sūdzības izskatīšanai.*
- (3) *Pieņemtais lēmums nav pārsūdzams.*

Kā redzams, KPL paredzēts, ka piespiedu naudas piemērošanu tiesas laikā var pārsūdzēt tai pašai tiesai, kura to uzlikusi. Uzskatāms, ka situācijā, ja pārsūdzības brīdī nav mainījušies nekādi apstākļi, nekādi jauni fakti nav atklājušies, līdz ar to tiesas rīcībā nav nekā tāda, ko tā jau nebūtu izvērtējusi lēmuma pieņemšanas brīdī, grūti iedomāties, ka šāda sūdzība varētu tikt

²⁰ Sk., piemēram, Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa uzsākšana un atsevišķi vispārīgi jautājumi. Pirmstiesas kriminālprocess // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 4. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 272. lpp.

izskatīta objektīvi, bez iepriekšēja viedokļa. Līdz ar to uzskatāms, ka šajā situācijā atkal trūkst personas interešu aizsardzības efektivitātes, kas ir neatņemams procesuālo garantiju sistēmas elements.

Kopsavilkums

1. Piespiedu pasākumi kā kriminālprocesa atbilstošas norises nodrošināšanas līdzeklis ir bijuši, ir un būs nepieciešami.
2. Piespiedu pasākumu piemērošanas procesā jānodrošina semērīguma prasības ievērošana, kas izriet no kriminālprocesa teorijas pamatnostādnēm un iekļauta arī Kriminālprocesa likuma 1. pantā, kurā noteikts, ka kriminālprocess īstenojams bez nettaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.
3. Īpaši nozīmīgu lomu piespiedu līdzekļu piemērošanas procesā ieņem to piemērošanas pamata pareiza noteikšana, piemērošanas procesuālās kārtības ievērošana, kā arī efektīvas procesuālo garantiju sistēmas pastāvēšana. Procesuālo garantiju sistēmas pastāvēšanai un efektīvai funkcionēšanai ir svarīga gan to kvalitatīva tiesiskā reglamentācija, gan atbilstoša izpratne un piemērošana praksē.
4. Preventīvo procesuālo piespiedu pasākumu piemērošanā būtiski atcerēties, ka tie nav un nevar tikt uzskatīti par sodu, ka to piemērošana nav mērķis, bet gan līdzeklis procesuālo uzdevumu izpildei un kriminālprocesa mērķa sasniegšanai.
5. Izvērtējot spēkā esošās KPL normas, atzīstams, ka vairākos gadījumos tās prasa pilnveidi. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš piespiedu pasākumu loka apzināšanai, piemērošanas pamata atbilstošam definējumam, kā arī procesuālo garantiju sistēmas uzlabojumiem. Var tikt ieteikti šādi KPL normu pilnveides pasākumi:
  - 5.1. KPL 3. sadaļa būtu papildināma ar norādēm par piespiedu līdzekļu lietošanu izmeklēšanas darbību un to nodrošināšanas pasākumu (piemēram, paraugu izņemšanas salīdzināmai pētīšanai u. c.) veikšanas gaitā, kā arī piespiedu mantisko jautājumu nodrošinājuma pasākumiem;
  - 5.2. piespiedu līdzekļu loks mantisko jautājumu nodrošināšanai būtu paplašināms, kas ļautu nodrošināt lielāku efektivitāti, saprotamību un samērīgumu;
  - 5.3. būtu saglabājama iespēja iegūt paraugus, kuru izveidē nav nepieciešama aktīva personas gribas izpausme, tai skaitā nepieciešamības gadījumā arī piespiedu kārtā. Savukārt būtu izslēdzamas norādes par to, ka personai ar piespiedu pasākumu piemērošanas iespēju ir pastiprināts pienākums sniegt paraugus, kuru izveide atkarīga no viņas gribas (piemēram, rokraksta un paraksta paraugi, balss paraugi u. c.);
  - 5.4. nepieciešama dažāda veida termiņu nošķiršana – apskatāmās tēmas kontekstā būtu nepieciešams nošķirt procesa ilguma termiņus no

ierobežojošu procesuālu līdzekļu (drošības līdzekļu, mantas aresta u. c.) piemērošanas termiņiem. Visu ierobežojošo procesuālo līdzekļu termiņi būtu paredzami līdz lietas noslēguma nolēmuma pieņemšanai pirmās instances tiesā.

5. Savukārt praksē uzmanība galvenokārt pievēršama atbilstoši un vienveidīgai KPL normu piemērošanai, katrā konkrētā piespiedu pasākuma piemērošanas gadījumā atceroties, ka jāizvērtē ne tikai piespiedu līdzekļa piemērošanas formālo priekšnoteikumu esamība, bet arī tā nepieciešamība konkrētajā situācijā un piemērošanas atbilstība samērīguma prasībām.
6. Kriminālprocesuālo piespiedu pasākumu teorētiskajā analīzē kā svarīgākos un aktuālākos pašlaik var norādīt jautājumus par procesuālo sankciju juridisko dabu, kā arī par „pašneapsūdzēšanas tiesību” izpratni un robežām.
7. Rezumējot atzīstams – lai gan plaši un bieži skatīts, piespiedu pasākumu jautājums savu aktualitāti ne tikai nav zaudējis, bet ar katru brīdi aizvien palielina, kas rada pamatu tā turpmākai padziļinātai zinātniskai pētīšanai.

IZMANTOTIE AVOTI

NORMATĪVIE AVOTI

1. Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija [stājusies spēkā 27.06.1997.]. Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).
2. Kriminālprocesa likums: LR likums [stājies spēkā 01.10.2005.]. Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).
3. Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums [stājies spēkā 01.04.1961.; zaudējis spēku 01.10.2005.]. Pieejams: www.likumi.lv (aplūkots 01.08.2011.).

LITERATŪRA

1. Dundurs Z. Eiropas Savienības procesuālās tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 16.08.2011. Pieejams: www.juristavards.lv (aplūkots 19.10.2011.).
2. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa uzsākšana un atsevišķi vispārīgi jautājumi. Pirmstiesas kriminālprocess // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 4. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
3. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – procesuālie piespiedu līdzekļi. Procesuālie termiņi un dokumenti. Mantiskie jautājumi kriminālprocesā // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās” 3. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
4. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves vispārīgs raksturojums un pamatprincipi // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 2.

- raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
5. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tā izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf> (aplūkots 01.08.2011.).
  6. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Procesuālie piespiedu līdzekļi un procesuālās sankcijas // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 5. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
  7. Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termiņi, dokumenti un mantiskie jautājumi // Rakstu kopas „Pārmaiņu laiks kriminālprocesā” 6. raksts. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
  8. Strada-Rozenberga K. Aizturēšanas kriminālprocesuālā būtība un izpaušme. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
  9. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesuālās aizturēšanas kā kriminālprocesuālā piespiedu līdzekļa būtība – nacionālie un starptautiskie aspekti. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
  10. Strada-Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, ISBN 978-9984-840-10-9.
  11. Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T. Effective Criminal Defence in Europe. [B.v.]: Intersentia, 2010, ISBN 978-94-000-0093-3.
  12. Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. Oxford, Oxford University Press, 2006, ISBN 0-19-924634-3.
  13. McBride J. Human rights and Criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, ISBN 978-92-871-6689-0.
  14. Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in Criminal Proceedings. Official Journal of the European Union, 4.12.2009., C295/1-C295/3. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do?year=2009&serie=C&textfield2=295&Submit=Search&_submit=Search&ihtmlang=en (aplūkots 19.10.2011.).
  15. Trechsel S. Human Rights on Criminal Procedure. Oxford, Oxford University Press, 2005, ISBN 0-19-829936-2.

Juridiskās personas atbildības atšķirības no publiskas personas civiltiesiskās atbildības

Dr. habil. iur. Kalvis Torgāns

LU Juridiskās fakultātes profesors

Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis

E-pasts: *Kalvis.Torgans@lu.lv*

Atslēgvārdi: juridiskas personas atbildība, publiska persona, zaudējumu atlīdzība, valsts pārvalde, administratīvā tiesa, civilprocess.

Keywords: *liability of a legal person, public entity, state administration, compensation for damages, administrative court, civil procedure.*

Latvijas ilgtspējīgai attīstībai ir nepieciešama izkopta un stabila tiesiskā bāze. Tā lielā mērā ir atkarīga no skaidriem un noteiktiem pamatjēdzieniem un tiesību nozaru pamatiem, uz kuriem balstās detalizēts tiesiskais regulējums. Pie šādiem fundamentāliem jautājumiem pieder jautājumi par tiesību un pienākumu subjektiem un to atbildības atšķirībām.

Vairākas tiesu prāvas par kaitējuma atlīdzību sakarā ar Talsu 1997. gada traģēdijā cietušajiem, mācībās bojā gājušiem karavīriem, kā arī par darba strīdiem sakarā ar darbinieku skaita samazināšanu Rīgas pašvaldībā aktualizēja jautājumu par juridiskas personas statusu un pienākumiem gan Valsts pārvaldes iekārtas likuma un Civillikuma iztulkošanas aspektā, gan fundamentālu teorētisku jautājumu aspektā.

Gadu no gada pastiprinās tendence fiziskām personām sūdzēties par katru patiesu vai iedomātu tiesību aizskārums un prasīt kādu kompensāciju, piemēram, par to, ka valsts iestādes nav nodrošinājušas pienācīgu kārtību un tāpēc blēži ir noņēmuši naudu no pazaudētas kredītkartes, zagļi personas apcietinājuma laikā apzaguši māju, nav nodrošinātas sekmīgas dzemdības, ieslodzītajiem nav pietiekami labs uzturs utt. Nav noliedzams, ka ir arī pamatotas sūdzības, bet daudzas par tādām netiek atzītas. Tātad blakus civiltiesiskajiem strīdiem klasiskajā izpratnē pieaug tādu strīdu skaits, kuros tiek izvirzītas pretenzijas sakarā ar valsts pārvaldes iestāžu darba kvalitāti. Mūsdienu trauksmainajā laikmetā nākušas klāt jaunas parādības, kas ārzemēs nereti izpaužas kā plaši nemieri ar skatlogu demolēšanu un automašīnu

dedzināšanu, šaujamieroču lietošana veikalos un skolās, pat kā terora akti. Kārtības uzturēšanai valsts dažkārt spiesta iesaistīt ne tikai policiju, bet arī zemessargus un armijas daļas. Un aizvien biežāk atrodas cietušie, kas uzskata, ka valsts kopumā vai policija, armija nav izdarījušas visu, lai viņus pasargātu, un prasa attiecīgu kompensāciju. Presē izskanējuši pārmetumi, piemēram, citas valsts policijai, ka tā pārāk vēlu ieradies, lai pārtrauktu jauniešu apšaušanu uz kādas salas.¹ Šādi gadījumi prasa rūpīgu izmeklēšanu, kā to norādīja Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese profesore Ineta Ziemele 2010. gada nogalē notikušajā konferencē.² Latvijā ir vajadzīga lielāka skaidrība par to, kam un cik daudz ir jāpaveic ekstrēmās situācijās un no kā var prasīt atbildību par nodarītu kaitējumu. Daudzos gadījumos notver un sauc pie kriminālatbildības tiešo vaininiekus, bet no notiesātas personas gandrīz nekad neizdodas saņemt tiesas piespiesto atlīdzību pilnā apmērā.

Jau pieminētajās Talsu traģēdijas lietās (16 civillietas) sakarā ar to, ka masu pasākumā, nokrītot autopacēlāja grozam ar cilvēkiem, gāja bojā un tika sakropļoti cilvēki, pārsvarā bērni, prasības civilprocesuālā kārtībā ir tikušas celtas dažādos variantos gan tikai pret Latvijas Republiku kopumā, gan pret valsti un autopacēlāja valdītāju Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu (turpmāk – VUGD) un Iekšlietu ministriju (turpmāk – IeM), gan pret Latvijas Republiku IeM un VUGD personā. Tiesas instanču spriedumi šajās lietās³ rāda, ka prasību izskatīšanas gaitā gan VUGD, gan IeM norāda, ka nav juridiskas personas, tāpēc nevar būt atbildētāji un no viņiem neko nevar piedzīt. Pušu pārstāvji izvirza pretrunīgus argumentus, tostarp tiek uzsvērts, ka pārvaldes laukā atbildība nav saistāma ar civiltiesisku kategoriju – juridisku personu, ka tiesai jānoskaidro atbildīgā iestāde, publiskā persona, dažkārt lietojot arī terminu „publisko tiesību juridiska persona”, kas noteikti neesot ne ministrija, ne VUGD.

Vairākas no minētajām lietām jau nonākušas līdz Augstākās tiesas Senātam un radījušas iespaidu, ka civilprocesuālais ceļš ir vienīgais un īstais ceļš, kādā risināmi kaitējuma atlīdzības jautājumi gadījumos, kad par prasījumu pamatu norādīta valsts pārvaldes institūciju nepienācīga savu uzdevumu pildīšana sabiedriskās kārtības un drošības garantēšanai. Šis iespaids ir maldīgs, kaut gan vēl 1997. gadā (kad radās pamats prasībām sakarā ar

¹ <http://www.delfi.lv/news/world/other/norvegijas-tragedija-specvieniba-uz-asinspirti-sala-brauca-ar-izklaides-kugiti.d?id=39754783> (aplūkots 22.10.2011.).

² Ziemele I. Tiesību aizskārums kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens. Nr. 1/2010, 38. lpp.

³ Sk., piemēram, Augstākās tiesas Senāta 2010. gada 24. novembra spriedumu lietā Nr. SKC-226. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2010/skc-226.pdf>; sk. arī Senāta 2009. gada 16. decembra spriedumu lietā Nr. SKC-579/2009, 2010. gada 24. novembra spriedumu lietā Nr. SKC-226, 2011. gada 28. septembra spriedumu lietā Nr. SKC-274. Sk. arī: Štājas spēkā spriedums piedzīt no VUGD par labu Talsu negadījuma rezultātā cietušajam Ls 25 959. <http://www.at.gov.lv/lv/information/?page=1> (aplūkots 27.10.2011.).

minēto Talsu traģēdiju) tas bija atbilstošs tā laika likumiem. 21. gadsimta sākumā Latvijā ir notikušas būtiskas pārmaiņas valsts pārvaldes tiesiskajā regulējumā, kas liek apgalvot, ka nākotnē jautājumi par kaitējuma atlīdzību publisko tiesību un attiecību novadā risināmi citādi, nekā noteica likumi 1997. gadā. Ir izveidotas administratīvās tiesas, pieņemti vairāki likumi: Administratīvā procesa likums,⁴ Valsts pārvaldes iekārtas likums,⁵ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.⁶ Tātad citās tiesu lietās par kaitējuma nodarīšanu daudzas atbildes jau būs meklējamas norādītajos likumos un judikatūra veidosies šo likumu ietekmē.

Šī apskata mērķis nav skaidrot, kas varēja būt citādāk, vai ietekmēt tiesu nolēmumus lietās, kas uzsāktas pirms norādītajiem jauniem likumiem. Tiesas, ieskaitot Senātu, tiks ar tām galā. Jautājums ir par to, vai valsts pārvaldes iekārtas sakārtošana dod visas vajadzīgās un praksē svarīgās atbildes par atbildības subjektiem, ja nākotnē radīsies nepieciešamība skatīt līdzīgas lietas. Un tādā sakarā joprojām pastāv jautājums par to, vai atbildētājam jābūt juridiskai personai civiltiesiskā izpratnē, vai arī publiskai personai administratīvo tiesību izpratnē un vai pēdējā gadījumā lietojams termins „publisko tiesību **juridiska** persona”. Jautājums par publisko un privāto personu statusu jau ilgi ir apspriests juridiskajā zinātnē, arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Nav noliedzams, ka modernajā sabiedrībā atzīst atšķirības starp publisko (valsts iekārtu veidojošo, valsts pārvaldi veicošo) tiesisko attiecību subjektiem un privāto tiesisko attiecību subjektiem. Taču to nošķiršanas mēģinājumi ir bijuši vairākkārt un joprojām nav vainagojušies ar skaidru un vispār atzītu rezultātu. Prof. Edgars Melķis 1998. gadā publicēja rakstu „Publisko tiesību juridiskās personas: likums un inertā realitāte”, kurā norādīja, ka esam pārāk inerti padomju tiesību doktrīnas pārvarēšanā.⁷ Viņš atgādināja pirmajā padomju civiltiesību 1964. gadā latviski tulkotajā grāmatā rakstīto, ka buržuāziskajās tiesībās juridiskas personas iedalās a) publiskās un b) privātās, bet šim iedalījumam neesot nekādas praktiskas nozīmes, jo gadījumos, kad „valsts vai publiskas iestādes uzstājas kā mantisku tiesību un pienākumu subjekti, tās darbojas kā civiltiesību juridiskās personas”.⁸ Par soli uz priekšu padomju doktrīnas atziņu šķelšanā profesors atzina 1994. gada likumu „Par pašvaldībām”, kura 4. pantā bija norāde, ka „vietējās padomes vienlaikus ir gan publisko, gan privāto tiesību subjekti”, kas gan pati par sevi lielu skaidrību neesot ienesusi.⁹ Savukārt jau nākamajā gadā izdotajos

⁴ Administratīvā procesa likums. Pieņemts 25.10. 2001., spēkā no 01.02.2004. Turpmāk – APL.

⁵ Pieņemts 2002. gada 6. jūnijā. Ziņotājs, 25.07.2002., Nr. 14; Latvijas Vēstnesis, 21.06.2002., Nr. 94.

⁶ Pieņemts 2005. gada 2. jūnijā. Ziņotājs, 2005, Nr. 13.

⁷ Melķis E. Publisko tiesību juridiskās personas: likums un inertā realitāte. Administratīvā un kriminālā justīcija. 1998, Nr 3 (4), 24.–27. lpp.

⁸ Agarkovs M. M., Brātuss S. N., Genkins D. M. u. c. Civiltiesības, I, Rīga, 1946, 185. lpp.

⁹ Melķis E., cit. sac., 24. lpp.

Ministru kabineta noteikumos Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi” bija teikts, ka juridiskā persona nav nenoteiktas vai divdabīgas tiesiskas dabas veidojums: publisko tiesību subjekti ir valsts un pašvaldības, kā arī ar likumu vai uz likuma pamata to izveidotās juridiskās personas, izņemot tās, kuras izveidotas kā privāto tiesību juridiskās personas. Šie noteikumi esot varējuši kļūt par pagrieziena punktu mūsdienīgu publisko tiesību, to principu un atsevišķu institūtu, t. sk. par publisko tiesību juridiskām personām, izpratnē. Taču tas neesot noticis.¹⁰ Zīmīgi tomēr, ka šī raksta virsrakstā profesors, runājot par subjektiem, nav lietojis apzīmējumu „juridisko”, tā pieļaujot kā pietiekamu arī apzīmējumu „publiska persona”. Taču viņam taisnība, ka pilnīga izpratne nav sasniegta. 2005. gada Valsts pārvaldes iekārtas likums ļoti labi raksturo dažādu institūciju statusu tajā jomā, kurai likums izdots, taču par mantisko atbildību šajā jomā pilnīgu skaidrību nedod. Minētā likuma sagatavošanas laikā Linards Muciņš, tolaik Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, samērā plaši un skaidri žurnālā „Likums un Tiesības” izklāstīja publisko iestāžu klasifikāciju.¹¹ Raksta autors ir uzsvēris, ka tajā aplūkoti tikai publisko tiesību subjekti un tāpēc nav vajadzības aprakstīt arī privātās institūcijas vai runāt par privāto institūciju publiskajām funkcijām. Rakstā nav apskatīts arī pretējais: publisko institūciju iespējamās privātās funkcijas, kas mūsdienās izraisījušas īpašu interesi. Pateikts gan, ka nepamatots ir uzskats, ka Valsts prezidenta kanceleja vai Saeimas kanceleja ir kādas atsevišķas iestādes. Tās ir tikai minēto iestāžu struktūrvienības, to neatņemama sastāvdaļa, ar kuru palīdzību konkrētās iestādes pilda savas ar likumu uzliktās vai saimnieciskajai darbībai nepieciešamās funkcijas. Turpinājums ir tas, kas apskatāmā temata aspektā pelna sevišķu analīzi un varbūt arī precizējumus. Citēsim: „Nemot vērā iepriekšminēto, jebkādu nozīmi zaudē diskusija par to, vai, piemēram, Ministru kabinets ir vai nav juridiska persona. Ministru kabinets ir valsts konstitucionāla iestāde, kura valsts vārdā kā tās institūcija pilda savas publiskās funkcijas, bet privāttiesiskajā jomā juridiska persona, kuras vārdā Ministru kabinets vai tās pilnvarota persona uzņemas saistības un iegūst tiesības, ir tikai viena – valsts.”¹² Par publisko tiesību jomu nav šaubu, visas institūcijas pilda savas publiskās funkcijas kā valsts sastāvdaļa. Un publisko funkciju pildīšanai patiešām nav svarīgi, vai Ministru kabinets ir vai nav juridiska persona. Taču par to privāttiesisko palīgfunkciju veikšanu viedoklis neliekas tik pārliecinošs, it sevišķi, ja pakāpjami nedaudz zemāk par Ministru kabinetu. L. Muciņa raksta turpinājumā ir aprakstīti arī pašpārvaldes publisko tiesību autonomie subjekti („tāda milzīga pašvaldība kā Rīgas pilsēta, ir viena vienota juridiskā persona ar savu atsevišķu mantu”), pie pašpārvaldes publisko tiesību autonomajiem

¹⁰ Melņiskis E. Par publisko un privāto personu statusu. Latvijas Vēstnesis, 29.04.1998., Nr. 15.

¹¹ Muciņš L. Publisko iestāžu klasifikācijas modelis. Likums un Tiesības, 2000, Nr. 4, 98.–102. lpp.

¹² Turpat, 99. lpp.

subjektiem pieskaitāmās visas augstskolas, no publiskās varas ķermeņa zināmā mērā atdalītās publiskās autonomās iestādes, kas iedalītas pilntiesīgās un iestādēs ar ierobežotu tiesībspēju.¹³ 2002. gada 2. jūnijā pieņemtais Valsts pārvaldes iekārtas likums, lielā mērā balstoties uz tikko izklāstītajām nostādnēm, ir radījis samērā pārskatāmu valsts pārvaldes institūciju sistēmu, definējot sākotnējo un atvasinātu publisku personu, iestādi, tiešo un pastarpināto pārvaldi. Var apgalvot, ka pārvaldes funkciju, tiesību, pienākumu, atbildības par pārvaldes lēmumiem noskaidrošanai tas ir labs ceļvedis. Taču mazāk skaidrības ir par dažādo pārvaldes institūciju mantisko stāvokli un atbildību mantiskajās attiecībās, kas nav tieši pārvaldes jautājums, bet tomēr aizvien svarīgāks tiesiskā valstī, it īpaši sakarā ar prasījumiem par pārvaldes jomā radušos kaitējumu (2005. gada likums), kā arī sakarā ar tā saukto saimniecisko palīgfunkciju veikšanu.

Būtu pārsteidzīgi apgalvot, ka jaunie 2002. un 2005. gada likumi nosaka visu strīdu, kuros ir valststiesību (administratīvi tiesiskais) elements, nodošanu administratīvā procesa jomai un pilnībā izslēdz civiltiesiskus strīdus starp fizisku personu un valsts institūciju, tostarp cilvēktiesību aizsardzības jomā. Jāpatur vērā arī attiecības, kas saistās ar valsts iestāžu saimniecisko palīgfunkciju veikšanu. Cilvēktiesību aizsardzības jomā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas dalībvalstis ir uzņēmušās augstas saistības, kuru izpildes nodrošināšanā piedalās arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Konvencijas 41. pants nosaka:

„Ja Tiesa konstatē, ka ir noticis Konvencijas vai tās protokolu pārkāpums un ja attiecīgās Augstās Līgumslēdzējas puses iekšējās tiesību normas paredz tikai daļēju šī pārkāpuma seku novēršanu, Tiesa, ja nepieciešams, cietušajai pusei piešķir taisnīgu atlīdzību.”

Kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese, Rīgas Juridiskās augstskolas profesore Ineta Ziemele, „ne vienmēr palīdz klasiskais dalījums publiski tiesiskajās un civiltiesiskajās attiecībās modernajā tiesību sistēmā, kura balstās uz cilvēktiesību ievērošanas principu. Varētu pat teikt, ka šis dalījums, ja pie tā pieturas strikti, var novest pie šauri formāliem risinājumiem”.¹⁴ Tas mudina uzmanīgi sekot Eiropas Cilvēktiesību tiesas un ES dalībvalstu tiesu judikatūras attīstībai.

Nosauktie likumi, kaut vērtējami pozitīvi, satur dažas neskaidrības un pretrunas, tādēļ arī tapis šis ziņojums.

¹³ Muciņš L., cit. sac., 101.–102. lpp.

¹⁴ Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens. Nr. 1/2010, 40. lpp.

Atbildīgās personas privātajās un publiskajās tiesībās

Likumos un jurisprudencē vispār tiesisko attiecību dalībnieku apzīmēšanai lieto dažādus terminus, kuru vienveidīga izpratne ir priekšnoteikums skaidrībai un noteiktībai likumu piemērošanā, tiesas spriešanā un tiesiskās sistēmas izpratnei kopumā. Visās tiesību nozarēs pieņemts lietot divus vispārinošus apzīmējumus – *subjekts* un *persona*, pēc tam katrā nozarē konkretizējot, kādi ir šo personu (subjektu) veidi. Ar terminu „persona” var tikt apzīmēts indivīds vai sociāls veidojums, kas ir spējīgs būt par tiesību un pienākumu nesēju attiecīgajā tiesību nozarē. Attiecībā uz to, kādi sociāli veidojumi var būt par tiesību un pienākumu nesējiem, dažādās tiesību nozarēs ir dažādas prasības, dažādi priekšnoteikumi. Civiltiesībās (vai plašāk – privāttiesībās) personu apakšgrupas ir: 1) fiziskas personas, 2) juridiskas personas, un par to pazīmēm un tiesībsubjektību lielu strīdu nav, kaut gan attiecībā uz juridisku personu pastāv diskusijas par labāku definīciju, pazīmju skaitu, rīcībspēju. Bet nav šaubu, ka privāttiesiskās atbildības laukā abas grupas ir īstie un vienīgie atbildētāji. Nelielas šaubas varētu izraisīt personālsabiedrību piedalīšanās civiltiesiskos strīdos, jo tās nav juridiskas personas ar savu nošķirtu mantu (Komerclikuma 90. pants).¹⁵ Taču, ja arī tiesa piespiež kādu naudas summu no pilsabiedrības vai komandītsabiedrības, tad faktiski atbildību nes tās biedri ar savu personisko mantu.¹⁶ Turpretim administratīvajās (vai plašāk – publiskajās) tiesībās jautājums par personām ir krietni sarežģītāks, jo sarežģīta ir valsts institūciju hierarhija, līdz ar to grūtāk nošķirt katras institūcijas tiesības, pienākumus un atbildību, it sevišķi tad, ja prasījumi tiek izvirzīti arī pret Latvijas Republiku. Likumos un citos tiesību aktos tiek lietoti termini „iestāde”, „publiska persona”, „publisko tiesību juridiska persona”, „atvasināta publiska persona”, „publiskas personas orgāns” (iestāde vai amatpersona), „tiesās pārvaldes iestāde”, „pastarpinātās pārvaldes iestāde” (Valsts pārvaldes iekārtas likumā), „publisko tiesību subjekts”, „iestāde” (tiesību subjekts vai tā struktūrvienība), „augstāka iestāde”, „cits publisko tiesību subjekts”, ja tam piemīt procesuālā tiesībspēja un ir patstāvīgs budžets (Administratīvā procesa likumā). Nav viegli noskaidrot, ko kurš tiesīgs lemt un darīt, bet vēl jo grūtāk noskaidrot jautājumu – kurš ir mantiski atbildīgs par pārvaldes laukā nodarītu kaitējumu.

Pārvaldes (administratīvajās) attiecībās, kas balstās uz varas un pakļautības principiem, veidojumiem, kuriem tiek dotas tiesības lemt valstiskus pārvaldes jautājumus, nav nozīmīgs tiem piederošās (nošķirtās) mantas apjoms un tiesības rīkoties ar to, bet gan kompetence, respektīvi, tas administratīvi kārtojamo jautājumu kopums, kurā šis veidojums (iestāde) ir saņēmis valsts deleģējumu patstāvīgi izdot saistošus nolēmumus, risināt

¹⁵ Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 04.05.2000., Nr. 158/160.

¹⁶ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 107. lpp.

strīdus, veikt organizatoriskus pasākumus. Nesen klāt nācis arī pienākums mantiski atbildēt par zaudējumiem, kas tomēr neattiecas uz visām pārvaldes institūcijām, taču apgrūtina vienotas definīcijas izstrādāšanu visiem pārvaldes attiecību subjektiem. Ir skaidrs, ka visus nevar saukt par publisko tiesību juridiskām personām.

Bet vispirms apskatāms jautājums, vai dalījumam ir praktiska nozīme. Kas mainās, salīdzinot subjektus divās nozarēs?

Salīdzinājums: civiltiesiskas juridiskas personas un publiskas personas atbildības izpausmes

Gan juridiska persona, gan publiska persona ir tiesību subjekti, tikai katra savā nozarē:

- juridiska persona ir privāto (civiltiesisko attiecību) subjekts un atbild saskaņā ar CL un CPL;
- publiska persona ir publisko (administratīvo) tiesību subjekts un atbild saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu un Administratīvā procesa likumu (APL).

No tā izriet būtiskas atšķirības.

- Civiltiesībās atbildība balstās uz tiesībās vienlīdzīgu subjektu attiecībām. Publiskajās tiesībās vadās no varas un padotības (subordinācijas) noteikumiem.
- Ja strīdu skata pēc civilprocesa normām, tad procesā dominē sacīkstes princips; ja administratīvajā procesā, – tad objektīvās izmeklēšanas princips.¹⁷
- Ja pieteikta civilprasība, tad tā vērsta uz atbildētāja mantu; administratīvajā procesā – jautājums atklāts, var būt no kādas iestādes patstāvīgajā budžetā esošiem līdzekļiem, no īpaši izveidota fonda vai valsts budžeta kopumā.
- Civillietās tiesa balstās uz Civillikumā noteikto zaudējumu pilnas atlīdzības un kaitējuma taisnīgas kompensēšanas noteikumiem, bet administratīvajās attiecībās noteikti atlīdzības „griesti” (varianti – 100 vai 50% no zaudējumiem, kaitējuma atlīdzinājumam – līdz 3000, 5000, 7000 vai 20 000 latu).¹⁸
- Civiltiesiskos strīdos tikai dažos likumā noteiktos gadījumos vispirms jāizpilda pirmstiesas strīda noregulēšanas procedūra, turpretim valsts iestādes nodarīta kaitējuma atlīdzināšanas prasījumos ārpusstiesas noregulējums ir galvenais veids.

¹⁷ Sk. Levits E. Priekšvārds. Grām.: Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 4. lpp.

¹⁸ Kritiskas piezīmes sk. Torgāns K. Saistību tiesības II daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 296. lpp.

- Civilprasību skata pret prasītāja norādīto atbildētāju; administratīvajā procesā pieteikumu saņēmusi iestāde pati konstatē attiecīgo publisko tiesību subjektu, ja tas norādīts kļūdaini.¹⁹
- Atšķiras pārkāpēja ietekmēšanas līdzekļu veidi.

Tāpēc ir svarīgi praksē nošķirt personas civiltiesiskajā attiecībās no personām publiskajās tiesiskajās attiecībās.

Jauns atbildības veids administratīvajās tiesībās

Administratīvā atbildība, kas var izpausties naudas soda veidā, jau sen ir pazīstama pārvaldes attiecībās. Taču pārvaldes institūcijas mantiska atbildība zaudējumu atlīdzības un kompensācijas par morālo kaitējumu veidā ir tāds jaunums, kas vispār liek šaubīties, vai ar zaudējumu atlīdzību ir domāta atbildība. Dažos gadījumos ir pamats runāt par sociālo palīdzību tādās situācijās, kad no vainojamās personas nav iespējams vai nav tiesiska pamata piedzīt atlīdzību, vai kad blakus kompensācijai personai pienākas arī kādi citi sociālie labumi. Piemēram, likumā „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”²⁰ paredzētajos gadījumos, pamatojoties uz personas iesniegumu, tai atjauno arī darba garantijas un sociālās garantijas. To dara tā iestāde vai darba devējs, kurš ir tiesīgs lemt par iesniegumā norādīto darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanu, turklāt neatkarīgi no vainojamības.

Pārvaldes institūcija kā pie atbildības saucamais (atbildētājs) – tas skan neparasti. Atzīmējot, ka valsts pārvaldes novadā pastāv dažādas attiecības starp valsti un pašvaldībām, valsti un tās orgāniem, K. Dišlers norādījis, ka visvairāk publiski tiesisku attiecību konstatējams starp valsts un pašvaldību orgāniem vienā pusē un indivīdiem kā publisko pienākumu un publisko subjektīvo tiesību subjektiem otrā pusē.²¹ Administratīvo tiesību zinātnē atbildības aspektā visvairāk uzmanības veltīts tieši indivīdu administratīvajai atbildībai par dažādu pienākumu nepildīšanu. Turpretim maz uzmanības veltīts pārvaldes attiecību tiesīgās (administrējošās) puses atbildībai. „Atbildība ir elements, kuram valsts pārvaldes iestādes kompetences aktā parasti netiek veltīta vajadzīgā uzmanība.”²²

Vēsturiski šajā jomā ir notikušas milzīgas izmaiņas, ko izteiksmīgi aprakstījis K. Dišlers, atgādinot laikus, kad indivīdi bija absolūti un bez kādām ierunām pakļauti valsts (vai pat viena monarha) gribai un iegribām ne tikai valsts

¹⁹ Par publisko un privāto tiesību nošķiršanu sk.: Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 81.–83. lpp.

²⁰ Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. LR likums. Ziņotājs, 1998, Nr. 14.

²¹ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Oriģinālizdevums 1938., faksimilizdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 130. lpp.

²² Stucka A. Administratīvās tiesības. R., 2009, 127. lpp.

pārvaldes, bet arī civiltiesiskajā sfērā, un ne tikai vergi vai dzimtcilvēki, bet arī brīvie pilsoņi. Valsts pārvaldē pati valsts bija vienīgais tiesīgais subjekts, turpretim indivīdi bija atkarīgi no valsts žēlastības, garantēta tiesiska statusa nebija nevienam.²³ Valstij kā tiesību subjektam pieder visa valsts vara, tātad tiesisko attiecību kārtošana valsts kā līdzekli var lietot varu.²⁴ Bet ja ir vara, tad kāda var būt atbildība par varas lietošanu? Kā 1938. gadā norādījis K. Dišlers, vēl pirms gadiem simts atbilde uz šādu jautājumu bija noliedzīga. Stāvoklis grozījās 19. gs. pirmajā pusē, kad sāka izplatīties konstitucionālā iekārta un ar satversmes ieviešanu monarhs vairs nebija absolūts, viņa vara tika ierobežota vispirms likumdošanā. Varēja sākt veidot īstas tiesiskās attiecības publisko tiesību novadā, jo, ierobežojot monarha tiesības, tika atzītas un garantētas individuālo pilsoņu tiesības. Taču K. Dišlers atzīmē kā vēsturisku kļūdu to, ka, konstruējot valsti kā juridisku personu, tiesību zinātne (sevišķi vācu) pārnesa uz šo jauno tiesību subjektu visu to varas un tiesību pilnību, kāda agrāk bija piederējusi absolūtajam monarham. Ar tādu uztveri nebija iespējams atzīt tiesību subjektu vienlīdzību publisko tiesību novadā. Tikai pakāpeniski tika izdoti likumi, kas nodrošināja indivīda tiesības publisko tiesību novadā, un radītas iestādes (piemēram, administratīvās tiesas), kurās pilsoņi varēja aizstāvēt savas tiesības attiecībās ar valsts orgāniem. Tikai ar 19. gs. otro pusi par valdošo un vēlāk vienīgo kultūras valsts pamatprincipu kļuva **tiesiska** valsts. Tātad valsts pakāpeniski pašierobežoja savu varu pret pilsoņiem un to apvienībām (R. Jeringa (*Ihering*) un G. Jellineka (*Jellinek*) valsts labprātīgas pašierobežošanās teorija), sākotnēji atzīstot sevi civiltiesībās par tādu pašu subjektu kā citi, bet vēlāk publisko tiesību novadā nosakot, ka valsts rīcība ir padota likumiem un tiesām.²⁵

Latvijā 2001. gadā esam nonākuši pie Administratīvā procesa likuma,²⁶ kura 92. pants nosaka: „Ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību.”

Ja atzīts pienākums atlīdzināt, tad jāregulē arī atbildības subjekts(-ti) un strīdu izšķiršanas procedūras. Likumdevējs ir veicis zināmu darbu, lai nošķirtu atbildību pārvaldes jomā no atbildības civiltiesiskajās attiecībās. Par to liecina 1998. gada 28. maija likums „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu

²³ Dišlers K. Cit sac., 113., 118.–119. lpp.

²⁴ Ibid., 118. lpp.

²⁵ Ibid., 120. lpp.

²⁶ LR likums: Administratīvā procesa likums. Pieņemts 25.10. 2001., spēkā no 01.02.2004., ar grozījumiem 15.01.2004.; 26.10.2006.; 18.12.2008. Turpmāk – AP.

atlīdzināšanu²⁷ un 2005. gada 2. jūnija Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.²⁸

Pirmais nosauktais likums attiecas tikai uz justīcijas iestāžu darbu, precīzāk – kļūdām darbā. Tas nenosaka, ka atbild pašas iestādes, bet satur uzdevumu valstij kopumā rast līdzekļus zaudējumu atlīdzināšanai. Otrais aptver visu valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu un personiskā (arī morālā) kaitējuma atlīdzināšanu. Tā mērķis ir nodrošināt privātpersonām Satversmē un Administratīvā procesa likumā noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par pārvaldes iestāžu nodarīto kaitējumu. Likuma 4. pantā ir skaidri norādījumi, ka iestāde zaudējumu var nodarīt ar darbību, izdodot prettiesisku administratīvo aktu vai veicot prettiesisku faktisko rīcību, vai arī ar bezdarbību, ja iestādei bija pienākums rīkoties, bet tā prettiesiski nav rīkojusies. Tieši šī 4. panta beigu daļa dod plašas iespējas fiziskām personām izvirzīt prasījumus, apgalvojot, ka valsts iestādes un amatpersonas nav pildījušas valstiskās funkcijas pietiekami efektīvi, lai novērstu veselības vai mantas apdraudējumus masu pasākumos, demonstrāciju laikā, plūdos vai noziedzības apkarošanā. To, ka apskatāmais likums aptver arī pārvaldes iestādes darbības vai bezdarbības izraisītu cilvēka nāvi, skaidri pauž šāds likumā ietverts norādījums: „Iestādes prettiesiskas rīcības rezultātā bojā gājušas fiziskās personas tuvinieks arī var būt cietušais.”

Aplūkosim tikai prasījumus **par tiešās pārvaldes iestādes nodarīta zaudējuma atlīdzinājumu (18. pants).**

(1) Tiešās pārvaldes iestāde, kas saņem privātpersonas iesniegumu par zaudējuma atlīdzinājumu, nekavējoties pārsūta to augstākai iestādei vai citai normatīvajos aktos noteiktajai iestādei (lēmējiestādei). Ja augstākas iestādes nav vai tā ir Ministru kabinets un normatīvajos aktos nav noteikta cita iestāde, iesniegumu izskata attiecīgā tiešās pārvaldes iestāde.

(2) Lēmējiestāde mēneša laikā pēc iesnieguma saņemšanas izvērtē zaudējuma atlīdzinājuma tiesisko pamatu un pieņem lēmumu par zaudējuma atlīdzinājuma piešķiršanu un atlīdzinājuma apmēru vai arī par iesnieguma noraidīšanu.

Ja privātpersonas iesniegumu par zaudējuma atlīdzinājumu saņem pastarpinātās pārvaldes iestāde, kas ar savu rīcību, pildot citas atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas funkcijas vai uzdevumus, nodarījusi zaudējumu, tā nekavējoties pārsūta iesniegumu piekritīgajam atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas orgānam, bet iesnieguma kopiju nosūta ministrijai, kurai attiecīgā atvasināta publisko tiesību juridiskā persona ir padota.

²⁷ Ziņotājs, 1998, Nr. 14.

²⁸ Ziņotājs, 2005, Nr. 13.

Skaidri redzams, ka šis nav civiltiesiska strīda risināšanas ceļš. To, kā administratīvās tiesas risina zaudējumu (kaitējuma) atlīdzības jautājumus, var iepazīt Augstākās tiesas mājaslapā.²⁹

Likums nenorobežo atbildību pēc nodarītāja statusa (ir vai nav juridiska persona), kaut gan nosaka atšķirīgas jautājumu risināšanas procedūras attiecībā uz dažādām pārvaldes iestādēm atbilstoši to dalījumam Valsts pārvaldes iekārtas likumā. Attiecīgi saskaņā ar likuma 3. pantu (**Zaudējuma atlīdzinājuma finansēšanas avoti**) zaudējumu atlīdzina no:

- 1) valsts pamatbudžeta;
- 2) pašvaldības budžeta;
- 3) citas atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas budžeta;
- 4) publiskās aģentūras patstāvīgā budžeta līdzekļiem, ja aģentūrai piemīt procesuālā tiesībspēja un šie līdzekļi neietilpst nevienas šā panta 1., 2. vai 3. punktā minētās publisko tiesību juridiskās personas budžetā un aģentūra ir nodarījusi zaudējumu jomā, kurā tā darbojas sava budžeta ietvaros.

Var teikt, ka valsts pārvaldē nodarīto zaudējumu atlīdzināšana ir noregulēta, nerisīnot jautājumu par to, kuras iestādes ir juridiskas personas civiltiesiskā izpratnē, bet gan operējot ar nozarē definētiem jēdzieniem, tostarp tādiem kā „subjekts, ja tam piemīt procesuālā tiesībspēja”, „juridiskas personas orgāns”, „piekritīga iestāde”, „patstāvīgs budžets”, „darbība budžeta ietvaros”. Taču ir arī formulējumi, kuros parādās termins „juridiska persona”. Piemēram, „zaudējumu atlīdzina no valsts pamatbudžeta, ja to radījusi pastarpinātās pārvaldes iestādes rīcība, pildot tiešās pārvaldes funkcijas vai uzdevumus. Zaudējumu atlīdzina no attiecīgās atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas budžeta, ja to radījusi pastarpinātās pārvaldes iestādes rīcība, pildot atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas autonomās funkcijas vai uzdevumus”. Administratīvajām tiesām nāksies precizēt vēl daudzas lietas, bet cerēsim, ka tās tiks galā. Jāuzsver, ka atbildība par valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu (kaitējumu), neraugoties uz tās ekonomisko līdzību ar atbildību par kaitējumu civiltiesībās, ir atsevišķs un jauns atbildības veids administratīvajās tiesībās. To paredz īpašs likums, kas strīdu izskatīšanai nosaka administratīvo ceļu un procedūru, Administratīvā procesa likuma 97. pantā kā palīgavotu atbildības priekšnosacījumu un apmēra noteikšanai norādot civiltiesību principus.

No šī viedokļa ne tiesām, kas skata civiltiesiskus strīdus, kuros prasības celtas pret valsts institūcijām, ne civiltiesību zinātnei nevajadzētu satraukties par termina „juridiska persona” lietošanu administratīvajās tiesībās. Taču īstenība ir tāda, ka valsts iestādes parādās arī civiltiesiskos līgumu un deliktu

²⁹ Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 6. maija spriedumu lietā Nr. A42554406, SKA – 155/2011. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/155-ska-2011.pdf> (aplūkots 27.10.2011.).

strīdos, un tad apskatītais iespējamo atbildīgo personu dalījums Valsts pārvaldes iestāžu likumā un APL nav piemērojams.

Iestāde kā civiltiesiska juridiska persona

Pārvaldes iestādes veic ne tikai administratīvas funkcijas, bet savas darbības nodrošināšanai arī saimnieciskas, civiltiesiska rakstura funkcijas. Jau K. Dišlers ir norādījis, ka pat valstij kā tiesību subjektam ir divi dažādi statusi – privāttiesiskais un publiski tiesiskais.³⁰ Neapšaubāmi, tiesību subjekta īpašības ir tām valsts institūcijām, kas ar likumu vai nolikumu atzītas par atvasinātu publisku personu. Taču, ja kāda valsts vai pašvaldības iestāde nav nolikumā nosaukta par juridisku personu, tad tā var būt plašas (autonoma) vai šauras kompetences persona publisko tiesību (pārvaldes) jomā un tātad šīs iestādes pamatdarbībā, bet pēc citiem kritērijiem nosakāms tās statuss privāttiesisko attiecību jomā. Kā norāda Augstākās tiesas senatore *Dr. iur.* Jautrīte Briede, iestādēm ir zināma neatkarības (patstāvības) pakāpe, un tas, vai attiecīgajā gadījumā iestāde rīkojas kā privāto vai publisko tiesību subjekts, ir atkarīgs nevis no iestādes vēlmes, bet gan no funkcijas, ko tā īsteno, un veida, kādā tas tiek darīts.³¹ Administratīvā procesa likuma terminu skaidrojumā (1. pantā) atrodam norādi par to, ka iestāde var taisīt lēmumus un veikt cita veida darbību privāto tiesību jomā. Nav vienīgi pateikts, kuras iestādes var, kuras nevar.

Valstij uz īpašuma tiesību pamata pieder lielas bagātības, tā rīkojas ar šo mantu, slēdz līgumus, uzņemas saistības ar savu institūciju starpniecību. Daļai šo institūciju ir juridiskas personas statuss, citām nav. Civiltiesiskos strīdos par pusi nevar būt nekas cits kā tikai fiziskas un juridiskas personas.

Lasot Valsts pārvaldes iekārtas likumu, jāsecina, ka ministrija nav juridiska persona. No minētā likuma 1. panta 3. un 4. punkta izriet, ka tā ir tikai iestāde, kas darbojas publiskas personas vārdā. Līdz ar to, piemēram, Ekonomikas ministrijas nolikuma 6.7. punktā noteikts, ka ministrija **valsts vārdā** veic privāttiesiskus darījumus, kas nepieciešami ministrijas darbības nodrošināšanai;³² tāds pats noteikums ir Iekšlietu ministrijas nolikuma 6.7. punktā.³³ Šie nolikumi izdoti saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 16. panta pirmo daļu. Saskaņā ar šo likumu ministrija ir pastarpinātās pārvaldes iestāde. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 5. pantā „Publiskas personas atbildība par savām iestādēm” strikti noteikts, ka tiešās pārvaldes iestādes pārstāv Latvijas Republiku. Pati Latvijas Republika ir

³⁰ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 114. lpp.

³¹ Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 60., 64. lpp.

³² Ministru kabineta noteikumi Nr. 238, 2003. gada 29. aprīlī (prot. Nr. 23, 62. §)

³³ MK noteikumi Nr. 240 „Iekšlietu ministrijas nolikums”. Latvijas Vēstnesis, 70 (2835), 13.05.2003., ar grozījumiem.

sākotnējā publiskā persona. Atvasināta publiska persona ir pašvaldība vai cita ar likumu vai uz likuma pamata izveidota publiska persona. Tai ar likumu piešķirta sava autonoma kompetence, kas ietver arī sava budžeta veidošanu un apstiprināšanu. Tai var būt sava manta. Turpretim iestāde likuma 1. pantā definēta kā institūcija, kura darbojas publiskas personas vārdā un kurai ar normatīvo aktu noteikta kompetence valsts pārvaldē, piešķirti finanšu līdzekļi tās darbības īstenošanai un ir savs personāls.

Tātad ministrija kā pastarpinātās pārvaldes iestāde, darbojoties jomā, kas ar likumu nodota tās autonomā kompetencē, pārstāv šo publisko personu. Atvasinātā publiskā persona ir atbildīga par pastarpinātās pārvaldes iestāžu darbību. Likuma 5. panta ceturtā daļa noteic, ka, ja pastāv pamatotas šaubas par iestādes pierēķināmību konkrētai publiskai personai, proti, par to, kuru publisko personu attiecīgajā gadījumā iestāde pārstāv, uzskatāms, ka tā pārstāv Latvijas Republiku, un Latvijas Republika ir atbildīga par tās darbību. Tas liek domāt, ka ministrija nevar savā vārdā noslēgt ne pirkuma līgumu par rakstāmpiederumu iegādi Ls 500 vērtībā, ne līgumu par telpu remontu, ne atbildēt par šādu līgumu nepildīšanu, ne arī sludināt un veikt policijas automašīnu iepirkumu.

Skaidri zinām, ka dzīvē tas tā nav. Zinām arī to, ka dažādas ministrijas laiku pa laikam ir bijušas gan atbildētājas, gan prasītājas tiesā mantiskos un darba strīdos. Piemēram, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 2011. gada 22. jūnijā izskatīja civillietu sakarā ar atbildētājas Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas kasācijas sūdzību par Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010. gada 29. novembra spriedumu J. D. prasībā pret Latvijas Republikas Aizsardzības ministriju par darba līguma uzteikuma atzīšanu par spēkā neesošu un atlīdzības par darba piespiedu kavējumu izmaksāšanu.³⁴ Ja ministrija nav juridiska persona, tad Senāts uz to būtu norādījis un nebūtu skatījis kasācijas sūdzību pēc tās būtības.

Kur ir kļūmes? Tādas pastāv gan normatīvajos aktos, gan to interpretācijā, un, lai tās atrastu, nepieciešams pievērsties juridiskas personas izcelsmei un būtībai.

Juridiskas personas veidošanās pirmsākumi rodami Senajā Romā. Romiešu civiltiesībās blakus atsevišķiem indivīdiem (fiziskām personām) tiesības piedalīties mantiskajās attiecībās pakāpeniski ieguva arī cilvēku radīti sociāli veidojumi (biedrības, labdarības fondi u. c.), kuriem bija nošķirta manta un mērķis piedalīties preču – naudas attiecībās. Šādu mākslīgi radītu tiesību subjektu apzīmēšanai sākotnēji lietoja formulējumu „personae vice fungitur”³⁵ (personas vietā darbojošies – lat. val.). Gadsimtu gaitā nostiprinājās īsāks termins – juridiska persona. Par galvenajām juridiskas personas pazīmēm atzītas divas: pirmkārt, civiltiesiskajā apgrozībā nepieciešamā mantas

³⁴ Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 22. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-980/2011.

³⁵ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 73. lpp.

nošķirtība tādā līmenī, kas ļauj ar to rīkoties kā saimniekam, otrkārt, organizatoriskā vienotība un skaidrība par to, kas tiesīgs pieņemt lēmumus par darījumu slēgšanu un citiem civiltiesiskās apgrozības jautājumiem

Sazarojoties tiesību nozarēm, respektīvi, patstāvīgu tiesību nozaru veidolu iegūstot civilprocesuālajām tiesībām, administratīvajām tiesībām un citām, terminu „juridiska persona” sāka lietot arī ārpus civiltiesībām. Tas radīja sarežģījumus, jo administratīvajās tiesībās šai jēdzienā cenšas ielikt citādu saturu, kā to rāda citētie ministriju nolikumi un Valsts pārvaldes iekārtas likums. Minētajā likumā samērā konsekventi lietots termins „publiska persona”, vienīgi terminu skaidrojumā Latvijas Republika nosaukta par sākotnējo publisko tiesību **juridisko** (izcēlums mans – K. T.) personu. Diemžēl definīciju, kas ir publisko tiesību juridiska persona, neatrodam. Administratīvā procesa likuma 34. pants noteic, ka par atbildētājiem administratīvajā procesā var būt LR, pašvaldība, cita atvasināta publisko tiesību juridiska persona vai cits tiesību subjekts 22. panta otrajā daļā minētajā gadījumā, kas tātad ir nepilna apjoma tiesībsubjektības juridiska persona. Taču tas vēl nav viss. Likuma 34. panta otrā daļa rāda, ka atbildētāja pusē var pieaicināt iestādi, no kuras prasa attiecīgu rīcību, vai citu institūciju. Šādu pieaicināto iestādi nevar uzskatīt par līdzatbildētāju, jo atbildību nes sākotnējā vai atvasinātā juridiskā persona. Viņa nav arī trešā persona, jo viņa vispār nav persona. Varam tikai minēt, kura formula radās vispirms: vai „īpašuma tiesības nostiprina valstij xx aģentūras vai ministrijas personā”, vai „lūdz piedzīt no LR xx ministrijas un yy dienesta personā”. Ja īpašumu vēl varētu atdot kādam citam valdījumā, tad nekādai loģikai neatbilst konstrukcija, ka var kaut ko piedzīt no viena, bet cita personā, turklāt ja šis cits nemaz nav persona tiesību subjekta nozīmē. Un var rasties jautājums, kuru ministriju vai tās struktūrvienību pieaicināt lietā: to, kurai ir nauda (tad tā būtu Finanšu ministrija vai Valsts kase), vai arī to, kura vislabāk pārzina notikušo un spēj paskaidrot savu darbību vai bezdarbību. Tas būtu jālemj nevis prasītājam vai tiesai (pēdējai vērtējot, vai prasības pieteikumā norādītā persona ir īstais atbildētājs), bet gan kompetentai valsts institūcijai, kas tiesīga lemt par valsts pārstāvību kopumā. Iespējams, ka atbildi varētu atrast likumos, meklējot nozari vadošo institūciju.

Problēmas īstā atbildētāja noskaidrošanā var rasties arī pašvaldības institūciju struktūras dēļ. Tādas atspoguļojas turpmāk aprakstītajā tiesas lietā.

2009. gada 30. oktobrī Miks Č. Rīgas Kurzemes rajona tiesā cēla prasību pret Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekciju un Rīgas pilsētas pašvaldību, apstrīdot darba devēja 1. oktobra uzteikumu, jo Rīgas domes 2009. gada 26. augusta lēmuma Nr. 200 „Par atsevišķu Rīgas priekšpilsētu un rajonu izpilddirekciju likvidāciju” 1.2. punktā noteikts, ka Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcija tiek

likvidēta, nododot tās funkcijas un uzdevumus Rīgas Zemgales priekšpilsētas izpilddirekcijai. Prasītājs lūdz:

- atzīt par spēkā neesošu Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcijas darba devēja uzteikumu Nr. IKR-09-89-ad;
- atjaunot prasītāju iepriekšējā darbā un piedzīt no Rīgas pilsētas pašvaldības viņa labā vidējo izpeļņu par darba piespiedu kavējuma laiku Ls 4223,46.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija, izskatot lietu apelācijas kārtībā un analizējot starp pusēm pastāvošo strīdu par to, vai Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcija bija juridiska persona, kuru likvidējot tās darbiniekiem ir pamats uzteikt darba līgumu pēc Darba likuma 101. panta pirmās daļas 10. punkta, norādīja sekojošo:

Saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. pantu un likuma „Par pašvaldībām” 4., 5. pantu pašvaldība ir uz likuma pamata izveidota publiska persona, kurai privāttiesību jomā ir juridiskās personas tiesības, kura savas kompetences ietvaros darbojas patstāvīgi, ar savu institūciju starpniecību un ir pilnībā atbildīga par šo institūciju darbību. Pašvaldības institūcijas, to vidū domes, izpilddirekcijas u. c. darbojas pašvaldības vārdā atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kompetencei, un šim nolūkam tām ir piešķirti finanšu līdzekļi un nokomplektēts savs personāls.

Atbilstoši Rīgas pilsētas pašvaldības nolikuma 20. punktam Rīgas pilsētas pašvaldība izveido Rīgas priekšpilsētu un rajonu izpilddirekcijas, kuras atrodas Rīgas pilsētas izpilddirektora pakļautībā. Savukārt minētā nolikuma 34. pantā noteikts, ka Rīgas priekšpilsētu un rajonu izpilddirekcijas ir pašvaldības iestādes, kuru darbu vada Rīgas priekšpilsētu un rajonu izpilddirektori un kuras darbojas saskaņā ar domes apstiprināto nolikumu.

Detalizētāks izpilddirekcijas darbības un funkciju apraksts dots Rīgas domes 2005. gada 20. decembrī pieņemtajā Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcijas nolikuma Nr. 25 1.3., 1.4. un 1.5. punktā, kur noteikts, ka izpilddirekcija tiek finansēta no Rīgas pilsētas pamatbudžeta un Rīgas pilsētas budžeta līdzekļiem, izpilddirekcija ir Rīgas pilsētas izpilddirektora tiešā pakļautībā un tā pilda pašvaldības deleģētas funkcijas un uzdevumus. Saskaņā ar minētā nolikuma 7.2.5. punktu izpilddirektora kompetencē ietilpst tiesības pieņemt darbā un atlaist no darba izpilddirekcijas darbiniekus.

Civillietu tiesu kolēģija prasību apmierināja un nosprieda atjaunot Miku Č. darbā Rīgas Pārdaugavas izpilddirekcijā (tiesībpārņēmēja) un piedzīt no tās prasītāja labā vidējo izpeļņu par darba piespiedu kavējuma laiku no 2009. gada 2. novembra līdz 2010. gada 17. jūnijam.

Kasācijas sūdzību iesniedza Rīgas Pārdaugavas izpilddirekcija, un tai pievienojās Rīgas dome. Kasācijas motīvos uzsvērts, ka izpilddirekcija nav juridiska persona un tātad no tās neko nevar piedzīt, tātad, ja vispār ir pamats piedzīt, tad piedziņa vēršama pret Rīgas pašvaldību.

Lietu 2011. gada 19. janvārī izskatīja Senāts paplašinātā sastāvā un konstatēja, ka Kurzemes izpilddirekcija bija tiesīga lemt par personāla atlaišanu sakarā ar izpilddirekcijas likvidāciju. Saskaņā ar Rīgas domes 2005. gada 27. septembra saistošo noteikumu Nr. 17 „Rīgas pilsētas pašvaldības nolikums” 6. punktu likumā noteiktajos ietvaros un nolikumā paredzētajā kārtībā dome izveido tai atbilstīgu pašvaldības administrāciju, nosakot tās organizācijas struktūru un kompetenci. Nolikuma 20. punkta trešās daļas c) apakšpunkts noteic, ka pašvaldības izpilddirekcijas ir pašvaldības īpaša statusa domes izveidotas iestādes, kas ir Rīgas pilsētas izpilddirektora pakļautībā. Līdz ar to Rīgas priekšpilsētu un rajonu izpilddirekcijas ir Rīgas pilsētas pašvaldības iestādes, kas to nolikumos noteiktās kompetences ietvaros realizē tām noteiktās funkcijas un uzdevumus un tām šim nolīkam ir piešķirti finanšu līdzekļi un personāls.

Kā redzams no 2005. gada 20. decembrī pieņemtā Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcijas nolikuma Nr. 25, Rīgas dome šā nolikuma 7.2.5. punktā noteikusi attiecīgās izpilddirekcijas izpilddirektoram kompetenci pieņemt darbā un atlaist no darba izpilddirekcijas darbiniekus, nodrošināt personāla kvalifikācijas un profesionālā līmeņa paaugstināšanu. Tāpat saskaņā ar minētā nolikuma 1.2. punktu izpilddirekcijai ir zīmogs ar Rīgas mazā ģerboņa attēlu un pilnu izpilddirekcijas nosaukumu, patstāvīga bilance, norēķinu konti Rīgas domes Finanšu departamenta norādītajās kredītiestādēs, tā atbilstoši nolikuma 1.3. punktam tiek finansēta no Rīgas pilsētas pamatbudžeta un Rīgas pilsētas speciālā budžeta līdzekļiem.

Apelācijas instances tiesa konstatējusi, ka 2007. gada 15. oktobra darba līgums noslēgts starp Miku Č. kā darbinieku un Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekciju, Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcija kvalificējama kā darba devēja Darba likuma 4. panta izpratnē. Tas nozīmē, ka persona, kas noslēdz darba līgumu, ir tiesīga risināt arī līguma izbeigšanas jautājumu.

Attiecīgi arī Augstākās tiesas Senāts 2011. gada 19. janvāra spriedumā lietā Nr. SKC-473, nepieļaujot likumu burtisku (formālu) iztulkošanu, atzinis, ka Rīgas Kurzemes rajona izpilddirekcija (nevis Rīgas pašvaldība) kvalificējama kā darba devēja Darba likuma 4. panta izpratnē.³⁶

Atstāstītās tiesu lietas sakarā jāatgriežas pie Valsts pārvaldes iekārtas likuma XI nodaļā noteiktā. Tās nosaukums ir Publiskas personas darbība privāto tiesību jomā, un 87. pantā noteikts:

- (1) Publiska persona privāto tiesību jomā darbojas šādos gadījumos:
  - 1) veicot darījumus, kas nepieciešami tās darbības nodrošināšanai;
  - 2) sniedzot pakalpojumus;

³⁶ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 19. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-473. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2011/skc-0473-11.pdf>. Apelācijas instances tiesas spriedums gan tika atcelts dažādu citu motīvu dēļ. Līdzīga rakstura strīds (Lieta Nr. SKC-715/2011) beidzās ar kasācijas sūdzību atsaukumu izlīguma dēļ.

- 3) veicot komercdarbību (88. pants).
- (2) Ja publiska persona darbojas privāto tiesību jomā, uz to attiecas likumi, kas reglamentē privāttiesiskus darījumus vispār, ciktāl šo darbību neierobežo citi normatīvie akti.
- (3) Atvasinātas publiskas personas, izveidojot privāto tiesību juridiskās personas, arī tādas, kurām nav peļņas gūšanas rakstura, nevar izvairīties no šajā likumā noteiktās atbildības un izvirzīt tām citus mērķus, kas neizriet no attiecīgās publiskās personas funkcijām.
(*Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 12.06.2009. likumu, kas stājies spēkā 01.07.2009.*)

Citētā norma dod skaidru atbildi, ka uz publisku personu, tai veicot darījumus, kas nepieciešami tās darbības nodrošināšanai, attiecas likumi, kas reglamentē privāttiesiskus darījumus vispār, ciktāl šo darbību neierobežo citi normatīvie akti. Likuma 88. pantā paredzēts, ka komercdarbības veikšanai publiska persona (publiskas personas) saskaņā ar likumu var dibināt kapitālsabiedrību. Nav šaubu, ka kapitālsabiedrība ir privāttiesiska juridiska persona un nes atbildību atbilstoši civiltiesību normām. Bet ne visu saimniecisko funkciju nodrošināšanai tādas dibina.

Ne tik skaidra ir atbilde attiecībā uz deliktiem, kas notikuši publiskās personas darbības jomā. Tādi var izrietēt gan no administratīvām, gan civiltiesiskām attiecībām. Tāpat zināmas neskaidrības var rasties sakarā ar norādi par to, ka atvasinātas publiskās personas var izveidot privāto tiesību juridiskās personas, vienlaikus paliekot atbildīgas Valsts pārvaldes likumā noteiktajā apjomā. Nav arī pietiekamas skaidrības par mantu, ar kuru atbild publiska persona. Likuma 91. pants nosaka: „Publiskas personas manta atrodas iestādes valdījumā (turpmāk – iestādes manta). Iestāde tās valdījumā nodoto mantu izmanto saprātīgi.” Likumos, piemēram, APL 94. panta pirmās daļas 4) punktā, ir lietoti visai savdabīgi, Likumam par budžetu un finanšu vadību³⁷ neatbilstoši formulējumi: „cits publisko tiesību subjekts, ja tam piemīt procesuālā tiesībspēja un ir patstāvīgs budžets” (procesuālo tiesībspēju nedāvina katram, kam ienāk prātā, tā rodas atkarībā no mantiskās patstāvības, tostarp atkarībā no budžeta patstāvības pakāpes), „nodarījis kaitējumu jomā, kurā tas darbojas sava budžeta ietvaros” (nevienai iestādei budžets neparedz naudu kaitējumu nodarīšanas jomai, Tieslietu ministrijai gan tiek iedalīti un dažkārt ar Ministru kabineta rīkojumu papildināti līdzekļi atlīdzības izmaksām nepamatoti aizturētajām, arestētajām un notiesātajām personām,³⁸ tas ir, likumā noteiktas funkcijas izpildei). Likums par budžetu un finanšu vadību nedala budžetus savos un svešos, bet noteic, ka pastāv a) budžeta finansētas un b) nefinansētas institūcijas, sīkāk nodalot budžeta

³⁷ 25.11.1996. likums. Latvijas Vēstnesis, 211 (696), 06.12.1996.

³⁸ Tieslietu ministrijai piešķir papildu 66 000 latu, ko izmaksāt nepamatoti aizturētajiem un notiesātajiem. LETA, 2011. gada 11. oktobri.

iestādes, no valsts budžeta daļēji finansētas atvasinātas publiskas personas, visus pilnīgi vai daļēji tieši no valsts budžeta finansētus komersantus, biedrības vai nodibinājumus, kā arī budžeta nefinansētas iestādes. Par budžeta iestādi norādīts, ka tā ir valsts vai pašvaldības iestāde, atvasināta publiska persona, kuru pilnīgi finansē no valsts vai pašvaldības budžeta, kā arī valsts vai pašvaldības aģentūra. Vēl jāpiebilst, ka Valsts pārvaldes likuma 1. panta 3) punktā kā iestādes pazīme norādīta „ir savs personāls”, nepaskaidrojot, ko nozīmē „savs” šādam veidojumam. Ir lielas šaubas par to, vai personāla esamība ietekmē spēju atbildēt par iestādes darbību vai bezdarbību.

Nav izslēgti strīdi, kuros tā vai cita iestāde ceļ prasību vai pret viņu tiek celta prasība ārpus iestādes pārvaldes funkciju veikšanas. Tad diemžēl nevajadzīgus pārpratumus var izraisīt viena no tēzēm, kas izriet no Augstākās tiesas Senāta 2010. gada 24. novembra sprieduma lietā Nr. SKC-226 un AT mājaslapā publicēta šādi: „Par iestādi Civillikuma 1407. panta izpratnē atzīstama patstāvīga jeb autonoma valsts iestāde. Tiešās pārvaldes iestādes nav iestādes Civillikuma 1407. panta izpratnē, un tām nav juridiskas personas statuss, jo tās savā darbībā pārstāv valsti. Privāttiesiskās saistības tiešās pārvaldes iestādes iegūst nevis patstāvīgi, bet gan valsts vārdā.”

Civillikuma 1407. pants satur bezatrunu norādi, ka iestāde (tātad jebkura) var būt juridiska persona. Vai Senāts nav taisījis kļūdainu spriedumu? Jāsaka tūlīn, ka šie apgalvojumi nav izraisījuši sprieduma nepareizumu. Lieta bija izspriežama neatkarīgi no tā, vai ministriju un dienestu atzīst vai neatzīst par juridisku personu. Taču komentārs un precizējošs paskaidrojums ir nepieciešams.

Senāta spriedumā plaši analizēts jautājums par īsto atbildētāju vai atbildētājiem lietā par kaitējuma atlīdzību, kur prasība atbilstoši likumiem, kādi tie bija materiāli tiesiskās attiecības rašanās laikā (Civillikuma 3. pants), pamatota gan ar Civillikuma 1635., 2347., 2349. pantu, gan ar Satversmes 1. pantu (pirms Satversmes grozījumiem³⁹ – Konstitucionālā likuma „Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”⁴⁰ 37. panta otrā daļa), no kuriem izriet tiesiskas valsts princips, kas paredz valsts atbildību par tās pārstāvju izdarītajiem pārkāpumiem un valsts pienākums aizsargāt iedzīvotāju veselību. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka cilvēktiesību aizsardzība kā viena no tiesiskas valsts svarīgākajām garantijām nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir aizskartas.⁴¹ Šādā aspektā Augstākās

³⁹ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: 1998. gada 15. oktobra likums (spēkā no 06.11.1998.). Latvijas Vēstnesis, 23.10.1998., Nr. 308; Ziņotājs, 1998, Nr. 22.

⁴⁰ Pieņemts 1991. gada 10. decembrī (spēkā no 10.12.1991.), publicēts: Ziņotājs, 1992, Nr. 4 (grozījumi: Ziņotājs, 1995, Nr. 10; 1997, Nr. 21).

⁴¹ LR Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103. Latvijas Vēstnesis, 07.12.2001., Nr. 178; Ziņotājs, 2001, Nr. 24. Sk. arī grām.: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2001. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 38.–43. lpp

tiesas Senāts 2010. gada 24. novembra spriedumā lietā Nr. SKC-226⁴² ir sniedzis sīkākus apsvērumus. Šie apsvērumi raksturo valsts pārvaldes iestāžu statusu valstisko funkciju īstenošanā, bet nedod atbildi, vai un kādos gadījumos iestādes darbojas kā juridiskas personas.

Lai noteiktu iestādes, kas īsteno kādu no valsts varas funkcijām, tiesisko statusu, vispirms ir jāpiemēro publisko tiesību principi, kas ietverti Satversmes 1. pantā, kā arī nostiprināti Valsts pārvaldes iekārtas likumā.⁴³ Lai efektīvāk varētu veikt valsts pārvaldes funkciju, valsts kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona var izveidot jaunu – no valsts atvasinātu – publisko tiesību juridisko personu, un nodot tās pārvaldībā daļu no saviem valsts pārvaldes uzdevumiem.⁴⁴ To paredz Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. panta 2. punkts – atvasināta publiska persona ir cita ar likumu vai uz likuma pamata izveidota publiska persona, kurai ar likumu piešķirta sava autonoma kompetence, kas ietver arī sava budžeta veidošanu un apstiprināšanu, un kurai var būt sava manta.

Valsts pārvaldes iestāde kā atvasināta publisko tiesību juridiskā persona (patstāvīga jeb autonoma valsts iestāde) tiek veidota tikai izņēmuma kārtā, proti, kad valstī citādi nav iespējams nodrošināt pienācīgu pārvaldi noteiktā izpildvaras jomā.⁴⁵ Normatīvajā aktā, uz kura pamata valsts izveido atvasinātu publisko tiesību juridisko personu, parasti tiek norādīts, ka attiecīgā iestāde ir pilntiesīga autonoma valsts iestāde (piemēram, Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma⁴⁶ 57. pants paredz, ka Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome ir neatkarīga pilntiesīga autonoma institūcija. Savukārt Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likuma⁴⁷ 2. pants paredz, ka Finanšu un kapitāla tirgus komisija ir pilntiesīga autonoma valsts iestāde).

Tādējādi autonomās valsts iestādes uz likuma pamata tiek atzītas par publisko tiesību juridiskām personām, kas ne tikai publisko tiesību jomā, bet arī civiltiesiskajā apgrozībā uzstājas savā vārdā. No šī apgalvojuma gan nav īsti skaidrs, vai, ja iestādi atzīst par publisko tiesību personu, tā automātiski, nepārbaudot vēl kādus kritērijus, kļūst par civiltiesisku juridisko personu. Publiskajās attiecībās iestādei, lai kaut ko lemtu, ir vajadzīga attiecīgo jautājumu aptveroša kompetence. Bet vai tam vajadzīga arī manta, ar kuru atbildēt, ja lēmums izraisa prettiesisku aizskārumu un mantiskas sekas? Kādas vispār ir pazīmes, pēc kurām pazīst publisku juridisku personu?

⁴² <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2010/skc-226.pdf>

⁴³ Pieņemts 2002. gada 6. jūnijā (spēkā no 01.01.2003.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 21.06.2002., Nr. 94; Ziņotājs, 2002, Nr. 14 (pamatteksts).

⁴⁴ Sk.: Levits E. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra. Jaunā pārvalde, 2002, Nr. 1 (31).

⁴⁵ Sk.: LR Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. 2006-05-01. Latvijas Vēstnesis, 24.10.2006., Nr. 169; Ziņotājs, 2006, Nr. 22. Sk. arī grām.: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 122.–141. lpp.

⁴⁶ Pieņemts 2010. gada 12. jūlijā (spēkā no 11.08.2010.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 28.07.2010., Nr. 118.

⁴⁷ Pieņemts 2000. gada 1. jūnijā (spēkā no 01.07.2001.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 20.06.2000., Nr. 230/232; Ziņotājs, 2000, Nr. 13 (pamatteksts).

Senāts secinājis, ka iestāde Civillikuma 1407. panta izpratnē ir ar likumu vai uz likuma pamata izveidota patstāvīga jeb autonoma valsts iestāde. Tam var piekrist. Turpretī secinājumam, ka visas citas tiešās pārvaldes iestādes nav iestādes Civillikuma 1407. panta izpratnē, piekrist ir grūti. Var droši piekrist, ka Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. panta izpratnē ne Iekšlietu ministrija, ne arī VUGD nav atvasinātas publiskas personas (autonomas valsts iestādes), bet nevar piekrist, ka taisni tāpēc tās nav uzskatāmas par iestādēm Civillikuma 1407. panta izpratnē.

Pieņemot šo tēzi kā vispārīgu patiesību, ministriju un citu tiešās pārvaldes iestāžu piedalīšanās civilprocesā prasītāja vai atbildētāja statusā būtu uz visiem laikiem izslēgta, jo saskaņā ar CPL 71. pantu par pusēm civilprocesā var būt vienīgi fiziskas vai juridiskas personas.⁴⁸ Tās nevar būt par atbildētājām APL izpratnē, bet, kā pamatots turpmāk, var būt civiltiesisku attiecību un strīdu dalībnieces. Līgumstrīdos un arī dažādu no deliktiem izrietošu prasījumu lietās tiesām nerodas problēmas vai jautājumi par dalību procesā.

Izskaidrojums šādam paradoksam meklējams apstākļi, ka tiek jaukti jautājumi par valsts vai pašvaldības iestādes tiesisko statusu pārvaldes (administratīvajās) attiecībās un statusu civiltiesiskajās attiecībās. Tiek jaukti arī jēdzieni „publisko tiesību juridiska persona” un „privāttiesiska juridiska persona”.

Civillikuma 1407. panta izpratnē par iestādi uzskatāma jebkura valsts iestāde, kura atbilstoši Valsts pārvaldes likuma XI nodaļai darbojas privāto tiesību jomā un pret kuru prasība celta šādas darbības sakarā.

Šajā sakarā jāatgriežas pie raksta sākumā minētā Senāta 2011. gada 22. jūnija sprieduma lietā Nr. SKC-980, kurā atbildētāja ir ministrija (tiešās pārvaldes iestāde).

Saskaņā ar 1999. gada 4. janvārī noslēgto darba līgumu J. D. no 1999. gada 4. janvāra strādājis par ārstu ekspertu (psihiatru) Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas (turpmāk – Aizsardzības ministrija) Militāra dienesta iesaukšanas centrā (turpmāk – MDIC). Ar MDIC 2004. gada 26. februāra rīkojumu Nr. 64-pn, kas pamatots ar likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonas darbībā” 4. panta otro daļu, ārsta eksperta amatam noteikts valsts amatpersonas statuss. 2004. gada 23. martā J. D. saņēmis darba līguma uzteikumu Nr. 1-10/233, jo nav piekritis izmaiņām darba līguma 5. punktā, ar ko viņa amatam noteikts valsts amatpersonas statuss.

J. D. 2004. gada 21. aprīlī cēlis tiesā prasību pret Aizsardzības ministrijas MDIC, vēlāk to papildinot, kurā lūdzis:

- atzīt, ka darba attiecības ar prasītāju ir pārtrauktas pretrunā ar Darba likumu un uzlikt pienākumu darba devējam atjaunot prasītāju iepriekšējā darbā;

⁴⁸ Ir gan nelieli izņēmumi (personālsabiedrības, komercsabiedrību filiāles) Sk. sīkāk: Civilprocesa likuma komentāri. 1. daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 197. lpp.

- piedzīt no darba devēja atlīdzību par darba piespiedu kavējuma laiku no uzteikuma spēkā stāšanās dienas līdz faktiskai atjaunošanai; atlaišanas pabalstu divu vidējo mēnešalgu apmērā, morālo kompensāciju vienas vidējās mēnešalgas apmērā.

Prasībā norādīts: ārsts eksperts neizdod administratīvus aktus un tāpēc nav pamatota prasība par valsts amatpersonas statusa piemērošanu ārstiem ekspertiem; prasītāja pienākumos ietilpst tikai obligātajā militārajā dienestā iesaucamās personas veselības stāvokļa novērtēšana, tāpēc valsts amatpersonas statusa noteikšana nav nepieciešama.

Viņam nav jāveic likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonas darbībā” 4. panta otrajā daļā noteiktie pienākumi, jo lēmumu par derīgumu dienestam pieņem amatpersona – medicīnas komisijas priekšsēdētājs.

Lietu izskatīja vairākkārt dažādās tiesu instancēs laikā no 2004. gada 2. septembra līdz 2011. gada 22. jūnijam. Pagriezīenu tiesu nolēmumos izraisīja Administratīvās apgabaltiesas 2008. gada 5. februāra spriedums attiecībā uz J. D., ar kuru atzīts par prettiesisku Aizsardzības ministrijas 2004. gada 27. maija lēmums Nr. 01/2063 par valsts amatpersonas statusa noteikšanu J. D. kā MDIC Medicīnas daļas ārstam ekspertam. Pēc tā J. D. 2010. gada 3. martā grozīja prasības pieteikumu: lūdzis izbeigt darba tiesiskās attiecības ar tiesas sprieduma spēkā stāšanās brīdi, piedzīt no Aizsardzības ministrijas vidējo izpeļņu par visu darba piespiedu kavējuma laiku Ls 16 157,7 un piedzīt no Aizsardzības ministrijas izdevumus par advokāta palīdzību Ls 491,60. Lietas izskatīšanas brīdī 2010. gadā Aizsardzības ministrijas MDIC vairs nepastāvēja (likvidēta ar 2007. gada 1. janvāri), par tā tiesību un saistību pārņēmēju tika atzīta Aizsardzības ministrija. Ar Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2010. gada 12. marta spriedumu J. D. prasība apmierināta.

Tiesa

- atzina par spēkā neesošu Aizsardzības ministrijas MDIC 2004. gada 23. marta darba devēja uzteikumu;
- atzina par prettiesisku J. D. atlaišanu no darba Aizsardzības ministrijas MDIC;
- ar 2010. gada 12. martu atzina par izbeigtu starp J. D. un Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas MDIC 1999. gada 4. janvārī noslēgto darba līgumu;
- no Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas par labu J. D. piedzina vidējo izpeļņu par visu darba piespiedu kavējuma laiku Ls 16 157,70 un izdevumus par advokāta palīdzību Ls 30;
- no Aizsardzības ministrijas valsts labā piedzina tiesas izdevumus Ls 428,52.

Tiesas nolēmumos konstatēts, ka J. D. prasījums pamatots ar MDIC 2004. gada 26. februāra rīkojuma Nr. 64-pn tiesiskuma apstrīdēšanu, kas

ir administratīvs akts, un atbildība par tā izdošanu ar likumu noteikta Aizsardzības ministrijai kā augstākstāvošai iestādei. Tādējādi prasītāja atlaišana no MDIC ir tiešā cēloniskā sakarā ar šo rīkojumu, un atbildība par atlaišanas tiesiskumu piekrīt Aizsardzības ministrijai.

Izskatot lietu apelācijas kārtībā sakarā ar atbildētājas apelācijas sūdzību, Civillietu tiesas kolēģija ar 2010. gada 29. novembra spriedumu prasību apmierinājusi.

Tiesa

- izbeigusi starp J. D. un Aizsardzības ministrijas MDIC 1999. gada 4. janvārī noslēgto darba līgumu ar 2010. gada 29. novembri;
- atzinusi J. D. tiesības saņemt vidējo izpeļņu par visu darba piespiedu kavējuma laiku no 2004. gada 23. aprīļa līdz 2010. gada 29. novembrim Ls 18 148,74;
- piedzinusi no Aizsardzības ministrijas par labu J. D. neizmaksāto vidējo izpeļņu par darba piespiedu kavējuma laiku no 2010. gada 13. marta (pēc pirmās instances tiesas sprieduma) līdz 2010. gada 29. novembrim Ls 1991,04 un izdevumus par advokāta palīdzību Ls 757,03;
- piedzinusi no Aizsardzības ministrijas valsts labā tiesas izdevumus – valsts nodevu Ls 341,78, un ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus par tiesas pavēstu un dokumentu piegādāšanu Ls 2,18.

Tiesa spriedumu pamatojusi ar tālāk minētajiem argumentiem.

Pirmās instances tiesas spriedums daļā, ar kuru Aizsardzības ministrijas MDIC 2004. gada 23. marta darba līguma uzteikums atzīts par spēkā neesošu, J. D. atlaišana no darba Aizsardzības ministrijas MDIC atzīta par prettiesisku, ir stājies likumīgā spēkā. Atbilstoši atbildētājas apelācijas sūdzībai pastāv strīds vienīgi par to, no kura brīža izbeidzamas darba tiesiskās attiecības ar prasītāju. No minētā izriet, ka likumīgā spēkā stājies arī pirmās instances tiesas spriedums daļā par vidējās izpeļņas piedziņu par darba piespiedu kavējuma laiku līdz 2007. gada 1. janvārim Ls 7412,62 un par tiesas izdevumu piedziņu no atbildētāja par advokāta palīdzību Ls 30.

Aizsardzības ministrijas MDIC vairs nepastāv, tas likvidēts ar 2007. gada 1. janvāri, tā tiesību un saistību pārņēmēji ir Nacionālie bruņotie spēki (turpmāk – NBS) un Aizsardzības ministrija. Nav strīda par faktu, ka izskatāmajā lietā tieši Aizsardzības ministrija ir MDIC tiesību un saistību pārņēmēja, jo J. D. prasījums pamatots ar MDIC 2004. gada 26. februāra rīkojuma Nr. 64-pn tiesiskuma apstrīdēšanu, kas ir administratīvs akts, un atbildība par tā izdošanu ar likumu noteikta Aizsardzības ministrijai kā augstākstāvošai iestādei. Tādējādi prasītāja atlaišana no MDIC ir tiešā cēloniskā sakarā ar šo rīkojumu, un atbildība par atlaišanas tiesiskumu piekrīt Aizsardzības ministrijai.

Kasācijas sūdzībā Aizsardzības ministrija lūdza atcelt apelācijas instances tiesas spriedumu un nodot lietu jaunai izskatīšanai, pamatojoties uz šādiem argumentiem.

Tiesa nepareizi iztulkojusi Ministru kabineta 2006. gada 11. decembra rīkojumu Nr. 951 „Par Militārā dienesta iesaukšanas centra likvidāciju”, secinot, ka pēc MDIC likvidācijas 2007. gada 1. janvārī Aizsardzības ministrija un NBS ir visu MDIC tiesību un saistību pārņēmēji. Tiesa nav vērtējusi apelācijas sūdzībā norādīto, ka Aizsardzības ministrija un NBS nepārņēma funkcijas, kuru izpildes nodrošināšanā bija iesaistīts prasītājs. Tiesa nonākusi pie nepareiza secinājuma, ka darba tiesiskās attiecības ar prasītāju būtu turpinājušās pēc 2007. gada 1. janvāra, ja pirms tam viņš nebūtu atbrīvots no darba. Tā kā obligātais aktīvais militārais dienests pēc 2006. gada 31. decembra vairs nepastāvēja, Ministru kabinets pieņēma lēmumu par MDIC likvidāciju. Ministru kabineta rīkojums noteica pārņemt tikai daļu no bijušajām MDIC funkcijām, tiesa nepamatoti secinājusi, ka Aizsardzības ministrija ir likvidētā MDIC nodibināto darba tiesisko attiecību pārņēmēja.

Pārbaudījis sprieduma likumību attiecībā uz argumentiem, kas minēti kasācijas sūdzībā, Senāts atzina, ka apelācijas instances tiesas spriedums ir atceļams. Iesniedzot apelācijas sūdzību par pirmās instances tiesas spriedumu, atbildētāja neapstrīdēja tiesas spriedumu daļā par darba devēja uzteikuma un prasītāja atlaišanas no darba prettiesiskumu un viņam par laiku līdz 2006. gada 31. decembrim piedzīto kompensāciju par darba piespiedu kavējumu Ls 7412,62, un šie jautājumi vairs nebija izskatīšanas priekšmets apelācijas instances tiesā.

Apelācijas instances tiesā izskatāmais jautājums bija par to, vai darba tiesiskās attiecības uzskatāmas par izbeigtām ar MDIC likvidāciju, vai arī tās ir izbeidzamas ar tiesas sprieduma pasludināšanas dienu, attiecīgi lemjot par vidējās izpeļņas piedziņu par darba piespiedu kavējuma laiku. Minētā jautājuma noskaidrošanai, Senāta ieskatā, būtiski noteikt MDIC darbības izbeigšanas pamatu. Apelācijas instances tiesa, atsaucoties uz MDIC 2006. gada 21. novembra rīkojumu Nr. 74 „Par Militārā dienesta iesaukšanas centra likvidāciju” un Ministru kabineta 2006. gada 11. decembra rīkojumu Nr. 951 „Par Militārā dienesta iesaukšanas centra likvidāciju”, konstatējusi, ka MDIC likvidēts ar 2007. gada 1. janvāri. Tālāk tiesa secinājusi, ka MDIC tiesību un saistību pārņēmēji ir NBS un Aizsardzības ministrija, par ko lietā strīda neesot.

Šādu tiesas secinājumu Senāts atzina par pretrunīgu un kļūdainu pēc būtības. Jau savā apelācijas sūdzībā atbildētāja ir norādījusi uz to, ka pēc MDIC likvidācijas Aizsardzības ministrija un NBS pārņēma tikai daļu no funkcijām, ko iepriekš veica MDIC. Tiesa noteiktu funkciju nodošanu citām iestādēm kļūdaini kvalificējusi kā darbības, kas liecina par MDIC tiesību un saistību pārņemšanu. Prasītājs nav apstrīdējis faktu, ka MDIC ir ticis

likvidēts un minētā jautājuma izlemšana atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 15. panta pirmajai daļai ietilpst Ministru kabineta funkcijās. Taču likvidācija nerada likvidētās iestādes saistību un tiesību pārņemšanu, jo pretējā gadījumā tā nebūtu likvidācija. Likvidējot MDIC, kā atzīst Senāts, nebija un nevarēja būt noteikts tā saistību un tiesību pārņēmējs. Ministru kabineta rīkojuma Nr. 951 „Par Militārā dienesta iesaukšanas centra likvidāciju” 2. punkts paredzēja pārņemt tikai daļu no bijušajām MDIC funkcijām.

Tiesību doktrīnā uzsvērts, ka nevienai iestādei nav tiesību nedz uz pastāvēšanu, nedz uz noteiktu kompetenci. Iestādes izveido, likvidē, to kompetenci nosaka Ministru kabinets (vai ministrs), vadoties no efektivitātes principa, lai realizētu izpildvaras uzdevumus, kas pastāvīgi mainās. Valstij atsakoties no obligātā militārā dienesta institūta, par konsekventu vērtējama rīcība likvidēt MDIC kā iestādi.

Senāts atzina, ka Darba likuma 117. panta otrās daļas norma, kas paredz sekas reorganizācijas gadījumā, nav attiecināma uz konkrēto situāciju, kad iestāde – MDIC – ir likvidēta.

Senāts atzina, ka tiesa nepareizi piemērojusi materiālo tiesību normas un pārkāpusi procesuālo tiesību normas, kas varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas, sakarā ar ko spriedums ir atceļams un lieta nododama jaunai izskatīšanai. Ņemot vērā, ka apelācijas instances tiesas spriedumā ir noteikta darba tiesisko attiecību pastāvēšana visā strīda laikā līdz 2010. gada 29. novembrim un par šo laika posmu no 2004. gada 23. aprīļa līdz 2010. gada 29. novembrim tiesa atzinusi J. D. tiesības saņemt vidējo izpeļņu par darba piespiedu kavējumu, spriedums atceļams kopumā.

Pamatojoties uz Civilprocesa likuma 472., 474. panta 2. punktu, Senāts n o s p r i e d a Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010. gada 29. novembra spriedumu atcelt un lietu nodot jaunai izskatīšanai tai pašai tiesai.

Tātad līgumstrīdos un arī dažādos no deliktiem izrietošu prasījumu lietās tiesām nerodas problēmas vai jautājumi par ministrijas dalību procesā. Izskaidrojums šādam paradoksam meklējams apstākļi, ka tiek jaukti jautājumi par valsts vai pašvaldības iestādes tiesisko statusu pārvaldes (administratīvajās) attiecībās un statusu civiltiesiskajās attiecībās. Tiek jaukti arī jēdzieni „publisko tiesību juridiska persona” un „privāttiesiska juridiska persona”.

Kaut arī dalījumu publiskās un privātās juridiskās personās vispār plaši pazīst pasaulē un par tādu rakstījuši arī K. Čakste, E. Levits, J. Briede,⁴⁹ jāapsver, vai šim dalījumam nav vairāk akadēmiska nozīme un vai pie tāda atzišanas drīkst kādu uzrādīt par juridisku personu bez piebildes par tās piederību privātajām vai publiskajām juridiskajām personām. Administratīvo tiesību nozares attīstība ir iezīmējusi labāku risinājumu: pārvaldes attiecībās

⁴⁹ Čakste K. Civiltiesības (lekcijas). 1937, 3. lpp.; Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 61. lpp.

lietot terminu „publiska persona”, kā tas darīts Valsts pārvaldes iekārtas likumā (ar vienu jau norādīto atkāpi vai misēkli).

Pārvaldes institūcijām ir katrai noteikta **kompetence**, tas ir tiesību un pienākumu apjoms! Kompetence nav atkarīga no mantiskās nošķirtības pakāpes, bet ir pazīme, pēc kuras konstatē administratīvo tiesību un pienākumu nesēja pastāvēšanu. Nosaucot iespējamās par zaudējumiem atbildīgās institūcijas, likumdevējs ir (šķiet intuitīvi, jo nav skaidri norādīts uz mantisko nošķirtību) nosaucis tikai tās institūcijas, kurām ir „sava” manta, tātad tās, kas vienlaikus ir juridiskas personas privāttiesiskā izpratnē. Ignorēts tas, ka valstiskiem veidojumiem var būt vienlaikus divi dažādi statusi.

Tāpēc ir jālabo daži jēdzienu skaidrojumi, respektīvi, subjektu pazīmes. Publiskas personas definīcijas pamatā liekama kompetences nošķirtība. Tiek izvirzīts priekšlikums: par publisku personu atzīstama valsts pārvaldes institūcija, kurai ir noteikta organizatoriska nošķirtība un lēmumus pieņemt tiesīga amatpersona un kurai ir noteikta kompetence publiski tiesiskajās attiecībās.⁵⁰

Civiltiesiskās juridiskās personas definīcijas pamatā ir organizatoriskā vienotība un mantiskā nošķirtība. Aplūkojot valsts iestādes, kas nav atvasinātas publiskās personas, jākonstatē, ka arī to rīcībā (valdījumā, pārziņā – kas būtu labākais termins) var būt gan naudas līdzekļi tām atvērto kontos, gan cita manta, piemēram, mēbeles, datori. Pretēji budžetu iedalījumam valsts mērogā, katrai iestādei uz kārtējo gadu ir zināms iedalīto vai apropriēto līdzekļu apmērs un izmantošanas mērķi. Iestādes vadītājs likumā noteiktos ietvaros var ar tiem rīkoties, tostarp slēdzot civiltiesiskus līgumus. Pareizs augstas abstrakcijas līmenī ir apgalvojums, ka šīs materiālās vērtības ir valsts manta tāpat, kā valstij pieder arī valsts akciju sabiedrības manta. Taču, ja juristi ir spējusi izskaidrot valsts akciju sabiedrības tiesības patstāvīgi rīkoties, tad šāds pats skaidrojums (ar niansēm) der arī valsts iestādes mantisko tiesību skaidrojumam, pat neatgriežoties pie padomju laikā atzītajām, bet nu jau gandrīz aizmirstajām operatīvās pārvaldīšanas tiesībām, vai, kā formulējis L. Muciņš, operatīvās pārziņas.⁵¹ Tātad, rīkojoties ar tai piešķirtiem līdzekļiem, iestāde darbojas kā Civillikuma 1407. pantā minētā iestāde, jo neatkarīgi no tās nolikumā ierakstītā, tai objektīvi ir abas juridiskās personas pazīmes.

Paliek gan dažkārt iespējamais jautājums par iestādes civiltiesiskās atbildības robežām civiltiesiskajās saistībās un iespējamo maksātnespēju. Ir dzirdēts nostāsts par pārcentīgu tiesu izpildītāju, kas piedziņas īstenošanai, draudot ar drīzu izsoli, aprakstījis iestādes datorus un citu mantu. Civilprocesa likuma 572. pants satur vienīgi norādi, ka piedziņu pēc izpildu dokumentiem

⁵⁰ Iespējams, ka zinātniskas definīcijas pamatā varētu likt iestādes definīcijas sākumu Valsts pārvaldes iekārtas likumā, taču turpinājumā šaubas izraisa neskaidrais norādījums „piešķirti finanšu līdzekļi” un jautājums, vai personāla esamība ir būtiska pazīme.

⁵¹ Sk. Muciņš L., cit. sac., 102. lpp.

tiesu izpildītājs vispirms vērš uz juridiskas personas naudas līdzekļiem, kuri atrodas kredītiestādēs. Nekādu atrunu par ierobežojumiem attiecībā uz iestādēm Civilprocesa likumā nav. Piedziņas vēršana pret iestādi nedrīkst novest pie valsts funkciju izpildes paralīzes. Tāpēc acīmredzot ir vajadzīgi ierobežojumi vai arī jānosaka citas publiskas personas subsidiāra atbildība aprakstītajā situācijā. Sen jau spēku zaudējušajā Latvijas PSR Civilprocesa kodeksā bija speciālas normas (416.–422. p.), kas saturēja ierobežojumus attiecībā uz iestāžu naudas līdzekļiem un citu mantu (nevar vērst uz mantu, kas nepieciešama valsts organizācijas normālai darbībai, nevar vērst uz valsts budžeta organizāciju mantu).⁵² Tie nav tieši pārnesami uz Civilprocesa likumu, taču robs ir jāaizpilda.

Kopsavilkums

1. Latvijas tiesiskās sistēmas ilgtspējīgai attīstībai ir nepieciešama pilnīga skaidrība par tiesību un pienākumu nesējiem (subjektiem) un atšķirībām to atbildībā.
2. Šī gadsimta sākumā Latvijā ir notikušas būtiskas pārmaiņas valsts pārvaldes tiesiskajā regulējumā, kas ievieš jaunu kārtību atbildības īstenošanā par kaitējuma atlīdzību publisko tiesību laukā. Taču apgalvot, ka jaunie likumi pilnībā izslēdz civiltiesiskus strīdus starp fizisku personu un valsts institūciju būtu pārsteidzīgi, it īpaši cilvēktiesību aizsardzībā.
3. Valsts un tās iestādes mantiska atbildība par zaudējumiem (kaitējumu) publisko attiecību laukā, kaut arī atgādina civiltiesisko atbildību, pēc atbildības pamata ir uzskatāma par jaunu atbildības veidu administratīvo tiesību nozarē, kur civiltiesisko principu piemērošanai ir tikai subsidiāra loma.
4. Lai nerastos pārpratumi, publisko tiesību laukā būtu lietojams Valsts pārvaldes iekārtas likumā dominējošais termins „publiska persona”, atstājot terminu „juridiska persona” privāttiesiskajām attiecībām, kur tas vēsturiski radies. Katrā ziņā, ja arī publiskajās tiesībās vēlas pēdējo lietot, tad obligāti norādāms pilns termins „publisko tiesību juridiska persona”. Nepieciešams izstrādāt atsevišķu publiskas personas (vai publisko tiesību juridiskas personas) definīciju.
5. Ja kāda valsts vai pašvaldības iestāde, piemēram, ministrija, nav nolikumā nosaukta par juridisku personu, tad tā var būt šauras kompetences persona publisko tiesību (pārvaldes) jomā un tāpat šīs iestādes pamatdarbībā, bet jautājums par tās statusu palīgfunkciju īstenošanā (veicot privāttiesiskus darījumus, kas nepieciešami ministrijas darbības nodrošināšanai), tāpat civiltiesiskas juridiskas personas statusu, noskaidrojams pēc citiem kritērijiem.

⁵² Latvijas PSR Civilprocesa kodekss. Rīga: Liesma, 1966.

6. Civillikuma 1407. panta izpratnē par iestādi uzskatāma jebkura tāda valsts iestāde, kura atbilstoši Valsts pārvaldes likuma XI nodaļai darbojas privāto tiesību jomā, kurai ir atbilstošā pakāpē nošķirti līdzekļi šādai darbībai un pret kuru prasība celta šādas darbības sakarā.

IZMANTOTIE AVOTI

JURIDISKĀS PUBLIKĀCIJAS

1. Agarkovs M. M., Brātuss S. N., Genkins D. M. u. c. Civiltiesības, I, Rīga, 1946. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 383 lpp.
2. Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 176 lpp. Civilprocesa likuma komentāri. 1. daļa (1.–28. nodaļa). Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 546 lpp.
3. Čakste K. Civiltiesības (lekcijas). 1937.
4. Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Oriģinālizdevums 1938, faksimilizdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 130 lpp.
5. Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977.
6. Levits E. Priekšvārds. Grām.: Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
7. Melķis E. Publisko tiesību juridiskās personas: likums un inertā realitāte. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 1998, Nr. 3 (4), 24.–27. lpp.
8. Melķis E. Par publisko un privāto personu statusu. Latvijas Vēstnesis, 29.04.1998, Nr. 15.
9. Muciņš L. Publisko iestāžu klasifikācijas modelis. Likums un Tiesības, 2000, Nr. 4, 98.–102. lpp.
10. Stucka A. Administratīvās tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 2009, 352 lpp.
11. Torgāns K. Saistību tiesības. II daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 359 lpp.
12. Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens. Nr. 1/2010, 36.–40. lpp.

TIESĪBU NORMATĪVIE AKTI

1. Administratīvā procesa likums. Pieņemts 25.10. 2001., spēkā no 01.02.2004. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2001., Nr. 164.
2. Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998. Latvijas Vēstnesis, 03.11.1998., Nr. 326/330.
3. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums. Pieņemts 2010. gada 12. jūlijā (spēkā no 11.08.2010.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 28.07.2010., Nr. 118.
4. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums. Pieņemts 2000. gada 1. jūnijā (spēkā no 01.07.2001.), publicēts: Latvijas Vēstnesis, 20.06.2000., Nr. 230/232; Ziņotājs, 2000, Nr. 13 (pamatteksts).
5. Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 04.05.2000., Nr. 158/160.

6. Latvijas PSR Civilprocesa kodekss. Rīga: Liesma, 1966.
7. Likums par budžetu un finanšu vadību. 25.11.1996. Latvijas Vēstnesis, 211 (696), 06.12.1996. Likuma nosaukums ar grozījumiem, kas izdarīti ar 19.12.2002. likumu, kas stājās spēkā 01.01.2003.
8. Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. LR likums. Ziņotājs, 1998, Nr. 14.
9. Valsts pārvaldes iekārtas likums. Pieņemts 2002. gada 6. jūnijā. Ziņotājs, 25.07.2002., Nr. 14, Latvijas Vēstnesis 21.06.2002., Nr. 94.
10. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums. Pieņemts 2005. gada 2. jūnijā. Ziņotājs, 2005, Nr. 13.
11. Iekšlietu ministrijas nolikums – Ministru kabineta noteikumi Nr. 240. Latvijas Vēstnesis, 70 (2835), 13.05.2003.
12. Ekonomikas ministrijas nolikums – Ministru kabineta noteikumi Nr. 238, 2003. gada 29. aprīlī (prot. Nr. 23, 62. §).

TIESU PRAKSES MATERIĀLI

1. LR Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. 2006-05-01. Latvijas Vēstnesis, 24.10.2006., Nr. 169; Ziņotājs, 2006, Nr. 22. Sk. arī grām.: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 122.–141. lpp.
2. Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. SKC-579/2009.
3. Augstākās tiesas Senāta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2010/skc-226.pdf>
4. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 19. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-473. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2011/skc-0473-11.pdf>.
5. Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 22. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-980/2011.
6. Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. SKC-579/2009.
7. Augstākās tiesas Senāta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-226.
8. Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. SKC-274.

INTERNETA MATERIĀLI

1. Stājas spēkā spriedums piedzīt no VUGD par labu Talsu negadījuma rezultātā cietušajam Ls 25 959. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/information/?page=1> (aplūkots 27.10.2011.).
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 6. maija spriedums lietā Nr. A42554406, SKA-155/2011. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/155-ska-2011.pdf> (aplūkots 27.10.2011.).
3. <http://www.delfi.lv/news/world/other/norvegijas-tragedija-specvieniba-uz-asinspirtisala-brauca-ar-izklaides-kugiti.d?id=39754783> (aplūkots 22.10.2011.).

Kopējā modeļa¹ regulējuma būtiskākie aspekti un gaidāmā ietekme uz Latvijas līgumtiesībām

Dr. iur. Jānis Kārklīņš

LU Juridiskā fakultāte

Civiltiesisko zinātņu katedras docents

E-pasts: Janis@karklins.lv

Atslēgvārdi: Eiropas līgumtiesības, Eiropas Savienības līgumtiesības, līgumtiesību harmonizācija, ES Kopējais modelis (angļu val. – *Common frame of references*), apstākļu izmaiņu klauzula, *pacta sunt servanda* princips, nepārvarama vara, izņēmumi no līguma saistošā spēka, Civillikuma un līgumtiesību modernizācija, ES Zaļā grāmata par līgumtiesību attīstību.

Keywords: *European contract law, European Union contract law, harmonization of contract law, Common frame of reference, hardship, pacta sunt servanda, force majeure, modernization of Civil Law and contract law, Green paper of EU on development of contract law.*

1. Kopējā modeļa statuss

Līgumtiesību harmonizācijas laikmetā, kad salīdzinoši īsā laika posmā ir tapuši vairāki līgumtiesību principus sistēmiski apvienojoši dokumenti (UNIDROIT principi,² Eiropas līgumtiesību principi,³ Eiropas līgumu kodeksa projekts,⁴ Kopējā modeļa projekts⁵ (angļu val. – *draft of common*

¹ *Common frame of reference* (angļu val.) – Eiropas Komisijas atbalstīts projekts dokumenta izstrādei vienotas līgumtiesību izpratnes un piemērošanas veidošanā Eiropas Savienībā, kurš gala rezultātā var novest pie vienotu un modernu līgumtiesību regulējošo normu izstrādes katrā ES valstī atsevišķi. Pieejams: http://www.sgecc.net/pages/en/home/179.new_draft_common_frame_of_reference_interim_outline_edition_in_print.htm (aplūkots 17.08.2011.).

² 1994. gada UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi. Mūsdienu starptautiskās un tirdzniecības tiesības. Starptautiskais civilprocess. Dokumentu krājums. Rīga: AGB, 2000, 166.–187. lpp.

³ Principles un European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by the Commission of Contract Law. Chairman: Professor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, 2000.

⁴ Academy of European Private Lawyers. European Contract Code – Preliminary Draft, PAVIA, 2001; Code Europeen Des Contracts. Avant-projet. Coordinateur Gandolfi G. Livre Premier. MVLTA PAVCIS AG, 2006.

⁵ Pieejams: http://www.sgecc.net/pages/en/home/179.new_draft_common_frame_of_reference_interim_outline_edition_in_print.htm (aplūkots 06.10.2010.).

frame of reference; turpmāk – DCFR) u. c.), īpaši aktuāls ir jautājums par Latvijas līgumtiesību pilnveidošanu, ievērojot vienotu Eiropas līgumtiesību izpratni un saturu.

Ņemot vērā Latvijas integrāciju Eiropas Savienībā un līdz ar to kopējā Eiropas tiesību izpratnes sistēmā, turpmāka Latvijas līgumtiesību attīstība nevar notikt, neievērojot kopējās aktivitātes Eiropas līgumtiesību pilnveidošanā.

Kā pēdējais jaunums vienotu Eiropas līgumtiesību izstrādē jāmin DCFR, kuru izstrādājuši atzīstami civiltiesību zinātnieki. Lai arī DCFR vēl atrodas projekta stadijā un apspriedei plašākai sabiedrībai nodots vien 2008. gada janvārī (ar papildinājumiem 2010. gadā), tomēr tā izstrāde ir papildu solis vienotas līgumtiesību izpratnes veidošanā.

Iepriekš minētie dokumenti ir vērā ņemams solis vienotas Eiropas līgumtiesību izpratnes veidošanas virzienā, tomēr jāatzīst, ka tie pagaidām ir tikai akadēmiska rakstura materiāls, kurš pušu tiesiskajās attiecībās ir piemērojams kā tiesību avots tikai gadījumā, ja puses par to ir vienojušās līgumā. Tādējādi minēto dokumentu nenoteiktais juridiskais statuss nav drošs palīgs ES četru brīvību – preču, pakalpojumu, kapitāla un personu kustības brīvības⁶ – sekmīgā realizācijā. Tomēr, ņemot vērā Eiropas Savienības lomu līgumtiesību pilnveidošanā un harmonizēšanā, DCFR ir jāuzskata par pašu nozīmīgāko dokumentu šī mērķa sasniegšanai. Oficiālo institūciju dalība tā radīšanā novieto to augstākā līmenī par visiem iepriekšējiem mēģinājumiem radīt vienotas Eiropas līgumtiesības, jo tie balstījās vienīgi uz akadēmisku iniciatīvu.

Eiropas Komisija pēc apspriedes ar sabiedrību (sk. Eiropas Komisijas 2003. gadā izdoto dokumentu „Vairāk saskaņotas Eiropas līgumtiesības. Rīcības plāns”⁷) nolēma izveidot vienotu Eiropas līgumtiesību ietvaru,⁸ kura uzdevums būs izveidot vienotu juridisko terminoloģiju un jurisprudences pamatkonceptus (principus), kā, piemēram, zaudējumu definīciju, tiesiskās sekas līguma pārkāpuma gadījumā u. c. Otrs šo vienoto ietvaru (ko tagad dēvē par Kopējo modeli) uzdevums ir veidot pamatu nākotnes Eiropas līgumtiesībām.

2003. gadā notikušajās darba grupas sēdēs par Kopējā modeļa izstrādi to saturs tika paplašināts, aptverot tādus jautājumus kā līgumu noslēgšana, apstākļi, kādos gribas izteikums uzskatāms par saistošu, noteikumi par līguma

⁶ Eeckhout P. *The European Internal Market and International Trade: A Legal Analysis*. Clarendon Press. Oxford, p. 13.

⁷ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more coherent European contract law. An Action Plan. COM (2003) 68 final. Commission of the European Communities. Brussels, 12.02.2003.

⁸ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more coherent European contract law. An Action Plan. COM (2003) 68 final. Commission of the European Communities. Brussels, 12.02.2003., p. 2.

formas prasībām, atkāpšanās tiesību izmantošana, saistību noilguma termiņš, līguma nepildīšanas un zaudējumu atlīdzināšanas regulējums, pārstāvju pilnvarojuma apjoms, atbildības un tās apmēra noteikšana, kā arī metodes, ar kurām konstatējams standarta līguma noteikumu akcepts. Pēc vairāku gadu darba Kopējā modeļa projekts jeb DCFR ir pieejams apspriedei, un ikviens var vērtēt tā atbilstību un nepieciešamību vienotu Eiropas līgumtiesību izstrādē.

Kā norāda tiesību zinātnieks O. Lando, Kopējam modelim ir jāsniedz risinājumi tajos gadījumos, kad ES direktīvas vai citi ES normatīvie akti rada neskaidrības.⁹ Jāpiekrīt, ka ES normatīvo aktu neatbilstību gadījumā nepieciešams palīgavots, taču, ņemot vērā Kopējā modeļa joprojām neskaidro juridisko statusu (pagaidām nav plānots, ka tie būs saistoši ES dalībvalstīm), jāsecina, ka Eiropas Komisijas izvirzītais uzdevums var nesasniegt gaidāmo mērķi.

Neraugoties uz DCFR nesaistošo statusu, tas tomēr ir vērā ņemams dokuments, un, balstoties uz to, tiks mēģināts maksimāli tuvināt (harmonizēt) Eiropas Savienības nacionālo dalībvalstu atšķirības līgumtiesību regulējumā. Tā kā DCFR Eiropas Komisijas ieskatā ir viens no galvenajiem dokumentiem, kam jābūt par pamatu Eiropas līgumtiesību harmonizēšanā, nepieciešams tuvāk pievērsties DCFR saturam, īpašu uzmanību vēršot uz tādiem līgumtiesību institūtiem, kuri atšķiras no Latvijas līgumtiesībās sastopamajiem vai arī ir ieviesti pilnīgi no jauna.

2. Būtiskākie līgumtiesību jauninājumi Kopējā modelī salīdzinājumā ar Latvijas tiesībām

Publiskai apspriedei nodotais DCFR regulē galvenos līgumtiesību jautājumus, papildus pievēršot uzmanību atsevišķu speciālo līgumu veidu regulējumam.

DCFR jeb Kopējā modeļa projekta autori darbu pie tā beiguši tikai 2008. gada beigās, savukārt pilnu sava darba atspoguļojumu, kur ietverti arī dalībvalstu normatīvo aktu piemēri un prakses materiāli, publicējuši vien 2010. gadā. Paši DCFR projekta autori uzsver, ka viens no noteikumu projekta sagatavošanas mērķiem ir „kalpot par projekta paraugu „politiska” Kopējā modeļa izveidei”.¹⁰

⁹ Lando O. Contract Law in the EU. The Commission Action Plan and the Principles of European Contract Law, p. 11. Pieejams: http://europa.eu.int/comm/consumers/cons_int/safe_shop/fair_bus_pract/cont_law/stakeholders/5-31.pdf (aplūkots 02.10.2010.).

¹⁰ Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009, p. 4.

Kaut arī DCFR ietverto noteikumu izcelsme lielā mērā atrodama Eiropas līgumtiesību principu apkopojumā,¹¹ kuri pārskatītā formā ietverti arī DCFR projektā,¹² nevar noliegt, ka DCFR projekta tvērums ir uzskatāms par plašāku. Galvenokārt tāpēc, ka DCFR projekts ietver noteikumus attiecībā uz konkrētiem līgumu veidiem, kas saskaņā ar DCFR autoru norādīto „paplašina un padara detalizētākus arī vispārējos noteikumus”.¹³ Tādējādi ir būtiski uzsvērt šo DCFR projektā ietverto noteikumu aktualitāti, ņemot vērā ne tikai to neseno izstrādi, bet arī ietvertās izmaiņas Eiropas līgumtiesību principu apkopojuma kontekstā.¹⁴

Ņemot vērā, ka DCFR lielā mērā būs nākotnes ES pamatdokuments vienotu līgumtiesību izstrādāšanā, ko cita starpā apliecina Eiropas Komisijas Zaļā grāmata¹⁵ „Par politikas risinājumiem virzībā uz Eiropas līgumtiesību izstrādi patērētājiem un uzņēmumiem”,¹⁶ būtiski ir aplūkot DCFR novitātes līgumtiesību jomā. Liela daļa progresīvāko jauninājumu līgumtiesību jomā ir apkopoti Eiropas līgumtiesību principos, un daudzi no šiem jauninājumiem jau iepriekš ir tikuši analizēti tiesību literatūrā,¹⁷ līdz ar to šī raksta kontekstā uzmanība vairāk pievērsta aktuālākajiem un novatoriskākajiem līgumtiesību principiem, tādējādi sniedzot ieskatu par līgumtiesību teorijas attīstību pēdējo gadu laikā.

¹¹ Principles of European Contract Law. 1999. Pieejams: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/ (aplūkots 2010. gada 12. decembrī).

¹² Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009, p. 8.

¹³ Ibid., p. 23.

¹⁴ Buls L. Līguma saistošā spēka izņēmumi Kopējā modeļa projektā, kopīgais un atšķirīgais Latvijas Republikas Civillikumā. Maģistra darbs. LU. Rīga, 2011, 5. lpp.

¹⁵ Eiropas Komisijas Zaļā grāmata „Par politikas risinājumiem virzībā uz Eiropas līgumtiesību izstrādi patērētājiem un uzņēmumiem”, pieņemta Briselē 2010. gada 1. jūlijā, COM (2010) 348. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0348:FIN:lv:PDF> (aplūkots 2010. gada 11. decembrī).

¹⁶ 2011. gada 8. februārī Ministru kabinets, atsaucoties uz Zaļajā grāmatā „Par politikas risinājumiem virzībā uz Eiropas līgumtiesību izstrādi patērētājiem un uzņēmumiem” ietverto aicinājumu dalībvalstīm sniegt atsauksmes, par piemērotāko risinājumu atzinis regulas kā fakultatīva instrumenta ieviešanu (viens no Zaļās grāmatas piedāvātajiem risinājumu modeļiem), ko katrā dalībvalstī uztvertu kā „2. režīmu”, proti, tas pastāvētu līdzās nacionālajam regulējumam, tādējādi pusēm sniedzot iespēju izvēlēties vienu no diviem valsts līgumtiesību režīmiem.

¹⁷ Kārklīšs J. Perspectives of Contract Law Modernisation in Latvia within Context of European Contract Law. Humanities and Social sciences. Latvia. 3 (40). University of Latvia. 2003; Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas virzieni vienotas Eiropas līgumtiesību izpratnes veidošanā (I). Likums un Tiesības. Nr. 55, 2004. gada marts; Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas virzieni vienotas Eiropas līgumtiesību izpratnes veidošanā (II). Likums un Tiesības. Nr. 56, 2004. gada aprīlis; Torgāns K. European Initiatives (PECL, DCFR) and Modernisation of Latvian Civil Law. Juridica International, XIV/2008, p. 140.

Salīdzinot Latvijas Civillikumu un DCFR, viena no būtiskākajām atšķirībām jāmin saistībā ar tiesisko seku iestāšanos gribas trūkuma esamības gadījumā līguma noslēgšanas brīdī. DCFR II grāmatas 7: 101. pants norāda uz diviem atsevišķiem pamatiem līguma spēkā neesamībai. Tie, līdzīgi kā Civillikumā, ir

- 1) gribas trūkumi (maldība, viltus, spaidi) un netaisna izmantošana;
- 2) imperatīvo normu pārkāpums.

Pirmais pamats atspoguļo situāciju, kura Civillikuma izpratnē ir klasificējama kā gribas trūkums un kas ir regulēta Civillikuma Saistību tiesību daļas pirmās nodaļas trešajā apakšnodaļā. Jautājums par netaisnu izmantošanu savukārt Civillikumā nav atrodams.

Atšķirībā no Civillikuma DCFR noteic, ka darījums ir spēkā esošs līdz brīdim, kad cietusī puse izmanto savas tiesības no tā izvairīties (sk. II 7: 212. pantu), un tas nozīmē, ka līgums neizbeidz pastāvēt pats no sevis, bet uz to ir attiecināma relatīva spēkā esamība.

Otrais līguma spēkā esamības izņēmuma gadījums attiecas uz līguma prettiesiskumu, kas rodas, neievērojot imperatīvās likuma normas. Šajā gadījumā var arī netikt konstatēti pušu gribas defekti, taču līgums, neskatoties uz to, ir prettiesisks citu iemeslu dēļ. Kā norādījis arī prof. K. Torgāns, Kopējais modelis papildus jau zināmajiem līguma spēkā neesamības pamatiem papildus paredz arī negodīgu apstākļu izmantošanu.¹⁸

Saskaņā ar Civillikuma noteikumiem gadījumos, kad konstatējamas maldības, viltus vai spaidu pazīmes, pastāv situācija, kad vienā gadījumā darījums būtu spēkā neesošs jau sākotnēji, savukārt citā – apstrīdams.¹⁹ Attiecībā uz maldību Civillikuma 1445., 1447., 1452. pants paredz gadījumus, kad maldība iznīcina visu darījuma spēku, proti, tas ir spēkā neesošs darījums. Arī fiziskas piespiešanas gadījumā saskaņā ar Civillikuma 1463. pantu darījums atzīstams par spēkā neesošu, jo nav konstatējama personas griba.²⁰ Viltus un garīgu spaidu gadījumā savukārt Civillikuma 1461. pantā un 1468. pantā noteikts, ka darījums ir apstrīdams.

DCFR, pretēji Civillikumam, attiecībā uz gribas trūkumiem netiek nodalīti spēkā neesoši un apstrīdami darījumi. Šāda pati pieeja ir arī Eiropas līgumtiesību principos, kur gribas trūkumi ir viens no pamatiem, lai cietušajam dotu tiesības atzīt līgumu par spēkā neesošu, nosūtot attiecīgu paziņojumu pretējai pusei (4: 112. pants).²¹ Arī DCFR regulējums (7: 209. pants)

¹⁸ Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 293. lpp.; Torgāns K. European Initiatives (PECL, DCFR) and Modernisation of Latvian Civil Law. Juridica International, XIV/2008, p. 140.

¹⁹ Torgāns K. (red.) Autoru kolektīvs. LR Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998, 45. lpp.

²⁰ Sk. arī: Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Autora redakcijā. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 275. lpp.

²¹ Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law Chairman: Profesor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2000, p. 46.

paredz identisku regulējumu. Šāda paziņojuma došanas kārtību regulē DCFR vispārīgie noteikumi par paziņojumiem (1: 109. pants). Saskaņā ar šiem noteikumiem paziņojuma spēkā stāšanās brīdis ir paredzēts līdzīgi kā Civillikumā,²² ar t. s. „pastkastītes principu”, kura būtība ir, ka akcepta spēkā stāšanās brīdis ir nevis gribas izteikuma izdarīšanas brīdis, bet gan adresāta sasniegšana (izņēmums ir attiecībā uz paziņojuma sūtīšanu komersantam, kur pastāv īpaši noteikumi²³).

Līdz ar to, lai līgums zaudētu savu spēku gribas trūkuma gadījumā, saskaņā ar DCFR nav nepieciešams iegūt tiesas nolēmumu; vien paziņojuma izdarīšanas fakts ir pamats tiesībām uzskatīt līgumu par spēku zaudējušu un to nepildīt. Šāds risinājums ir atrodams arī vairāku Eiropas Savienības dalībvalstu tiesībās, piemēram, Vācijas tiesībās darījuma spēks tiek iznīcināts ar tiesīgās personas vienpusēju gribas izteikumu,²⁴ Nīderlandes tiesībās darījuma spēks tiek iznīcināts ar ārpus tiesas paziņojumu vai tiesas spriedumu,²⁵ Polijas tiesībās no darījuma izvairīties iespējams ar rakstveida vienpusēju paziņojumu,²⁶ kā arī Igaunijas 2002. gada Civillikuma²⁷ paredzēta izvairīšanās ar vienpusēju paziņojumu otrai pusei.

Saskaņā ar Civillikumu gadījumos, kad darījums ir apstrīdams (viltus, spaidi), darījuma apstrīdēšana notiek, tiesīgajai personai ceļot prasību tiesā, un apstrīdētais darījums var tikt atzīts par spēkā neesošu tikai ar tiesas spriedumu.²⁸ Līdz spriedumam šāds apstrīdams darījums formāli ir jāpilda.²⁹ Līdzīga pieeja ir, piemēram, Grieķijā,³⁰ Francijā, Beļģijā un Luksemburgā,³¹

²² Likums „Grozījumi Civillikumā” („LV”, 94 (4080), 17.06.2009.) [stājies spēkā 01.07.2009.].

²³ Sal.: Komerclikuma 12. panta ceturta daļa: „Ja komersantam tiek nosūtītas ziņas, dokumenti vai cita korespondence uz komercregistrā ierakstīto tā juridisko adresi, uzskatāms, ka komersants šos dokumentus, ziņas vai citu korespondenci ir saņēmis, ja nosūtītājs dokumentāri pierādījis, ka šāda nosūtīšana ir veikta.” Komerclikums. LR likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 158, 2000. gada 4. maijs.

²⁴ Brox H., Walker W. D. Allgemeiner Teil des BGB. 30. Auflage. Köln, Berlin, München: Carl Heymanns Verlag, 2006, Rn. 8/24.

²⁵ Holandes Civillikuma 3: 49. pants: „Ways to nullify a voidable juridical act: A voidable juridical act is nullified either by an extrajudicial declaration or by a court's judgment.” Holandes Civillikums. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com> (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).

²⁶ Polijas Civillikuma 88. panta pirmā daļa. Lasok D., Frenzl L., Rudzinski A. W. Polish civil law. Leiden: A. W. Sijthoff, 1973, p. 17.

²⁷ Igaunijas Civillikuma 98. panta pirmā daļa. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/95221> (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).

²⁸ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Autora redakcijā. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 189. lpp.

²⁹ Torgāns K. (red.). Autoru kolektīvs. LR Civillikuma komentāri. Ceturta daļa. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998, 47. lpp.

³⁰ Grieķijas Civillikuma 154. pants: Pieejams: http://www.hadjimichalis.gr/nomothesia_ellinik_astikos.asp (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).

³¹ Francijas Civillikuma 1117. pants: Pieejams: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).

kur, ja vien šādu paziņojumu pretējā puse nepieņem, ir nepieciešama tiesas iejaukšanās, lai izvairītos no darījuma spēka.³²

DCFR noteic, ka paziņojumam par līguma spēka zaudēšanu / neiegūšanu ir jābūt darītam zināmam pretējai pusei saprātīgā laikā pēc tam, kad, ņemot vērā konkrētos apstākļus, puse, kura izvairās no līguma, uzzināja vai būtu saprātīgi uzskatīt, ka tai būtu bijis jāzina par attiecīgajiem apstākļiem, vai pēc tam, kad tai radās iespēja brīvi rīkoties (II 7: 210. pants).³³ Tieši lai nodrošinātu pušu pašāvību uz darījumu drošību,³⁴ ir nepieciešams ierobežojums, ka tiesības izvairīties no līguma pusēm ir tikai saprātīgu laiku pēc tam, kad tās ir uzzinājušas vai arī tās varēja uzzināt par attiecīgajiem apstākļiem (nevis to, ka šādu apstākļu esamība piešķir tiesības uz izvairīšanos no līguma), vai arī ir atbrīvojušās no spaidiem vai otras puses negodīgas ietekmes.³⁵

DCFR pieejā tiesiskās sekas neatkarīgi no gribas trūkumu klasifikācijas ir pamatotākas salīdzinājumā ar Civillikuma pozīciju. Arī K. Balodis, komentējot Civillikuma regulējumu, norādījis, ka piemērotāks būtu bijis risinājums, pēc kura gan maldības, gan viltus, gan arī spaidu gadījumā darījums ir apstrīdams.³⁶ Šāds viedoklis ir pamatots tādēļ, ka darījuma dalībniekiem tiek piešķirtas izvēles tiesības – darījumu apstrīdēt vai nē, vienlaikus nostiprinot līguma brīvības principa lomu. Ar sabiedrības interesēm nav pamatojama iejaukšanās pušu savstarpējās privātajās attiecībās, dogmatiski atzīstot darījumu jau sākotnēji par spēkā neesošu. Pretēji tas ir gadījumos, kad darījuma noslēgšanas apstākļi un tā saturs nav savienojami ar imperatīviem tiesību sistēmas pamatprincipiem.³⁷

Kā papildu jauninājums mūsdienu līgumtiesībās jāmin tiesības atkāpties no saistošā līguma spēkā esamības principa gadījumos, kad līguma darbības termiņš ir nenoteikts.

Saskaņā ar DCFR III grāmatas 1: 109. panta otro daļu līgumos, kas saistīti ar ilgstošu vai periodisku izpildījumu, pusēm tiek piešķirtas tiesības ar vienpusēju paziņojumu atkāpties no līguma. Tas izriet no principa, ka

³² Buls L. Līguma saistošā spēka izņēmumi Kopējā modeļa projektā, kopīgais un atšķirīgais Latvijas Republikas Civillikumā. Maģistra darbs. LU. Rīga, 2011, 11. lpp.

³³ Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009, p. 213.

³⁴ Von Bar C., Clive E. (ed.) Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Volume 1, p. 520.

³⁵ Buls L. Līguma saistošā spēka izņēmumi Kopējā modeļa projektā, kopīgais un atšķirīgais Latvijas Republikas Civillikumā. Maģistra darbs. LU. Rīga, 2011, 12. lpp.

³⁶ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Autora redakcijā. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 188. lpp.

³⁷ Turpat.

līgumiska attiecība, pat tāda, kas ir paredzēta kā bezgalīga, var tikt izbeigta, jo neviena no pusēm nevar tikt saistīta ar otru uz nenoteiktu vai mūžīgu laiku.³⁸ Lai izbeigtu šādu saistību, pusei ir jādod saprātīgs paziņojums par to.³⁹ Šāda situācija iespējama vienīgi gadījumā, kad ar līgumu nav regulēts līguma spēkā esamības periods vai arī tas regulēts kā bezgalīgs.⁴⁰ Attiecīgi šādas tiesības nevar rasties gadījumos, kad līgums nosaka fiksētu periodu tā spēkā esamībai vai arī noteiktu periodu tā izbeigšanai, piemēram, ar 6 mēnešu uzteikuma termiņu. Līgumā paredzēta uzteikuma termiņa gadījumā pats līgums var tikt uzskatīts par beztermiņa, tomēr tas satur risinājumus, kā to novērst. Tātad, ja ir noteikts ne tikai tas, kad līgums beidzas, bet arī tas, kā tas var beigties, minētās normas ieskatā tas jāuzskata par terminētu līgumu. Tas attiecināms arī uz gadījumiem, kad līgums noslēgts uz laiku, piemēram, līdz iestājas kāds notikums vai tiek sasniegts kāds cits konkrēts mērķis. Tātad katrā gadījumā, kad šāda līguma darbības beigas ir saistītas ar kādu notikumu, kas realitātē var iestāties, līgums ir uzskatāms par terminētu un nevar tikt izbeigts saskaņā ar komentējamo normu.⁴¹

DCFR autori norāda, ka arī gadījumos, kad līgums noslēgts uz „saprātīgu laiku”, tas var tikt iztulkots atbilstoši attiecīgajiem apstākļiem⁴² un var tikt uzskatīts par noteiktu laika posmu, līdz ar to neattieksies uz komentējamās normas regulējumu.

Arī šajā gadījumā, līdzīgi kā ar tiesībām izvairīties no līguma esamības gribas trūkuma gadījumā, nosūtot otram līdzējam attiecīgu paziņojumu, nenoteikta līguma darbības termiņa gadījumā gribas izteikums par vēlmi atkāpties no līguma ir jānosūta paziņojuma veidā, kurš spēku iegūst atbilstoši „pastkastītes principam”.

Kā nākamais būtiskākais regulējums nākotnes Eiropas līgumtiesībās jāmin apstākļu izmaiņu klauzula, kuras pamatā ir doktrīna, pēc kuras zināmos apstākļos personai neiestājas civiltiesiskā atbildība par līguma neizpildi. Šīs doktrīnas pamatā saduras divi principi. Viens princips nosaka līguma saistošo

³⁸ Von Bar C., Clive E. (ed.) Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Volume 1, p. 817.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009, p. 232.

⁴¹ Buls L. Līguma saistošā spēka izņēmumi Kopējā modeļa projektā, kopīgais un atšķirīgais Latvijas Republikas Civillikumā. Maģistra darbs. LU. Rīga, 2011, 22. lpp.

⁴² Von Bar C., Clive E. (ed.) Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Volume 1, p. 706.

spēku (*pacta sunt servanda*), pēc kura līgumi jāpilda, neskatoties uz jebkādu apstākļu izmaiņu pēc līguma noslēgšanas, savukārt otrs – līguma mērķa principu, t. i., ka puses, slēdzot līgumu, ir stājušās tiesiskajās attiecībās, ņemot vērā tos apstākļus, kādi bija līguma noslēgšanas brīdī, nevis vēlākos apstākļus (*rebus sic stantibus*).⁴³ Tiesību teorijā atzīts, ka atsevišķos gadījumos pastāv izņēmumi no līguma izpildes pienākuma. Tomēr jāpastāv noteiktiem apstākļiem, kuriem iestājoties puse var atsaukties uz šo doktrīnu un turpmāk nepildīt ar līgumu uzņemtās saistības.

Skatoties no vēsturiskā aspekta, jāsecina, ka romiešu tiesībās nebija ietverta klauzula *rebus stic stantibus*, tomēr tās pamatojumu atrada jurists Afrikāns (*L. 38. pr. D. de Solution; Ius et libertionibus 46.3*), norādot – „ja kāds dabū apsolījumu, lai viņam tiktu kaut kas dots, tad tikai tādā gadījumā būtu pareizi spriest, ka trešām personām jāmaksā viņam, kad pēdējais paliktu tādos pašos apstākļos, kādos bija, kad stipulācija [līguma noslēgšana] notika”.⁴⁴

Latvijas līgumtiesībās, līdzīgi kā, piemēram, Čehijā, bet atšķirībā no kaimiņvalstīm – Lietuvas un Igaunijas, kā arī daudzās Rietumeiropas valstīs nav sastopama apstākļu izmaiņu klauzulas tiesiskā reglamentācija, ievērojot, ka Čehijā šis jautājums potenciāli varētu tikt risināts ar labas ticības principa starpniecību.⁴⁵

Vēsturiski klauzulu, kas dod tiesības zināmos apstākļos atkāpties no līguma absolūtā spēka principa, neatzina, jo tas bija saistīts ar dabisko tiesību skolu, kura apgalvoja, ka klauzula traucē kā tiesību sistēmai, tā arī saimnieciskai dzīvei, jo ar tās palīdzību varot apstrīdēt jebkuru līgumu. Izmaiņas šajā uzskatā izraisīja vienīgi Pirmais pasaules karš, kuram iestājoties tika pieņemts tā saucamais *Loi faillot* princips, kas noteica, ka attiecībā uz tirdznieciskiem darījumiem, kas noslēgti līdz 1914. gada 1. augustam, atļauj līgumslēdzēju pusei atlikt līguma izpildīšanu vai arī atteikties no tā, ja tā spēj pierādīt, ka līguma vēlākai izpildei zudīs jēga. Līdzīgs uzskats pastāvēja arī Krievijā. 1899. gada Civilkodeksa projekta II daļas 92. pants noteica, ka „apstākļu pārmaiņa, pat tik svarīga, ka kontrahenti, ja viņi būtu to paredzējuši, nebūtu līgumu slēguši, saskaņā ar vispārīgo likumu neder par pamatu līguma atcelšanai”.⁴⁶

Ar laiku, attīstoties industriālai sabiedrībai, kur arvien lielāku lomu ieņem zinātniskie sasniegumi, radās situācijas, kad līdzējs nevarēja atsaukties uz nepārvaramu varu (šķērslī) sakarā ar līguma izpildi, jo zinātne samazināja to šķēršļu daudzumu, kuri nav pārvarami. Piemēram, agrāk zibens spēriens

⁴³ Treitel G. H. Frustration and Foce Majeure. Sweet & Maxwell. London, 1994, p. 1.

⁴⁴ Grīns J. Clausula rebus sic stantibus vispārīgās un mūsu civiltiesībās. Valters un Rapa, Rīga, 1935, 10. lpp.

⁴⁵ Tichý L. Unexpected Circumstances. Czech Report. Pieejams: <http://www.unexpected-circumstances.org/archive.htm> (aplūkots 12.05.2011.).

⁴⁶ Grīns J. Clausula rebus sic stantibus vispārīgās un mūsu civiltiesībās. Valters un Rapa, Rīga, 1935, 12. lpp.

būtu uzskatāms par nepārvaramu varu, taču mūsdienās šis šķērslis lielākoties ir pārvarams ar zibens novedēja palīdzību. Agrākos laikos plūdi bija nepārvarama vara, bet mūsdienās pastāv tehnoloģijas, kas teorētiski ļauj atsevišķus rajonus norobežot ar aizsargvaļņiem. Tādējādi, pateicoties zinātnes attīstībai, arvien mazāk ir tādu šķēršļu, kuri nav pārvarami. Ņemot vērā, ka viena no nepārvaramas varas konstatēšanas pazīmēm ir apstākļi, ka radīto šķērslī nevar pārvarēt,⁴⁷ tad visos tajos gadījumos, kad šķērslī var pārvarēt, atsaukšanās uz nepārvaramas varas klauzulu nav iespējama. Kaut arī šis apgrūtinājums līdzējam izpildīt līgumu ir tikpat liels, cik nepārvaramas varas gadījumā.

Ņemot vērā šo situāciju, Eiropas līgumtiesības laika gaitā ieviesa apstākļu izmaiņu klauzulu, kas atsevišķos gadījumos mīkstina *pacta sunt servanda* principu. To apliecina arī pēdējie līgumtiesību principus saturošie zinātniskie darbi, kā, piemēram, Eiropas līgumtiesību principi,⁴⁸ UNIDROIT principi,⁴⁹ DCFR⁵⁰ u. c.

Saskaņā ar DCFR regulējumu, proti, tā III grāmatas 1: 110. pantu, līgumiskas saistības izpildījums neparedzētu apstākļu izmaiņu gadījumā kļūst tik apgrūtināošs, ka būtu acīmredzami netaisnīgi parādnieku turēt šādā saistībā. Šādā gadījumā tiesai ir piešķirtas tiesības grozīt saistības saturu ar nolūku padarīt to saprātīgu un taisnīgu attiecībā pret jaunajiem apstākļiem vai arī izbeigt līgumu pēc tiesas ieskatiem, nosakot datumu un noteikumus saistības izbeigšanai.

Iemesls noteikt šādu izņēmumu (klauzulu) tiek saistīts ar apstākli, ka saistību tiesībās pušu savstarpējās attiecības nedrīkst iziet ārpus taisnīguma robežām,⁵¹ t. i., formāla teorija par līguma saistošo spēku neatkarīgi no sekām nedrīkst būt svarīgāka par taisnīguma nodrošināšanu, jo, kā jau iepriekš minēts, tiesību mērķis ir aizstāvēt personas intereses tās līdztiesīgajās attiecībās ar citām personām.⁵² Savukārt kā otrs arguments par labu šai klauzulai tiesību teorijā⁵³ minēts tas, ka nav iespējams uzņemties risku (apstākļu izmaiņu risku), kuru nav iespējams paredzēt.

⁴⁷ Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997, 108. lpp.

⁴⁸ Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law Chairman: Profesor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2000.

⁴⁹ 1994. gada UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi. Mūsdienu starptautiskās un tirdzniecības tiesības. Starptautiskais civilprocess. Dokumentu krājums. Rīga: AGB, 2000, 167. lpp.

⁵⁰ Pieejams: http://ec.europa.eu/consumers/rights/contract_law_en.htm (aplūkots 02.05.2011.).

⁵¹ Force Majeure and Hardship. ICC Publishing S.A. Paris, 1985, p. 8–25.

⁵² Briede J. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rakstu krājums. Prof. E. Meļķiņa redakcijā. A/S „Poligrāfists”, Tiesu namu aģentūra. 1999, 45. lpp.

⁵³ Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law Chairman: Profesor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2000, p. 323.

Apstākļu izmaiņu klauzula ir līdzīga zaudējumu paredzamības klauzulai, kuru abu pamatā ir viena pamatnostādne – no personas nevar prasīt pildīt saistību, kuras saturu tā nevarēja paredzēt līguma slēgšanas laikā.

Vadoties no šīs pamatnostādnes, jāatzīmē, ka persona nevarēs atsaukties uz apstākļu izmaiņu klauzulu, ja apstākļu izmaiņu pamatā ir pašas personas darbības vai subjektīvā neiespējamība.⁵⁴ To nosaka ar testu, kura laikā tiesnesis pārbauda, vai iestājušās apstākļu izmaiņas ir objektīvas, t. i., vai tiesību pārkāpēja vietā ieliekot jebkuru citu sabiedrības locekli, apstākļu izmaiņu ietekme būtu tāda pati kā konkrētajam tiesību pārkāpējam, t. i., ka līguma izpildījuma saturs ir objektīvi mainījies neatkarīgi no līdzēja subjekta. Tomēr jāatzīmē, ka neiespējamība šīs klauzulas izpratnē nav vienādojama ar saistības izpildes neiespējamību (nepārvarams šķērslis). Atšķirība starp abām neiespējamībām ir tā, ka nepārvarama šķēršļa gadījumā saistību nav iespējams izpildīt vispār, kamēr otrajā gadījumā saistības izpilde ir iespējama, taču tā ir pārlietu apgrūtināša un netaisnīga. Robežu starp situāciju, kad saistību izpilde nav iespējama objektīva šķēršļa dēļ (nepārvarams šķērslis) un kad tā ir neiespējama, jo tas prasītu pārlietu lielus resursus no debitora, var noteikt tikai tiesa.⁵⁵

Svarīgi atzīmēt, ka apstākļu izmaiņu klauzula nav izmantojama, personai uzņemoties dabisko līguma izdevīguma risku. Piemēram, persona nevar prasīt uzsākt pārrunas par līguma izmaiņām, ja importētāja iepirkta precei nav pieprasījuma vietējā tirgū vai arī tirgū ir palielinājusies konkurence, kuru nevarēja paredzēt.

DCFR regulējums paredz nedaudz citādu pieeju atšķirībā no Eiropas līgumtiesību principu 6: 111. pantā ietvertās. Eiropas līgumtiesību principi paredz pienākumu līguma pusēm vispirms vest sarunas ar mērķi pielāgot līgumu vai arī izbeigt tā darbību. Šī pienākuma neizpildes rezultātā pusei, kas atteikusies vest pārrunas vai pārtraukusi pārrunas pretēji labai ticībai, varēja rasties pienākums atlīdzināt zaudējumu, ko tāpēc cietusi otra puse. DCFR autori ņēmuši vērā ieinteresēto pušu kritiku, ka šāda kārtība tomēr ir uzskatāma par nevēlami sarežģītu un smagu. Galvenokārt ir ticis ņemts vērā arguments, ka kreditors var rīkoties kā fiduciārs un tāpēc var tikt nostādīts sarežģītā interešu konflikta situācijā, ja tam ar normu tiek uzlikts pienākums vienoties par atteikšanos no kāda labuma.⁵⁶ Tāpēc DCFR vairs neparedz

⁵⁴ Persona nevarēs atsaukties uz apstākļu izmaiņu klauzulu kā saistības neizpildes iemeslu, pamatojoties uz to, ka tās komercdarbība nenorit tik labi, kā bija plānots un tādēļ viņa nevarēja paredzēt, ka būs naudas līdzekļu trūkums, lai izpildītu saistības. Atsaukšanās uz šo klauzulu nav iespējama pat tad, ja personai saistību izpilde kļūst pārlietu apgrūtināša.

⁵⁵ Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law Chairman: Profesor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2000, p. 324.

⁵⁶ Von Bar C., Clive E. (ed.) Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, Volume 1, p. 712.

pienākumu iesaistīties vienošanās procesā abām pusēm, tas vienīgi paredz pienākumu parādniekam mēģināt labā ticībā panākt saprātīgu un taisnīgu saistību pielāgošanu vienošanās ceļā.⁵⁷ Šādas sašaurinātas apstākļu klauzulas izmantošanas noteikšanas iespējas ir vērtējamas pretrunīgi, jo, atmetot pienākumu vest pārrunas par līguma satura izmaiņām un tam sekojošu zaudējumu atlīdzību šī pienākuma neievērošanas gadījumā, tiek mazināts šī civiltiesiskā aizsardzības līdzekļa preventīvais spēks. Proti, personai zūd motivācija uzturēt līguma izmaiņas pārrunas, ja likums neparedz negatīvas tiesiskās sekas. No otras puses, pamatots ir arguments, ka formāla sarunu vešana / nevešana pati par sevi nevar būt kā priekšnoteikums, lai nošķirtu līdzēja darbības kā tiesiskas vai prettiesiskas.

To, ka apstākļu izmaiņu klauzulu nepieciešams ietvert Civillikumā, nemaina apstākļi, ka likumdevējs ir noraidījis plānotos Civillikuma grozījumus to sākotnējā redakcijā, jo grozījumu nepieņemšana neizmaina esošo Civillikuma Saistību daļas regulējumu, kā arī neatceļ labas ticības principu, kas ietverts likuma 1. pantā. Tāpat jāatzīmē, ka paša likumprojekta apspriešanas gaita norāda uz to, ka likumdevējs nevienojās par pieņemamu normas redakciju – priekšlikums grozīt CL 1587. pantu, papildinot to ar ELTP 6: 111 paragrāfa normām, konceptuāli tika atbalstīts pirmajā lasījumā, piedzīvoja ievērojamas izmaiņas otrajā lasījumā un, visbeidzot, pēdējā lasījumā tika svītrots no likumprojekta. Tādējādi, lai arī Civillikuma grozījumu galīgajā un Saeimā 2008. gadā pieņemtajā redakcijā atšķirībā no to sākotnējā projekta apstākļu izmaiņu klauzula netika ietverta, pie šī jautājuma nākotnē noteikti būtu iespējami ātri jāatgriežas vēlreiz, izvirzot apstākļu izmaiņu klauzulas un citu mūsdienu līgumtiesību principu ietveršanu par tuvāko likumdevēja un tiesību zinātnieku uzdevumu un nodrošinot Latvijas līgumtiesību atbilstību modernākajām Eiropas tiesību tendencēm, kas nodrošina taisnīgu principa *pacta sunt servanda* piemērošanu.

Nākamais neatrisinātais jautājums ir par primslīgumisko atbildību. Atsevišķs regulējums Civillikumā par to nav atrodams, bet, apskatot, kādas sekas saskaņā ar Latvijas tiesībām iestātos personai, kura pretēji labai ticībai nenoslēdza ar otru pusi līgumu, jāsecina, ka tās ir jānosaka, balstoties uz vispārīgām CL normām. Saskaņā ar Latvijas tiesībām primslīgumiskā atbildība iestājas tikai gadījumā, ja otra puse ir rīkojusies ar viltu, kas saskan arī ar CL vispārējo principu,⁵⁸ ka ikvienam ir jāatlīdzina zaudējumi, ko tas ar savu prettiesisku darbību vai bezdarbību ir nodarījis.⁵⁹ Ja otra puse apzināti

⁵⁷ Buls L. Līguma saistošā spēka izņēmumi Kopējā modeļa projektā, kopīgais un atšķirīgais Latvijas Republikas Civillikumā. Maģistra darbs. LU. Rīga, 2011, 42. lpp.

⁵⁸ Dr. Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Latvijas Juristu biedrība, Rīga, 1995, 177. lpp.

⁵⁹ Šāda pati pieeja ir ietverta Baltkrievijas Civilkodeksā, kura 288. pants noteic, ka vienas puses saistības pret otru var pamatoties tikai un vienīgi uz līgumu, likumu vai deliktu, kas nozīmē, ka kvazilīgumiskās attiecības arī tiek regulētas, balstoties uz delikta tiesībām. Pieejams: www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwebru.htm.

ved sarunas par līguma noslēgšanu, zinot, ka šādu līgumu nekad neneslēgs, tad tā darbojas pretēji CL 1. pantam, kas noteic, ka tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības. Tāpat atsevišķos gadījumos atbildība iestājas netaisnas iedzīvošanās gadījumos, ja konstatētas visas nepieciešamās pazīmes. Ņemot vērā, ka CL pastāv tikai vispārējs formulējums par labas ticības ievērošanu tiesībās un pienākumos (CL 1. pants), tad būtu nepieciešams Latvijas CL ietvert regulējumu⁶⁰ par pārkāpumiem pirmslīgumiskajās attiecībās, nosakot (a) pienākumu pirmslīgumisko sarunu vešanu veikt labā ticībā ar nodomu stāties līgumtiesiskajās attiecībās, kā arī (b) pušu informācijas konfidencialitātes ievērošanas pienākumu neatkarīgi no tā, vai līgums vēlāk tiek noslēgts vai nē.

3. DCFR un Eiropas līgumtiesību tālākie attīstības virzieni

Lai arī DCFR vēl joprojām nav ieguvis oficiālu statusu, tomēr ir sagaidāms, ka tuvākajā laikā Eiropas Komisija sadarībā ar tiesību zinātniekiem nonāks pie galīga dokumenta noformējuma, padarot tā statusu juridiski nostiprinātu. Vēl nav zināms, kādā veidā darbotos Kopējais modelis, taču aptuveno attīstības virzienu iespējams izsecināt no Eiropas Komisijas Zaļās grāmatas⁶¹ „Par politikas risinājumiem virzībā uz Eiropas līgumtiesību izstrādi patērētājiem un uzņēmumiem” un saņemtajām atsaucēm no sabiedrības. Zaļās grāmatas mērķis ir uzsākt sabiedrisko apspriešanu, lai apkopotu viedokļus par iespējamiem politikas risinājumiem Eiropas līgumtiesību jomā. Atšķirības starp valstu līgumtiesībām rada papildu darījumu izmaksas un veicina tiesisko nenoteiktību uzņēmumiem un patērētājiem, tāpēc Eiropas Komisija ir noteikusi un Zaļajā grāmatā izvērtēšanai piedāvā vairākus risinājumus attiecībā uz nākotnes Eiropas līgumtiesību instrumenta juridisko raksturu, piemērošanas jomu un materiālo jomu. Attiecībā uz līgumtiesību instrumenta juridisko dabu Zaļajā grāmatā norādīts, ka Eiropas līgumtiesību instruments varētu būt gan nesaistošs instruments, kura mērķis ir uzlabot Eiropas Savienības tiesību aktu konsekvenci un kvalitāti, gan saistošs instruments, kurā izklāstīta alternatīva pašreizējiem daudzveidīgajiem valstu līgumtiesību režīmiem, piedāvājot vienu līgumtiesību noteikumu kopumu.

No Eiropas Sanienības valstīm, institūcijām un privātpersonām tika saņemtas 319 atsauksmes par Zaļajā grāmatā piedāvātiem tālākiem Eiropas

⁶⁰ Regulējums par pirmslīgumisko atbildību ir ietverts Lietuvas 2000. gada Civill kodeksā. Sk. Mikelenas V. The Main Features of the New Lithuanian Contract Law System Based on the Civil Code of 2000. *Juridica Internationala. Law Review University of Tartu. Estonia.* 2005, p. 46.

⁶¹ Eiropas Komisijas Zaļā grāmata „Par politikas risinājumiem virzībā uz Eiropas līgumtiesību izstrādi patērētājiem un uzņēmumiem”, pieņemta Briselē 2010. gada 1. jūlijā, COM (2010) 348. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0348:FIN:lv:PDF> (aplūkots 2010. gada 11. decembrī).

līgumtiesību harmonizēšanas ceļiem.⁶² Arī Latvijas Ministru kabinets 2011. gada 8. februārī ir paudis savu nacionālo nostāju tālākā Eiropas līgumtiesību pilnveidošanā un harmonizēšanā.⁶³

Latvija par piemērotāko Zaļajā grāmatā minēto atšķirīgo līgumtiesību problēmu risinājumu uzskata regulu, ar ko izveido Eiropas līgumtiesību fakultatīvo instrumentu („2. režīmu”), kas katrā dalībvalstī pastāvētu līdzās nacionālajam regulējumam. Latvija uzsver, ka, veidojot šādu instrumentu, tam jānodrošina augsta patērētāju tiesību aizsardzība, tam jābūt pietiekami skaidram vidējam lietotājam, un tas jāveido iespējami pastāvīgs, lai, to piemērojot, maksimāli tiktu izslēgta varbūtība, ka kādā jautājumā būtu jāpiemēro nacionālais regulējums. Tāpat Latvija vēlētos, lai instrumenta piemērošanas izvēle tiek atstāta patērētājam, nevis preču vai pakalpojuma sniedzējam. Papildus tiek uzsvērts, ka nepieciešams turpināt diskusijas par Eiropas līgumtiesību fakultatīvā instrumenta mijiedarību ar citiem Eiropas privāttiesību instrumentiem.

Latvija nesaskata būtisku pievienoto vērtību Zaļajā grāmatā minēto atšķirīgo līgumtiesību problēmumu risināšanā, izveidojot oficiālu instrumentu kopumu likumdevējam vai Eiropas Komisijas ieteikumu par Eiropas līgumtiesībām.

Latvija neatbalsta direktīvas par Eiropas līgumtiesībām izveidi attiecībā uz visām līgumtiesībām (B2B, B2C vai C2C), jo uzskata, ka visu līgumtiesību jomas harmonizācija dalībvalstīs nav samērīgs risinājums Zaļajā grāmatā minētā mērķa sasniegšanai. Savukārt direktīvas par Eiropas līgumtiesībām attiecināšana uz attiecībām starp uzņēmumiem un patērētājiem (B2C) nesniegtu būtisku pievienoto vērtību, jo jau tagad šajā jomā ir pieņemta virkne direktīvu, kas tomēr neveicina tajās iekļauto noteikumu vienotu īstenošanu un interpretāciju.

Regulas, ar ko izveido Eiropas līgumtiesības pieņemšanu, Latvija varētu apsvērt vienīgi attiecībā uz regulējumu starp uzņēmumiem un patērētājiem (B2C).

Tāpat Latvija neatbalsta regulu, ar ko izveido Eiropas Civilkodeksu, jo uzskata, ka visu līgumtiesību jomas, deliktu tiesību un tādu attiecību, kas izriet no nepamatotas iedzīvošanās, harmonizācija dalībvalstīs nav samērīgs risinājums Zaļajā grāmatā minētā mērķa sasniegšanai.

Attiecībā uz Eiropas līgumtiesību piemērošanas jomu Latvija uzskata, ka gadījumā, ja Eiropas līgumtiesību instruments tiek veidots kā regula, ar ko izveido Eiropas fakultatīvo līgumtiesību instrumentu, Latvija sliecas atbalstīt tā attiecināšanu gan uz līgumiem starp uzņēmumiem, gan līgumiem starp uzņēmumiem un patērētājiem, jo Zaļajā grāmatā konstatētās līgumtiesību

⁶² Sk. http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/news_consulting_0052_en.htm (aplūkots 18.08.2011.)

⁶³ Sk. <http://www.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40206405> (aplūkots 18.08.2011.)

atšķirību radītās problēmas novērojamas abās šajās jomās, tādēļ arī risināmas kompleksi. Taču Eiropas līgumtiesību fakultatīvais instruments būtu jāattiecinā tikai uz pārrobežu darījumiem (tajā skaitā darījumiem, kas noslēgti tiešsaistes vidē), jo instruments, kas piemērojams gan pārrobežu, gan iekšzemes patērētāju līgumiem, varētu radīt problēmas gan attiecībā uz patērētājiem, gan darījumiem starp uzņēmumiem.

Savukārt attiecībā uz pozīciju par Eiropas līgumtiesību materiālo piemērošanas jomu Latvija uzskata, ka Eiropas līgumtiesību fakultatīvā instrumenta materiālās darbības jomai jābūt pietiekami plašai – tādai, kas aptver visus līgumisko attiecību aspektus – sākot ar pirmslīgumiskajām attiecībām un beidzot ar atbildību par līguma pārkāpumiem. Tādējādi, izveidojot Eiropas līgumtiesību fakultatīvo instrumentu, netiktu sarežģīta tiesiskā vide un netiktu radītas problēmas tā piemērošanā, jo, piemērojot plašu instrumentu, maksimāli tiktu izslēgta varbūtība, ka kādā jautājumā būtu jāpiemēro nacionālais regulējums.⁶⁴

Līdzīgs viedoklis ir ES Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai (468. plenārā sesija 2011. gada 19. un 20. janvārī, izsludināts 17. martā). No dažādiem risinājumiem, ko ierosinājusi Komisija, Komiteja dod priekšroku jauktam risinājumam, kurā ir paredzēta izmaksu samazināšana un tiesiskā noteiktība, izveidojot

- 1) „instrumentu komplektu”, t. i., vienoto modeli, ko pusēm piedāvā transnacionālu līgumu izstrādē;
- 2) fakultatīvu tiesisko regulējumu, ar kuru izveido pusēm labvēlīgāko pamatu, izmantojot „jaunu, progresīvu fakultatīvo regulējumu”, uz kuru tās var atsaukties transnacionālajās līgumattiecībās valstu noteikumu vietā, ja vien gan „instrumentu komplekts”, gan regula ir pieejama visās kopienas valodās un, pamatojoties uz progresīvākajām aizsardzības metodēm, nodrošina iedzīvotājiem un uzņēmumiem tiesisko noteiktību.

Šāds regulējums neliedz dalībvalstīm saglabāt vai ieviest stingrākus patērētāju aizsardzības pasākumus.

Neskatoties uz ES ilgo darbu, izstrādājot vienotas Eiropas līgumtiesības, jāmin, ka paralēli DCFR sabiedriskai apspriešanai notiek Eiropas līgumtiesību pamatnostādņu izstrāde. 2010. gada 1. aprīlī Eiropas Komisija nodibināja ekspertu grupu, kuras uzdevums ir izstrādāt Eiropas līgumtiesību pamatnostādnes, par pamatu ņemot DCFR.⁶⁵ Pēdējais ekspertu grupas darba auglis ir 2001. gada 8. jūlijā sagatavotais starpprojekts Eiropas līgumtiesībām, kurš gan joprojām atrodas izstrādes stadijā.⁶⁶ Minētās ekspertu grupas

⁶⁴ Sk. <http://www.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40206405> (aplūkots 18.08.2011.).

⁶⁵ EK lēmums Nr. 2010/233/EU no 26.04.2010. OJ L 105, 27.4.2010, p. 109–111.

⁶⁶ Sk.: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/contractlaw_workingprogress_july2011_en.pdf (aplūkots 23.08.2011.).

sagatavotais materiāls tiks izmantots par pamatu Eiropas līgumtiesību harmonizēšanas uzsākšanā jau politiskā līmenī.⁶⁷

Lai arī pašlaik Eiropas Savienības līmenī nav nospriests par skaidru tālāko virzienu vienotu Eiropas līgumtiesību radīšanā, tomēr tuvākajā laikā ir sagaidāmi turpmāki tiesību harmonizēšanas procesi, kuri tiešā veidā nākotnē ietekmēs Latvijas līgumtiesību regulējumu. Latvijas tiesību zinātnieku uzdevums ir sekot līdzi jaunākajām Eiropas līgumtiesību tendencēm un aktīvi piedalīties tālākā vienotu Eiropas līgumtiesību izveidē.

Kopsavilkums

Rakstā analizēta Latvijas līgumtiesību vēsturiskā attīstība, sniedzot ieskatu ne tikai par to darbības atjaunošanu pēc neatkarības atgūšanas, bet arī norādot uz būtiskākajiem regulējuma jauninājumiem, kas veikti, pilnveidojot līgumtiesību regulējumu Latvijā. Īpaša uzmanība vērsta uz Eiropas Savienības aktivitātēm kopēju un vienotu līgumtiesību izveidei, t. sk. analizējot pēdējā laika būtiskāko sasniegumu vienotu līgumtiesību izstrādē – Kopējo modeli. Minētais nesaistošais līgumtiesību regulējums analizēts kontekstā ar pašreizējo Latvijas līgumtiesību saturu, dodot ieskatu par mūsu valsts līgumtiesību stāvokli un vienlaikus sniedzot priekšlikumus par jomām, kurās nepieciešami turpmāki Latvijas līgumtiesību modernizācijas centieni.

Pašlaik Eiropas Savienības līmenī nav nospriests par tālāko Kopējā modeļa attīstības virzienu, kā arī nav sniegts apkopojums par Zaļās grāmatas publisko apspriešanu, tomēr nav šaubu, ka turpināsies Eiropas līgumtiesību tiesību harmonizēšanas procesi, kuri tiešā veidā ietekmēs arī Latvijas līgumtiesības.

Neskatoties uz to, ka ES līmenī līgumtiesību harmonizācijas virziens un metodes nav zināmas, tas nav iemesls atlikt Latvijas nacionālo līgumtiesību modernizāciju. Latvijas likumdevējam būtu jāturpina 2008. gadā veiktā Civillikuma tālākā modernizācija, it īpaši mainot regulējumu šādos jautājumos:

- 1) atšķirībā no Civillikuma DCFR noteic, ka darījums ir spēkā esošs līdz brīdim, kad cietusī puse izmanto savas tiesības no tā izvairīties (sk. II 7: 212. pantu), kas nozīmē, ka līgums neizbeidz pastāvēt pats no sevis, bet uz to ir attiecināma relatīva spēkā esamība;
- 2) DCFR, pretēji Civillikumam, attiecībā uz gribas trūkumiem netiek nodalīti spēkā neesoši un apstrīdami darījumi. Šāda pati pieeja ir arī Eiropas līgumtiesību principos, kur gribas trūkumi ir viens no pamatiem, lai cietušajam dotu tiesības atzīt līgumu par spēkā neesošu,

⁶⁷ Sk.: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/feasibility-study_en.pdf, 8.lpp. (aplūkots 23.08.2011.).

- nosūtot attiecīgu paziņojumu pretējai pusei (4: 112. pants).⁶⁸ Arī DCFR regulējums (7: 209. pants) paredz identisku regulējumu;
- 3) kā jauninājums mūsdienu līgumtiesībās jāmin tiesības atkāpties no saistošā līgumā spēkā esamības principa gadījumos, kad līguma darbības termiņš ir nenoteikts. Saskaņā ar DCFR III grāmatas 1: 109. panta otro daļu līgumos, kas saistīti ar ilgstošu vai periodisku izpildījumu, pusēm tiek piešķirtas tiesības ar vienpusēju paziņojumu atkāpties no līguma;
  - 4) nākamais būtiskākais regulējums nākotnes Latvijas līgumtiesībās ir apstākļu izmaiņu klauzula, kuras pamatā ir doktrīna, pēc kuras zināmos apstākļos pret pārkāpēju nevar pielietot civiltiesiskos aizsardzības līdzekļus par līguma neizpildi. Lai arī šādas klauzulas ietveršana Civillikumā bija plānota jau 2008. gadā, līdz šim brīdim minētais tiesību institūts Latvijas līgumtiesībās nav atrodams (izņemot LR Komerclikuma 478. panta regulējumu attiecībā uz franšīzi);
  - 5) ņemot vērā, ka Civillikumā pastāv tikai vispārējs formulējums par labas ticības ievērošanu tiesībās un pienākumos (CL 1. pants), būtu nepieciešams Latvijas līgumtiesībās ietvert regulējumu par pārkāpumiem pirmslīgumiskajās attiecībās, nosakot:
    - a) pienākumu pirmslīgumisko sarunu vešanu veikt labā ticībā ar nodomu stāties līgumtiesiskajās attiecībās;
    - b) pušu informācijas konfidencialitātes ievērošanas pienākumu neatkarīgi no tā, vai līgums vēlāk tiek noslēgts vai nē.

IZMANTOTIE AVOTI

LITERATŪRA

1. 1991. gada 18. decembra Augstākās Padomes sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911218v.htm (aplūkots 06.10.2010.).
2. 1991. gada 30. oktobra Augstākās Padomes sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911030.htm (aplūkots 06.10.2008.).
3. 1992. gada 24. marta Augstākās Padomes sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920324.htm (aplūkots 06.10.2010.).
4. Academy of European Private Lawyers. European Contract Code – Preliminary Draft. PAVIA, 2001.
5. Anton A. S., Breauumont P. R. Private International Law. Second edition. W. Green, Edinburgh, 1990.
6. Balodis K. Proposed regulation of Commercial Transactions in the Commercial Law of Latvia. Humanities and Social Science. Latvia. 3 (40), Rīga, 2003.

---

⁶⁸ Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law Chairman: Profesor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2000, p. 46.

7. Bar von Christian. Working Together a Common Frame of Reference. Juridica Internationa. Law Review University of Tartu, Estonia, 2005.
8. Beale H. The Development of European Private Law and the European Commission's Action Plan on Contract Law. Juridica Internationa. Law Review University of Tartu, Estonia, 2005.
9. Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997.
10. Blair W., Brent R. A Single European Law of Contract? BEG/COMBAR Joint Conference, Stockholm 3–4 May, 2003, p. 14. Pieejams: [http://www.bareuropeangroup.com/Blair_Brent-EuroContractLaw\[2\].htm](http://www.bareuropeangroup.com/Blair_Brent-EuroContractLaw[2].htm) (aplūkots 02.10.2010.).
11. Briede J. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rakstu krājums. prof. E. Melņiška redakcijā. Tiesu namu aģentūra, 1999.
12. Brox H., Walker W. D. Allgemeiner Teil des BGB. 30. Auflage. Köln, Berlin, München: Carl Heymanns Verlag, 2006.
13. Buls L. Līguma saistošā spēka izņēmumi Kopējā modeļa projektā, kopīgais un atšķirīgais Latvijas Republikas Civillikumā. Maģistra darbs. LU. Rīga, 2011.
14. Code European Des Contracts. Avant-projet. Coordinateur Gandolfi G. Livre Premier. MVLTA PAVCIS AG, 2006.
15. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European Contract Law, COM (2001) 398 final, 11.07.2001 (OJ C 255, 13.9.2001.).
16. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more coherent European contract law. An Action Plan. COM (2003) 68 final. Commission of the European Communities. Brussels, 12.02.2003.
17. Eeckhout P. The European Internal Market and International Trade: A Legal Analysis. Clarendon Press, Oxford.
18. Eiropas Civilt kodeksa izpētes grupas darbs (Study Group of a European Civil Code). Pieejams: <http://www.sgecc.net> (aplūkots 26.09.2008.).
19. Eiropas Komisijas Zaļā grāmata „Par politikas risinājumiem virzībā uz Eiropas līgumtiesību izstrādi patērētājiem un uzņēmumiem”, pieņemta Briselē, 2010. gada 1. jūlijā, COM (2010) 348.
20. Eiropas Līgumtiesību komisijas un ECIG „Kopēja atsauksme” („Joint Response”). Pieejams: http://europa.eu.int/comm/consumers/cons_int/safe_shop/fair_bus_pract/cont_law/comments/5.23.pdf (aplūkots 07.10.2010.).
21. ES Kopējais modelis. Pieejams: http://www.sgecc.net/pages/en/home/179.new_draft_common_frame_of_reference_interim_outline_edition_in_print.htm (aplūkots 06.10.2010.).
22. European Contract Law. Doc No. 10996/01 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European contract law. Twelfth Report. 29 January 2002. Pieejams: <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/ld200102/ldselect/ldcom/72/7202.htm> (aplūkots 02.02.2011.).
23. Force Majeure and Hardship. ICC Publishing S. A. Paris, 1985.
24. Langenfeld G. Vertragsgestaltung. Methode – Verfahren – Vertragstypen. Notar in Karlsruhe. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1991.
25. Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga, 2002.

26. Grīns J. Clausula rebus sic stantibus vispārīgās un mūsu civiltiesībās. Rīga: Valters un Rapa, 1935.
27. Hondius E. Towards a European Civil Code. Second Revised and Expanded Edition. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 1998.
28. Kārklīņš J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas virzieni vienotas Eiropas līgumtiesību izpratnes veidošanā (I). Likums un Tiesības. Nr. 55, 2004. gada marts.
29. Kārklīņš J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas virzieni vienotas Eiropas līgumtiesību izpratnes veidošanā (II). Likums un Tiesības. Nr. 56, 2004. gada aprīlis.
30. Kārklīņš J. Perspectives of Contract Law Modernisation in Latvia within Context of European Contract Law. Humanities and Social sciences. Latvia, 3 (40), University of Latvia, 2003.
31. Lando O. Contract Law in the EU. The Commission Action Plan and the Principles of European Contract Law, p. 11. Pieejams: http://europa.eu.int/comm/consumers/cons_int/safe_shop/fair_bus_pract/cont_law/stakeholders/5-31.pdf (aplūkots 02.10.2010.).
32. Lasok D., Frenzl L., Rudzinski A. W. Polish civil law. Leiden: A. W. Sijthoff, 1973.
33. Moss C. G. Lectures on International Commercial Law. Publication Series of the Private Law. University of Oslo, Nr. 162, 2003.
34. Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law Chairman: Profesor Ole Lando. Edited by Ole Lando and Hugh Beale. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2000.
35. Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009.
36. Restatement of the law second. Contracts 2nd. Volume 2, § 178–315. As adopted and Promulgated by The American Law Institute at Washington, D. C. St. Paul. Minnesot, 1981.
37. Roney A. The European Community Fact Book. Third Edition. Kogan Page, London, 1993.
38. Starptautiskās Tirdzniecības Palātas atsauksme „Eiropas Līgumtiesību Komunikācijai”. Pieejams: http://europa.eu.int/comm/consumers/cons_int/safe_shop/fair_bus_pract/cont_law/comments/2.5.2.pdf (aplūkots 07.10.2010.).
39. Staudenmayer D. The Commission communication on European contract law and its Follow-up. An academic greenpaper to European Contract Law. Private Law in European context series. Vol. 2. Edited by Stefan Grundmann and Jules Stuyck. Kluwer Law International. The Hague, London, New York, 2002.
40. Staudenmayer D. The Commission communication on European contract law and the future prospects. International and Comparative Law Quarterly. Vol. 51, July, 2002.
41. Tichý L. Unexpected Circumstances. Czech Report. Pieejams: <http://www.unexpected-circumstances.org/archive.htm> (aplūkots 12.05.2011.).
42. Torgāns K. Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju. Zinātnisks pētījums. Rīga,

2007. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Saistibutiesibas.doc> (aplūkots 11.10.2010.).

43. Torgāns K. (red.) Autoru kolektīvs. LR Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998.
44. Torgāns K. „Eiropas līgumtiesību principi” un Latvijas civiltiesības. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 56. sēj., 4./5./6. (621./622./623.). A, 2002.
45. Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
46. Torgāns K. European Initiatives (PECL, DCFR) and Modernisation of Latvian Civil Law. *Juridica International*, XIV/2008.
47. Treitel G. H. Frustration and Force Majeure. Sweet & Maxwell. London, 1994.
48. UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi. Mūsdienu starptautiskās un tirdzniecības tiesības. Starptautiskais civilprocess. Dokumentu krājums. Rīga: AGB, 2000.
49. Von Bar C., Clive E. (ed.) Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, Vol. 1, 2010.
50. Wyatt D., Dashwood A. European Community Law. Third Edition. Sweet & Maxwell. London, 1993.

NORMATĪVIE AKTI

1. LR Civillikums. Ziņotājs, 29, 30.07.1992.
2. Komerclikums. LR likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 158, 2000.
3. Likums „Grozījumi Civillikumā” („LV”, 94 (4080), 17.06.2009.) [stājies spēkā 01.07.2009.].
4. Likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”. Ziņotājs, 29, 30.07.1992.
5. Likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ģimenes tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”. Latvijas Vēstnesis, 35, 08.06.1993.
6. Likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”. Ziņotājs, 1, 14.01.1993.
7. Likums „Par atjaunotās Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību” (1992.22.12.). Ziņotājs. Nr. 1/2, 1993.
8. Patērētāju tiesību aizsardzības likums, publicēts: Latvijas Vēstnesis 104/105, 01.04.1999.
9. MK noteikumi Nr. 207 „Noteikumi par distances līgumu”, publicēts: Latvijas Vēstnesis, 81, 30.05.2002.
10. ES Direktīva 94/47/EC [1994] OJ L 280/994.
11. MK noteikumi Nr. 325 „Noteikumi par līgumu par dzīvošanai paredzētas ēkas vai ēkas daļas lietošanas tiesību iegūšanu uz laiku”, publicēts: Latvijas Vēstnesis, 313/316, 24.09.1999.

12. Holandes Civilkodekss. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com> (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).
13. Igaunijas Civilkodekss. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/95221> (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).
14. Grieķijas Civilkodekss. Pieejams: http://www.hadjimichalis.gr/nomothesia_ellinik_astikos.asp (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).
15. Francijas Civilkodekss: Pieejams: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm (aplūkots 2011. gada 24. aprīlī).
16. ES Direktīva 90/314/EEC [1990] OJ L 158/1990.
17. ES Direktīva 2000/3/EC [2000] OJ L178/1.
18. Eiropas Parlamenta rezolūcija. OJ C 158 400, 26 June 1989 (Resolution A2-157/89).
19. Eiropas Parlamenta rezolūcija. OJ C 205 518, 25 July 1994 (Resolution A3-0329/94).
20. Eiropas Parlamenta rezolūcija. OJ C 377 323, 29 Dec 2000 (Resolution B5-0228, 0229-0230/2000).
21. EK lēmums Nr. 2010/233/EU no 26.04.2010. OJ L 105, 27.4.2010.

POLITIKA UN TIESĪBAS.
TIESĪBU UN JURIDISKĀS PRAKSES ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA, 2012

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas iela 5, LV-1010
Tālrunis 67034535

Iespiests „Latgales druka”
Baznīcas iela 28, Rēzekne, LV-4601
Tālrunis/fakss: 371 64625938